

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA



DIPLOMOVÁ PRÁCE

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav románských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Jiří Bedrníček

Vliv arabského jazyka na portugalštinu

The Influence of the Arabic language on Portuguese

(A Influência da língua árabe no português

) تأثير اللغة العربية على البرتغالية

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu práce, PhDr. Janu Hricsinovi, Ph.D., za všechny připomínky, podnětné zajímavé rady a přátelskou atmosféru při tvorbě této práce.

Chtěl bych rovněž poděkovat PhDr. Jaroslavě Jindrové, Ph.D. za umožnění pracovat na tomto tématu a poskytnuté rady.

Chtěl bych poděkovat Mladě Mikulicové, Ph.D. za konzultaci a kontrolu arabské tematiky.

Chtěl bych poděkovat PhDr. Graziele Zanin Kronce, Ph.D. za jazykovou kontrolu.

Chtěl bych poděkovat PhDr. Olze Nádvorníkové, Ph.D. za konzultaci a rady týkající se korpusů.

Chtěl bych poděkovat své rodině za podporu při vysokoškolském studiu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V PRAZE dne 12. 12. 2017

Podpis:

Anotace: Práce se věnuje tématu vlivu arabského jazyka na portugalštinu. Tento semitský jazyk sehrál v historii portugalštiny důležitou roli v ovlivňování slovní zásoby. První část práce uvádí základní informace o arabštině, její historii, o specifikách, nutných k porozumění tématu jako celku a dále také o průniku tohoto jazyka s portugalštinou. Velká pozornost je věnována fonetickým změnám u arabismů, které se do portugalštiny dostaly díky jazykovému kontaktu s arabštinou. Podrobně jsou popsána období, ve kterých portugalština přicházela do úzkého styku s arabským jazykem. V rámci Portugalska jde o stěžejní období muslimské správy území v dobách středověku. Co se týče Brazílie, největší pozornost je věnována především migraci afrických otroků a syrsko-libanonské migraci. Druhá část práce je zaměřena již na výsledné arabismy a díky možnostem korpusového výzkumu je ověřena frekvence výskytu této slovní zásoby, která bude podrobena analýze. Součástí práce je příloha sestavená ze zajímavých témat odkazujících na hlavní text.

Klíčová slova: arabština, portugalština, lexikologie, arabismy, syrsko-libanonská migrace, sémantické pole, Portugalsko, Brazílie

Abstract: The influence of a Semitic language, Arabic, on Portuguese vocabulary is the subject of this thesis. To contextualise this investigation, the first part of this thesis provides an introduction to Arabic, its history, and its linguistic particularities, as well as an overview of the history of Arabic influences upon Portuguese. Particular attention is given to the phonetic transformations of Arabic loan words resulting from the contact and exchange between speakers of these languages. Portuguese was influenced by Arabic in discrete phases, which are described in detail: the period of Muslim rule in Portugal in the Middle Ages and the period of migration of African Muslim slaves and the Syro-Lebanese population to Brazil. Having outlined Arabic words brought into Portuguese usage, the second part of this thesis then turns to the analysis of this corpus of loan words. Thanks to various Portuguese corpora, the frequency of Arabic loan words is analysed. This thesis is completed with an appendix including supplementary information about Arabic and cities of the former Gharb Al-Andalus.

Key words: Arabic, Portuguese, lexicology, Arabic loan words, Syro-Lebanese migration, semantic fields

ANOTACE

ABSTRACT

OBSAH

SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ A TABULEK

ÚVOD

ČÁST I

KAPITOLA I

KAPITOLA II

KAPITOLA III

ČÁST II

KAPITOLA IV

KAPITOLA V

KAPITOLA VI

ZÁVĚR

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

PŘÍLOHY I, II

Obsah

KAPITOLA	ČÁST	STRANA
ÚVOD		10
ČÁST I		
ARABŠTINA & PORTUGALŠTINA		
Kapitola I – ARABŠTINA (historické a jazykové hledisko)		14
I.1. Klasifikace arabštiny v rámci semitských jazyků		14
I.2. Historie a etapy vývoje arabštiny		15
I.2.1. Předarabština a staroarabské dialekty		
I.2.2. Koiné		
I.2.3. Klasická arabština		
I.2.4. Střední arabština		
I.2.5. Moderní spisovná arabština		
I.3. Arabské písmo a arabská abeceda		22
I.4. Vokální systém arabštiny		24
I.4.1. Polovokální fonémy		
I.4.2. Diakritické značení		
I.5. Konsonantický systém arabštiny		25
I.6. Jazykový kontakt s portugalštinou		28
I.6.1. Adstrát		
I.6.2. Fonetické změny arabismů v portugalštině		
I.6.2.1. Konsonanty		
I.6.2.2. Vokály		
I.6.3. Pronikání arabismů do portugalštiny (datace)		
Kapitola II – ARABSKÝ JAZYK V PORTUGALSKU (711-1246)		47
II.1. Historie Portugalska během islámské nadvlády		47
II.2. Jazykové hledisko		51
II.2.1. Mozarabština		
II.2.2. Arabština		
Kapitola III – ARABSKÝ JAZYK V BRAZÍLI (18.-20. století)		54
III.1. Přítomnost muslimských otroků „malês“		54

III.1.1. Příklady arabismů	
III.2. Syrsko-libanonská migrace	59
III.2.1. Historický vývoj migrace	
III.2.2. Příklady arabismů	

ČÁST II

ARABISMY

Kapitola IV – ÚVOD DO PROBLEMATIKY	66
IV.1. Definice	66
IV.2. Jazykové kalky, arabismy	67
IV.3. Výběr arabismů k analýze (sémantická pole)	69
Kapitola V – ARABISMY V LUSOFONNÍCH KORPUSECH	70
V.1. Korpusy v rámci projektu Linguateca	70
V.1.1. CETEMPúblico	
V.1.2. CETENFolha	
V.1.3. Moçambula	
V.2. Korpusy mimo projekt Linguateca	74
V.2.1. Corpus do Português	
V.3. Diachronní hledisko v rámci Corpus do Português	76
V.4. Vyhodnocení analýzy	78
Kapitola VI – ARABSKÝ SLOVNÍK	89
ZÁVĚR	95
RESUMO	97
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	99
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	101
PŘÍLOHY	102
PŘÍLOHA I: Arabština	103
Arabská abeceda	
Styly arabského písma	
Arabské substantivum	
PŘÍLOHA II: Al-Gharb a dědictví arabské minulosti	107
Faro	
Tavira	
Silves	

Seznam obrázků, grafů a tabulek

Tabulka č. 1 *Vokální systém arabštiny*

Tabulka č. 2 *Konsonantický systém arabštiny*

Tabulka č. 3 *Arabismy v rámci portugalského jazyka (časové rozdělení)*

Tabulka č. 4 *Příklady arabismů*

Tabulka č. 5 *Příklady arabismů z africko-muslimské migrace*

Tabulka č. 6 *Integrované arabismy v brazilské portugalštině*

Tabulka č. 7 *Další možné arabismy v brazilské portugalštině*

Tabulka č. 8 *Počet arabismů v brazilské portugalštině*

Tabulka č. 9 *Sémantická pole arabismů k analýze*

Tabulka č. 10 *Velikost korpusu CETEMPúblico*

Tabulka č. 11 *Velikost korpusu CETENFolha*

Tabulka č. 12 *Informace o korpusu Moçambula a jeho velikost*

Tabulka č. 13 *Informace o korpusu Corpus do Português a jeho velikost*

Graf. č. 1 *Klasifikace semitských jazyků*

Graf. č. 2 *Vývoj arabštiny a její typy*

Graf. č. 3 *Rozdělení na arabské dialekty*

Graf. č. 4 *Příklad mnohoznačné četby znaků v arabštině*

Graf. č. 5 *Vývoj portugalštiny; červeně jsou označeny větve mrtvých jazyků*

Graf. č. 6 *Procentuální počet arabismů v brazilské portugalštině*

Graf. č. 7 *Frekvence arabismů v korpusu CETEMPúblico*

Graf. č. 8 *Frekvence arabismů v korpusu CETENFolha*

Graf. č. 9 *Frekvence arabismů v korpusu Corpus do Português*

Obrázek č. 1 *Vývoj arabského písma z fénického základu.*

Obrázek č. 2 *Možné typy arab. písma, s diakritickými znaménkami či bez*

Úvod

Existuje několik teorií, které se snaží vysvětlit a zodpovědět otázku, proč se obyvatelům Lisabonu říká „*alfacinhas*”.¹ Jedna z odpovědí směřuje k maurskému okupování Lisabonu mezi lety 711 a 714. Arabové po této okupaci začali pěstovat *Al-Hassu*² neboli *alface*, hlávkový salát.³ Tato listová zelenina byla v té době používána pro různé účely, ať už lékařské, či kulinářské. Z mnoha válečných bitev se během arabské přítomnosti na portugalském území zrodila i legenda o obyvatelích dnešního hlavního města. Říkalo se, že jedli prý jen hlávkový salát. Od toho označení *alfacinhas*. Nicméně existují i názory, že kmen pocházející ze Sahary – Saharijci, který se usadil v té době v oblasti Lisabonu a Sintry, přišel s pojmenováním *alfacinhas*. Dříve byli totiž tyto nově příchozí označováni termínem *saloio*⁴ neboli ti „od bran města“, „mimo město“. Tito lidé zásobovali město zeleninou, tedy i hlávkovým salátem. Lisaboňané se szili s označením hlávkového salátu i kvůli křiklavé módě náprsenek v 19. století. Další teorie naopak vysvětluje, že během obléhání Lisabonu, se obyvatelé města živili saláty, jež vozili na žebříňácích lidé z Loures. Kuchařky a děvečky sloužící u těch nezaopatřenějších křičely *alfacinhas*, když Lisaboňany viděly. Obyvatelé z Loures je brzy začali takto nazývat.

Ať už je původ této legendy o hlávkovém salátu a Lisabonu jakýkoliv, setkáváme se zde s portugalským slovem arabského původu spojujícím dvě odlišné kultury – arabskou a evropskou. V bohaté historii lusofonních zemí a v samotné portugalštině nalezneme celou řadu těchto spojení.

Mosambik nám jakožto jedna z portugalsky hovořících zemí může posloužit jako dobrý příklad. Země totiž nese jméno po arabském mořeplavci, obchodníkovi *Muçu Beikovi*⁵, jenž se před příchodem Portugalců pohyboval v této oblasti a měl na ni značný vliv. Obecně vzato měli Arabové a jejich obchodní činnosti v mosambických vodách od 10. do 15. století důležité postavení. Arabský vliv pronikal do různých oblastí i později. Nicméně to byli Portugalci, díky nimž se dochovaly první spisy ve svahilském jazyce, silně ovlivněném arabštinou. Portugalština se tak dostávala do dalších oblastí a navazovala kontakty, ať přímo, či nepřímo, s jazykem proroka Mohameda.

¹ Z portugalského *alface* – hlávkový salát, *alfacinha* jako deminutivum – saláteček.

² Arabsky [al-ḥaṣṣa(t)] الخصة

³ Tânia Saraiva. *Lenda dos Alfacinhas*. [online], Cit. 5. 7. 2017. Dostupné z WWW: <<https://portugalidade.pt/lenda-dos-alfacinhas/>>

⁴ Saloio – v dnešní portugalštině označení pro vesničana žijícího v okolí Lisabonu, z arabského [salāwī] سلاوي

⁵ Muça Beik – Muça (křestní jméno), Beik (příjmení, ekvivalent barona či vévody); můžeme dohledat mnoho dalších tvarů tohoto jména *Musa Al Big*, *Mossa Al Bique*, *Mussa Ben Mbiki* či *Mussa Ibn Malik*; arabsky بيك موسى .

Nejsou to pouze daleké končiny světa, kde se obě dvě kultury navzájem setkávaly. Mnozí odborníci⁶ nacházejí stopy arabštiny v samotném srdci portugalské duše, tj. v *saudade*.

Zastávají názor, že i toto slovo v sobě ukrývá arabskou stopu. Vidí ho v arabském slově *sauda*⁷ označujícím rovněž melancholii, utrpení, depresi a bolest srdce. Nejedná se o přesný překlad slova, nicméně žádné slovo nevystihuje to, co *saudade* znamená. Můžeme tedy jen spekulovat a polemizovat, zdali je to, co je opravdu portugalské a bez čehož by portugalská identita nebyla úplná, také z části arabské.

Tyto jednotlivé střípky tvoří zajímavou bohatou mozaiku portugalské identity a portugalského jazyka. Vliv arabštiny na tento románský jazyk již není tak velký, jako býval v dobách arabské přítomnosti na Pyrenejském poloostrově. Dnešní globalizovaná společnost, která využívá různé sociální sítě ke komunikaci, proniká prostřednictvím médií do válečných konfliktů a poznává nové kultury se všemi jedinečnostmi a podivnostmi, ale může stále vliv tohoto semitského jazyka vstřebávat a popisovat nové skutečnosti, které jsou dnešní společnosti cizí. Za příklad lze uvést aktuální situaci na Blízkém východě a přítomné, barbarské teroristické organizace. Označení pro tzv. Islámský stát známé pod akronymem z arabského Daeš do portugalštiny rovněž proniklo.⁸ Samozřejmě by bylo mnohem lepší a přívětivější analyzovat slova z jiných sémantických oblastí, než jsou tato.

Práce s názvem „Vliv arabského jazyka na portugalštinu“ systematicky popíše vztahy mezi arabským a portugalským jazykem a zaměří se na výsledek ovlivňování arabštinou – na samotné arabismy. Souvislosti, které jsme zmínili výše, tak po přečtení této práce získají ucelený rozměr. Cílem je rovněž představit ve stručnosti arabský jazyk a jeho komplikovaný systém. První část se tímto ve velké míře zabývá. V teoretické části nejsou opomenuty zajímavé fonetické změny u těchto portugalských arabismů, což usnadní i celkové pochopení arabismů, jejich konstrukci, ale také jejich sémantické náležitosti. V první části je popsána historie období, v nichž pronikaly do portugalštiny arabismy. Týká se to jak již zmíněného Portugalska, tak i Brazílie, kde je doložen výskyt těchto slov prostřednictvím migračních proudů v posledních dvou staletích. Druhá část práce přesouvá pozornost na užití těchto slov v psaném jazyce. Pro práci s lexikem byly použity jazykové lusofonní korpusy v projektu Linguatca (CETEMPúblico, CETENFolha, okrajově Moçambula) a další korpusy. Zajímala

⁶ PUC-Rio. *Saudade: Em torno das origens: um debate*. [online], Cit. 5. 7. 2017. Dostupné z WWW: <https://www.maxwell.vrac.puc-rio.br/11441/11441_4.PDF> (vlastní překlad)

⁷ Arabsky [as-saudāʾ] سودة

⁸ Portugalsky Daexe či také Daesh.

nás především frekvence náhodně vybraného lexika v jednotlivých sémantických polích. Použití jazykových korpusů nám může zčásti pomoci zodpovědět otázku, jaká je samotná frekvence těchto slov, a zároveň si udělat lepší představu o jejich začlenění v rámci portugalštiny. Dalším vybraným korpusem v analýze je samostatný Corpus do Português, který nám umožňuje nahlédnout na lexikum i z diachronního pohledu. Na vybraném lexiku jsme rovněž provedli analýzu v tomto směru.

Alfacinhas, saloios, azulejos, esfiha, Muçá Beik, Algarve, Aljezur či *Tavira* představují jen zlomek z bohatých reálií portugalského jazyka (lusofonních zemí) úzce navázaných na arabštinu. Součástí jedné přílohy této práce je několik vlastních fotografií zachycujících jihoportugalská města, ve kterých se arabštinou a mozarabštinou v minulosti běžně mluvilo. Cílem bylo především zachytit symboliku a souvislosti s arabskými reáliemi na těchto místech.

Práce jako taková je pojata filologicky s rozsáhlým mezikulturním přesahem, a je tudíž určena jak pro portugalisty, tak i pro arabisty. Mohou v ní tak najít od historie jazykových kontaktů mezi arabštinou a portugalštinou až po fonetické změny u jednotlivých portugalských arabismů. Rovněž se snaží nově nahlédnout do této problematiky a poukázat na téma často opomíjené v rámci jazykovědy. Pro přepis všech arabských výrazů jsme zvolili českou normu.

ČÁST I

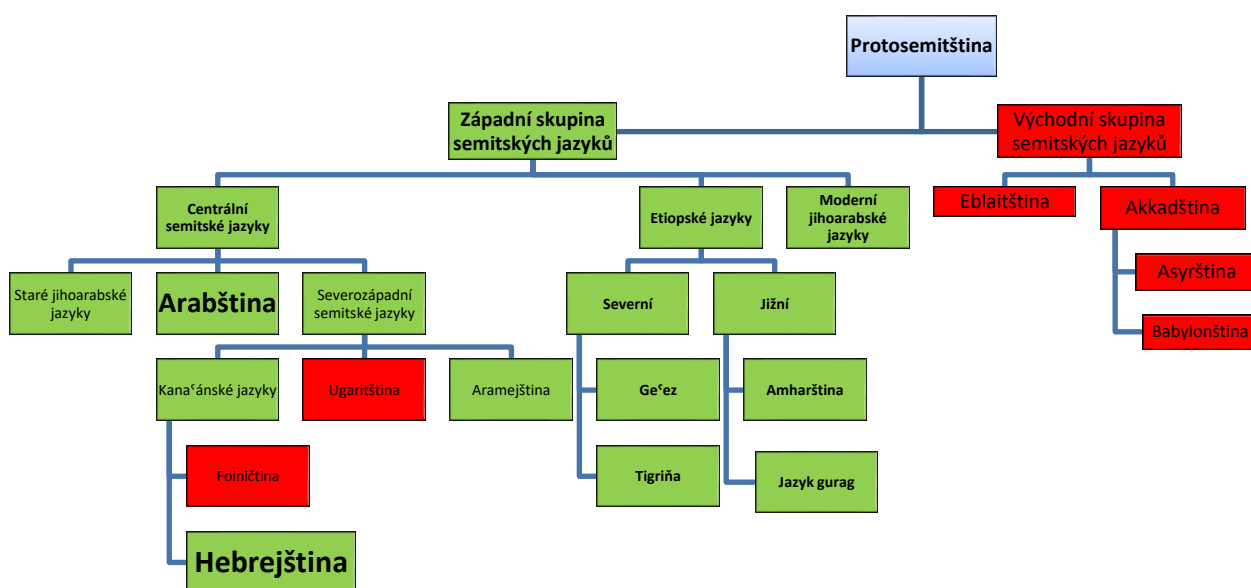
ARABŠTINA & PORTUGALŠTINA

I. ARABŠTINA (*historické a jazykové hledisko*)

Arabština, oficiální jazyk 28 zemí světa⁹, liturgický jazyk muslimů čítajících přes miliardu lidí po celém světě, jazyk mnoha důležitých mezinárodních organizací¹⁰, náleží do skupiny semitských jazyků.

I.1. Klasifikace arabštiny v rámci semitských jazyků

V této skupině je arabština jednoznačně nejrozšířenější a početně největší, což trvá již od 7. století n. l. Lingvisté ji dlouho považovali za charakteristický jazyk v rámci semitské skupiny, a to kvůli trojkonsonantnímu kořeni jakožto bázi významu a dalších složek. Dlouho byla pokládána za nejarchaičtější a nejstarší, nicméně dnes se o tom hovořit takto nedá. Arabský jazyk dokládá mnoho inovací¹¹, tudíž ho nelze přirovnávat k prajazyku semitské skupiny a brát ho za vzor.



Graf č. 1.: Klasifikace semitských jazyků dle Zemánkovy publikace¹² (červenou barvou jsou označeny mrtvé jazyky, zelenou živé)

Arabština jakožto zástupce zmíněné skupiny sdílí s jižními jazyky archaismy, zatímco s centrálními má společný vývoj, během kterého docházelo k inovacím v rovině fonologické, morfologické i v rovině strukturálního vývoje.¹³ Pokud jde o další semitské jazyky a kontakt

⁹ Po angličtině a francouzštině je tak arabština (MSA) třetí nejrozšířenější jazyk co do počtu zemí.

¹⁰ Arabština je například oficiálním jazykem OSN nebo Arabské ligy.

¹¹ ZEMÁNEK, P. (2007): *Vývoj arabštiny*. Praha, s. 36

¹² Viz *Vývoj arabštiny* (op.cit.), s. 38-40

¹³ (ibid., s. 36)

arabštiny s nimi, docházelo v minulosti k značnému vzájemnému působení. Některé prvky se dochovaly i v Bibli.

V nejstarší etapě vývoje jazyka arabštinu ovlivnila amorejština. V následující etapě potom tuto roli získala hebrejština. V úvahu přichází i fakt, že se arabština nacházela určitou dobu na stejné úrovni s kan'ánskými jazyky. Její vývoj značně nasměrovala aramejština, která patřila mezi nejrozšířenější jazyky regionu té doby. Působila na ni na lingvistické a kulturní úrovni. Je s tím spojeno písmo, odvozené od aramejských duktů¹⁴ (viz arabské písmo), ale také mnoho aramismů přítomných v raném vývoji arabštiny. Působení aramejštiny na arabštinu je zaznamenáno i později, tj. v době, kdy arabsko-islámská kultura čerpala z bohatého syrského odkazu.¹⁵

Nebyly to samozřejmě jen semitské jazyky, ale také indoevropské jazyky s výrazným přesahem do arabofonního prostoru, které arabštinu ovlivňovaly. Za nejdůležitější z nich lze jmenovat řečtinu a perštinu. Znalost těchto dvou jazyků byla v té době značná. Z řečtiny se dostaly do arabštiny různé výpůjčky, většinou filozofické termíny, ale celá řada dalších. V pozdějším období potom funkci řečtiny nahradila latina.¹⁶

I.2. Historie a etapy vývoje arabštiny

Arabský semitský původ

Přibližně od 9. století př. n. l. můžeme jistě doložit, že předci Arabů již působili v regionu. Staré asyrské, řecké, římské, hebrejské a jihoarabské prameny dosvědčují jejich přítomnost. Odedávna byla oblast Arabského poloostrova jazykově velmi pestrá, především jeho jižní část. Úplně první historická zmínka o arabském národu pochází z asyrských pramenů o taženích Salmanassara III. do Sýrie, datovaných do 9. století př. n. l.^{17 18}

Zmínky o Arabech se nacházejí i v Písmu svatém, a to především ve spojení s jejich typickým rysem – kočovným způsobem života.¹⁹ S tím je nepochybně spjata poušť, velbloud

¹⁴ Tloušťka písmových tahů.

¹⁵ Syrská literatura.

¹⁶ Několik slov převzatých z latiny: *strada* → *širāṭ* (*cesta*), *castrum* → *qaṣr* (*hrad*), *sigillum* → *siğill* (*znak, registr*).

¹⁷ 853 či 854 př. n. l.

¹⁸ (*ibid.*, s. 46)

¹⁹ Poušť, polopoušť, obchod, karavany, pastevci.

a mnohdy i ozbrojená střetnutí. Z jazykového hlediska je Bible rovněž provázána s arabštinou v podobě objevujících se arabismů.²⁰

Jak již bylo uvedeno výše, Řekové a řečtina měli významné postavení v rámci regionu a arabskou přítomnost vnímali jako důležitou. Byli to asi právě prvně Řekové, kteří Araby pokládali za národ jako takový. V Novém zákoně už termín „Arab“ označuje obyvatele Svaté země jako jednu skupinu-národ, nikoliv kmen.²¹ Arabové dlouho žili izolovaně od hlavních kulturních proudů a teprve až po zrodu islámu označení „Arab“ a „arabský“ nabývá významu, který odpovídá tomu dnešnímu, tj. náležitost k etnické skupině, národu.

Arabský jazyk

Z jazykového hlediska byla oblast dnešního Arabského poloostrova v časovém rozmezí od 5. století př. n. l. do 3. století n. l. velice rozmanitá. Z celkem výrazného množství dialektů se zformoval relativně celistvý jazyk, avšak stále se nedalo hovořit o konečné etapě vývoje. A ani tomu nebylo po vzniku islámu. Za místo postupného formování arabštiny se uvádí srdce Arábie a za své písmo si Arabové přisvojili nabatejskou variantu písma. I dnešní arabské písmo je z ní odvozeno.²²

I.2.1. Předarábština(y) a staroarabské dialekty

Předarábština(y)

Jedná se o jazyky (dialekty) tzv. protoarabské, které se zachovaly pouze prostřednictvím nápisů. Tyto nápisy jsou datovány do období od 8. století př. n. l. do 4. století n. l. Šlo o soubor vzájemně se ovlivňujících jazyků či dialektů.

Raná arabština

Předchůdce pozdější klasické arabštiny vyskytující se jen na omezeném množství nápisů²³ psaném nabatejskou variantou písma. Nápisy se nacházely ve větší míře na severu Arábie. Klíčové pro posouzení náležitosti jazyka k arabštině je tvar určitého členu.²⁴

²⁰ Výskyt arabských kmenů (spojování s Jišma'elem / 'Ismā'ilem = v kralické tradici Izmael, bratr Ezaua, v židovské tradici blízký příbuzný). Velmi časté je spojování Arabů právě s Izmaelovci.

²¹ (ibid., s. 53)

²² V podstatě všechny předarábské nápisy na severu Arabského poloostrova jsou psány právě v něm či v nějaké jeho variantě. Základní tahy se vyvinuly právě z tohoto písma, hlavní rozdíl je ve spojování jednotlivých grafémů. (ibid., s. 62)

²³ Nápisy z 'En 'Avdat (100 n.l.), an-Namāry (328 n.l.) = nejznámější, nejstarší nalezené nápisy v arabštině, první doklady arabštiny.

²⁴ 'al- (ibid., s. 74)

Staroarabské dialekty

Je nutné poznamenat, že v rámci vývoje arabštiny v období před vznikem islámu arabské dialekty koexistovaly a lze je považovat rovněž za arabské a blízké klasické arabštině. Geograficky se vyskytovaly v jižní (dnešní Jemen), západní a východní oblasti Arábie.

I.2.2. Koiné

Koiné je standardní jazyk nebo dialekt, který vzešel z kontaktu dvou či více vzájemně srozumitelných variet stejného jazyka.²⁵ V oblasti Arabského poloostrova bychom tento kontakt mohli pozorovat v době, kdy zde měl rozmach islámského náboženství teprve nastat. Kmeny mluvily příbuznými jazyky, a proto zde vznikl tzv. dialektický svaz²⁶, ve kterém měly nejvýznamnější roli žánry básnictví a orální tradice jakožto druh přenosu. Poezie tak v tomto případě unifikovala jazyk. Toto sjednocení nastalo v arabštině prostřednictvím svaté knihy islámu.

Korán

Korán představuje základní náboženský text islámu a příklad správnosti arabského jazyka. Podobně jako v době před zrodem islámu byla i poezie důležitou součástí této literární památky.²⁷ Umožňovala totiž velmi rychlé rozšiřování víry v rámci zmiňovaných dialektů díky rýmované formě a snadnému reprodukování tohoto díla. Z lingvistického hlediska představuje kniha muslimů arabštinu jako jazyk oplývající bohatým a vysokým stylem, který přispěl k dalšímu rozkvětu arabské literatury.

I.2.3. Klasická arabština

Časově můžeme klasickou arabštinu vymezit od 8. do 10. století, kdy docházelo k velkolepému arabskému rozšiřování sfér vlivu po celém Arabském poloostrově a na dalších územích v severní Africe a dále. Pro jazyk to představovalo důležitou změnu – arabština je spisovným jazykem od 7. století – získává statut administrativního jazyka²⁸ v celé říši a také se přesouvá z převládajícího ústního užívání (orální tradice) do psané podoby. Písmo se reformuje a poezie v klasické arabštině slouží pro kodifikaci více než samotná svatá kniha.

²⁵ Siegel, J. (1985): Koines and koineization. *Language in Society*, Cambridge, s. 357

²⁶ Viz *Vývoj arabštiny* (op.cit.), s. 97

²⁷ Kniha je svou povahou zaměřena na přednesy. Samotný název Korán, arabsky qurʾān, odvozený od slovesa qaraʾa znamená „recitovat“, „číst“, „číst nahlas“, „předčítat“.

²⁸ Oficiální jazyk celé říše; udáván rok 697 n. l., kdy se začlo s ražením mincí s nápisy v arabštině. (ibid., s. 127)

Objevují se i gramatiky arabštiny.²⁹ Zároveň ale stále dochází k diferenciaci dialektů a k jejich vlastnímu vývoji vedle spisovné formy. V rámci této obrovské expanze se arabština dostává do různých oblastí a do kontaktu s různými typy jazyků³⁰, avšak v některých oblastech arabská dominance nebyla trvalá.

Můžeme to jasně demonstrovat na příkladu Pyrenejského poloostrova, kde Arabové (muslimové) získali moc, nicméně jazykově (a později i mocensky) zde indoevropská přítomnost převládla. Stejně tomu tak bylo i v Persii. Pro lidi žijící pod perským vlivem bylo přínosné arabštinu ovládat, používali ji i komunity vyznávající jiná náboženství. Po silných vlnách poarabšťování, které probíhalo především v 8. a 9. století, hovořili andaluští křesťané kromě vlastního jazyka právě i arabštinou. Ta se o něco později masově rozšířila i směrem dovnitř těchto komunit. Poznamenejme ale, že proces poarabšťování probíhal pomaleji než proces šíření islámu.³¹

Arabové nové informace a poznatky od těchto kultur přejímali a dále je prohlubovali. Arabská literatura se tímto stala velice významnou. Byla nucena přijímat nové odborné výrazivo, dostala se do různých směrů lidského poznání a díky překladům zachránila staré odkazy starověkých civilizací.³²

Vrcholné období

Do vrcholného období klasické arabštiny se zařazuje 10. až 14. století, kdy stále dochází k arabizaci dobytých území. Klasická arabština je jazykem vysokého „strojeného“ stylu, bohatých vrstev a poezie, jak jsme uváděli výše, a pro obyčejné lidi představuje značně nezřetelnou mluvu. Vedle ní existuje škála dialektů a jejich hranice srozumitelnosti s klasickým jazykem se čím dál více vzdaluje. V tomto období je expanze arabské říše již dovršena.

Od 11. století přecházejí andaluští křesťané k arabskému jazyku a v rámci říše se muslimské Španělsko a menší mírou i Portugalsko řadí k významným a zajímavým jazykovým oblastem. Do Evropy se dostává prostřednictvím tohoto mostu mnoho nových

²⁹ Za nejdůležitější lze považovat Sībawaihův *al-Kitāb* (v češtině „Kniha“), který podrobně popsal jazyk té doby, tato kniha se stala vzorem, z ní další gramatiky arabštiny čerpaly.

³⁰ Severní Afrika – zde dominoval především berberský vliv.

³¹ ZAIDAN, A. (2010): *Letras e Histórias: mil palavras árabes na língua portuguesa*. São Paulo, s. 67

³² Spisy z dob starověkého Řecka.

informací z různých odvětví – věd, kultur či literatur. Nové myšlenky, které přicházely z východu, ovlivnily myšlení v Evropě s nastupující renesancí.³³

Uvedme to na příkladu literatury, a to bohaté andaluské poezie psané v klasické arabštině (i v al-Gharbu³⁴). Dle žánru sem patří např. *zağal* či *muwaššah*.³⁵ *Zağal* je tradiční forma básně ve strofách, recitovaná v dialektu, a *muwaššah* označení jak pro formu básně, tak pro světský zhudebněný žánr. Neopomeňme ani v rámci portugalských lyrických básní – *cantigas* formu *chardža*³⁶, což je malá básnická složka, která se objevuje na konci rozsáhlejších *muwaššah*. Obecně byly tyto texty (s *chardžou*) psány v arabském dialektu a objevovala se v nich slova a věty v románštině.

Vývoj od 15. do 19. století

S postupnou ztrátou vlivu nad rozsáhlými územími se i postavení jazyka značně změnilo. Klasická arabština přišla o výsadu hlavního úředního jazyka v závěru 14. století. Arabština čelila výraznému tlaku ze strany turečtiny prostřednictvím Osmanské říše, která začala ovládat oblasti pod tehdy arabskou správou. Od arabštiny se různé národy odvracely.³⁷ Jazyk byl ale neustále svázán se svatou knihou islámu a byl přímým odkazem tohoto náboženství jako takového.

I.2.4 Střední arabština

Jak můžeme pozorovat na charakteristikách jednotlivých etap a fází vývoje arabštiny uvedených výše, vždy zde stály (a nadále stojí) opozice stylů – tj. vysokého a nízkého jazyka. V arabském prostředí dochází totiž k charakteristické diglosii. V rámci tohoto komplikovaného vývoje jazyka se nachází i tzv. střední arabština, která je v pozici někde mezi spisovnou formou a arabskými dialekty. Jedná se především o styl.³⁸ Často docházelo k situaci, že se ve spisech klasické arabštiny vyskytovaly jazykové chyby a různé nepravidelnosti či odchylky od spisovné normy.

V historii byly do této skupiny zařazovány jazyky jednotlivých náboženských minorit:

³³ Viz *Letras e Histórias: mil palavras árabes na língua portuguesa* (op.cit.), s. 79

³⁴ Arabizovaná oblast na západě Andalusie, dnešní Portugalsko.

³⁵ Viz *Vývoj arabštiny* (op.cit.), s. 153; *zağal*, arabsky زجل; *muwaššah*, arabsky موشح

³⁶ CARREIRO, J. (2011): *Poesia Trovadoresca galego-portuguesa.*, s. 1[online], Cit. 21. 7. 2017. Dostupné z WWW: < http://lusofonia.com.sapo.pt/literatura_portuguesa/poesia_trovadoresca.pdf > (1ª edição); <http://lusofonia.x10.mx/> 2016-01-10 (2ª edição); *kharj a muwaššah je celkově v arabštině pouze 110 stran, zatímco v bilingvních textech (arabština nebo hebrejštiny + mozarabské věty) jich je méně než 50 stran*; *kharjah*, arabsky; خرجة

³⁷ Například Peršané.; Viz *Vývoj arabštiny* (op.cit.), s. 158

³⁸ (ibid., s. 149)

Muslimská střední arabština

Jazyk blízký nízkým vrstvám, jeho cílem bylo spíše bavit. Objevuje se snaha o spisovnost, jasnost, obsahuje ale mnoho prvků z dialektu. Nejvýznamnější příběh je *Tisíc a jedna noc*.³⁹

Židovská střední arabština (judeoarabština)

Důležitým centrem židovské komunity byla Andalusie⁴⁰, v níž bylo vytvořeno mnoho textů psaných tímto typem arabštiny. Zajímavým faktem je skutečnost, že si arabština získala výrazné postavení v rámci této komunity.⁴¹ Používalo se hebrejské písmo. Vzájemně se oba jazyky lexikálně obohacovaly.

Křesťanská střední arabština

Užívaná především v křesťanských komunitách v oblastech Levanty a Andalusie, fungovala jako svorník i pro další křesťany žijící pod arabským vlivem. Významnou oblast působení tohoto typu jazyka představovala literatura⁴² a náboženství. Komunita totiž nepřijímala Korán jako jazykový model.

Dnešní střední arabština se liší geograficky a stále se nachází neukotvena mezi dialekty a MSA (moderní standardní arabštinou). Mluvčí ji používají, aby si navzájem rychle porozuměli a zároveň se společensky zařadili.

I.2.5 Moderní spisovná arabština

Moderní spisovná arabština známá rovněž pod zkratkou MSA je do jisté míry adaptace klasické arabštiny moderním požadavkům.⁴³ V průběhu 19. století, kdy do arabského světa pronikaly západní myšlenky a kdy se tato společenství postupně měnila (kolonie, rozmach arabského národovectví), se změny dotýkaly i jazyka⁴⁴ (norma, dialekty). MSA se přiblížila i vrstvám méně honosným. Za dnešní největší pole působnosti MSA považujeme publicistický styl, v němž jazyk slouží jako univerzální pojítko pro porozumění v různorodém arabském světě. Více pozornosti se ale také dnes zaměřuje i na samotné dialekty.

³⁹ (ibid., s. 197)

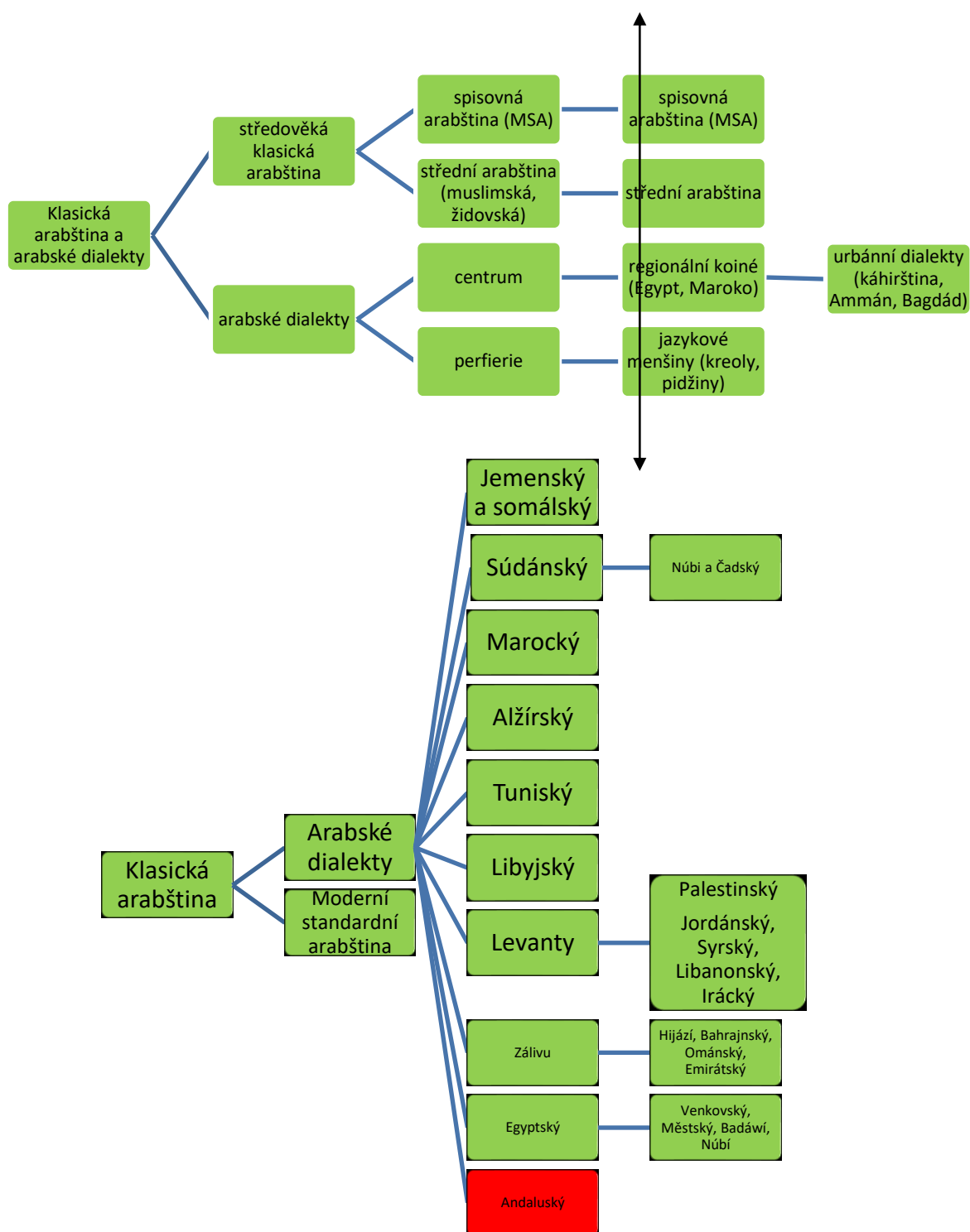
⁴⁰ Dále také: Káhira (Egypt), Kajruván (Tunisko).

⁴¹ Aramejšťina → arabština.

⁴² Překlady (syrština, řečtina), Bible.

⁴³ (ibid., s. 166)

⁴⁴ Důležitou roli hrál překladatelství (francouzština, angličtina).



Graf č. 2.: Vývoj arabštiny a její typy (horní), (šipkou je označen přesah střední arabštiny)

Graf č. 3.: Rozdělení na arabské dialekty (červeně označený – andaluský, mrtvý dialekt)⁴⁵

⁴⁵ FISAL (2015): *The Arabic Headache; Dialect!*. [online], Cit. 22. 7. 2017. Dostupné z WWW: < <http://blogs.transparent.com/arabic/the-arabic-headache-dialect/> >

I.3. Arabské písmo a abeceda

Abychom objasnili vývoj arabského písma⁴⁶, je nutné hledat první stopy u Féníčanů. Tento národ žil u pobřeží dnešního Libanonu, Palestiny a Sýrie a odpradávná obchodoval v celém Středozeří. Jejich abeceda tak ovlivnila mnoho středozeříských kultur a národů. Skutečnost, že Blízký východ byl v té době centrum Starého světa a nacházel se mezi východem a západem, hrála významnou roli při šíření fénické abecedy. Proto je fénická abeceda považována za „matku“ jak latinky, tak arabského písma.⁴⁷

V roce 1300 př. n. l. se raná fénická abeceda skládala z 22 souhlásek, psala se bez velkých písmen a zprava doleva. Vznikla v pobřežním městě Byblos, dnešním Libanonu. Okolo roku 1000 př. n. l. vzešla z fénické abecedy aramejšťina – jazyk Aramejců v oblasti Aram.⁴⁸ Dále v roce 100 př. n. l. vzniklo nabatejské písmo na severu Rudého moře ve městě Petra, dnešním Jordánsku, a rozšířilo se po celém Blízkém východě. Z aramejšťiny se v mezopotámské oblasti okolo roku 100 n. l. vyvinula syrská abeceda obsahující 22 písmen.⁴⁹ Během padesáti let prvního století se začala objevovat raná arabská abeceda⁵⁰ v irácké Kúfě.⁵¹ Staré kufijské písmo se skládalo ze zhruba 17 znaků bez diakritických teček. Tato znaménka byla přidána až později,⁵² aby pomohla čtenářům s výslovností.⁵³ Počet arabských písmen se tak rozšířil na 29 včetně hamzy. Se vznikem islámu se Korán stal sjednocující silou pro veškerá arabská písma nalezená tehdy v Arábii. Bylo vytvořeno strukturované arabské písmo (29 písmen), v němž byly v 7. století n. l. sepsány posvátné texty Koránu. Nejprve šlo o kufijský styl a později o styl naschí.⁵⁴ Od vzniku islámu na Arabském poloostrově se arabská abeceda rozšířila během islámských dobovatelských výprav na celý Blízký východ, do severní Afriky a na Pyrenejský poloostrov do Španělska a Portugalska. Od doby, kdy se arabština stala jazykem Koránu, a tudíž Boha všech muslimů, byly všechny národy pod kontrolou Arabů nuceny arabský jazyk a tedy i arabské písmo v jisté formě používat.

⁴⁶ ZOGHBI, P. (2007): *History of Arabic Type Evolution from the 1930's till present*. [online], Cit. 24. 7. 2017. Dostupné z WWW: < <https://blog.29lt.com/2007/05/28/arabic-type-history/> >

⁴⁷ Viz Obrázek č. 1.

⁴⁸ Sýrie a Mezopotámie.

⁴⁹ Znaky nejsou sdružovány, vokály nezapisovány.

⁵⁰ Aramejšťina → nabatejské písmo.

⁵¹ O arabském písmu lze hovořit až v momentě, kdy došlo k postupnému sdružování znaků v písmu nabatejském.

⁵² Abū 'Aswad ad-Du'ālī prosadil změny v označování vokálů a úprav v 7. století n. l. Další jeho pokračovatelé změny dopracovali, aby nedocházelo k různým mnohoznačnostem při jejich čtení. Od konce 7. a počátku 8. století tedy lze považovat arabské písmo za sjednocené, od této doby zůstalo neměnné dodnes.

⁵³ Viz Obrázek č. 2. a Graf č. 4.

⁵⁴ Viz Příloha I. – Arabština, Styly arabského písma.

Modern Latin	A	B	C	D	E	F	Z	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
Early Latin	A	B	<	D	E	F	Z	H	z	K	L	M	N	O	Γ	Q	P	Y	T
Early Greek	Α	Δ	Γ	Δ	Ξ	Υ	Z	Θ	Ζ	Χ	Ι	Υ	Υ	Ο	Π	Φ	Ρ	Σ	Τ
Phoenician	𐤀	𐤁	𐤂	𐤃	𐤄	𐤅	𐤆	𐤇	𐤈	𐤉	𐤊	𐤋	𐤌	𐤍	𐤎	𐤏	𐤐	𐤑	𐤒
Early Aramaic	𐤀	𐤁	𐤂	𐤃	𐤄	𐤅	𐤆	𐤇	𐤈	𐤉	𐤊	𐤋	𐤌	𐤍	𐤎	𐤏	𐤐	𐤑	𐤒
Nabataean	𐤀	𐤁	𐤂	𐤃	𐤄	𐤅	𐤆	𐤇	𐤈	𐤉	𐤊	𐤋	𐤌	𐤍	𐤎	𐤏	𐤐	𐤑	𐤒
Early Arabic	ا	ب	ت	ث	ج	ح	خ	د	ذ	ر	ز	س	ش	ص	ض	ط	ظ	ع	ف

Obrázek č. 1.: Vývoj arabského písma z fénického základu. (Směr dolů: raná aramejšťina, nabatejšťina, raná arabšťina)⁵⁵



1. Basic letterforms

Obrázek č. 2.: Možné typy arab. písma, s diakritickými znaménky či bez nich⁵⁶



2. Diacritic Dots

Graf č. 4.: Příklad mnohознаčné četby znaků v arabšťině⁵⁷



3. Vocalization marks in form of vowels



4. Decorative elements (without mentioning the numerals, punctuation marks and symbols).

Tvar	Možná čtení s diakritikou
ب	→ ب B
ت	→ ت T
ث	→ ث T
ن	→ ن N

⁵⁵ Viz *History of Arabic Type Evolution from the 1930's till present*. (op.cit.) [online]

⁵⁶ Viz *History of Arabic Type Evolution from the 1930's till present*. (op.cit.) [online]

⁵⁷ Viz *Vývoj arabšťiny* (op.cit.), s. 16

Z historického vývoje si Arabové přivlastnili psaní zprava doleva. Písmena mají 4 podoby neboli tzv. alografy. Je to začáteční, prostřední a koncová forma. Některá písmena se vyskytují pouze ve formě samostatné. Ke spojování písmen tedy vždy nedochází.⁵⁸ Velice často se setkáváme s nevokalizovaným písmem, tj. neoznačenými vokalickými značkami označujícími výslovnost správné samohlásky ve slově. Těmito značkami jsou často označeny literární a náboženské dokumenty či slovníky.⁵⁹

I.4. Vokální systém arabštiny

MSA má 6 vokálů, 3 krátké /a, i, u/, kterým odpovídají 3 dlouhé /ā, ī, ū/. Arabský vokální systém je v porovnání se systémem konsonantickým výrazně zjednodušený. Tento systém vychází ze semitského základu a přetrval bez výrazných změn dodnes. Krátké vokály v arabštině nemusejí být nutně graficky označeny v běžném textu či při psaní. Znaménka označující vokalizaci u krátkých vokálů byla do arabského jazyka zavedena, aby se předešlo různým nesrovnalostem při výkladu koránského textu. Následující tabulka⁶⁰ přehledně přibližuje vokální systém arabštiny:

				Role ústní a nosní dutiny		
				Ústní		Nosové
Kvalita				Krátké	Dlouhé	Krátké
Způsob artikulace	Střední	Stupeň otevřenosti	Otevřená	/a/ ا	/ā/ آ	/ā/ آ
	Zadní		Zavřená	/u/ و	/ū/ و	/ū/ و
	Přední		Zavřená	/i/ ي	/ī/ ي	/ī/ ي

Tabulka č. 1.: Vokální systém arabštiny

⁵⁸ Příloha I. – Arabština, Arabská abeceda.

⁵⁹ OLIVERIUS, J. et ONDRÁŠ, F. (2007): *Moderní spisovná arabština: vysokoškolská učebnice I. díl*. Praha, s. 18

⁶⁰ VARGENS, J. B. M. (2007): *Léxico português de origem árabe: subsídios para os estudos de filologia*. Rio de Janeiro, s. 47

I.4.1 Polovokalické fonémy

V MSA najdeme dva polovokalické⁶¹ fonémy /w/ a /y/, /w/ jako bilabiální znělá konstriktiva a /y/ jako prepalatální znělá konstriktiva.

I.4.2 Diakritické značení

K diakritickým značkám⁶² v arabštině patří vokální značky *sukūn* °, *kasra* ,, *šadda* ¨, *fathā* ´, *damma* ˘. *Sukūn* označuje nepřítomnost samohlásky např. ve slově لَحْمٌ [laḥmun] – maso. *Kasra* značí krátké *i* např. ve slově شَارِعٌ [šāriʿun] – ulice. *Šadda* umístěná nad konsonanty určuje jejich geminaci jako např. ve slově سَيَّارَةٌ [sajjāratun] – auto. *Fathā* označuje krátké *a* např. ve slově دَفْتَرٌ [daftarun] – sešit. *Damma* potom označuje krátké *u* např. ve slově بُرْجٌ [burġun] – věž.

I.5. Konsonantický systém arabštiny

U arabského konsonantického systému je nutné brát v potaz, že v různých regionech, kde se arabština používá, se mohou vyskytovat různé formy výslovnosti stejných fonémů. Znemožňuje to tak jednotný fonetický popis. V systému MSA však tento problém nenastává. Následující tabulka⁶³ zaznamenává tyto konsonanty:

⁶¹ Viz *Léxico português de origem árabe: subsídios para os estudos de filologia* (op.cit.), s. 48

⁶² Viz *Moderní spisovná arabština: vysokoškolská učebnice I. díl.* (op.cit.), s. 20

⁶³ Viz *Léxico português de origem árabe: subsídios para os estudos de filologia* (op.cit.), s. 45

Způsob artikulace		Závěrové / Okluzivy		Ražené/ Afrikáty	Úžinové / Konstriktivy		Bokové / Laterály	Kmitavé / Vibranty	Nosové
Role hlasivek		Neznělé	Znělé	Znělé	Neznělé	Znělé	Znělé	Znělé	Znělé
Místo artikulace	Bilabiály / Obouretné		/b/ ب						/m/ م
	Labiodentály / Zuboretné				/f/ ف				
	Interdentály / Mezizubné				/t/ ث	/d/ ذ			
	Interdentály emfatické / důrazové					/z/ ظ			
	Lingvodentální	/t/ ت	/d/ د		/s/ س	/z/ ز			/n/ ن
	Lingvodentální emfatické	/t/ ط			/s/ ص				
	Prepalatály			/ğ/ ج	/š/ ش		/l/ ل	/r/ ر	
	Prepalatály emfatické						/d/ ض		
	Postpalatály	/k/ ك							
	Veláry				/h/ خ	/ğ/ غ			
	Veláry emfatické	/q/ ق							
	Faryngály				/ħ/ ح	/ʕ/ ع			
	Laryngály	/ʔ/ أ			/h/ ه				

Tabulka č. 2.: Konsonantický systém arabštiny

V systému arabských konsonantů se podle gramatik vyskytují i tzv. slabé konsonanty (و, ي, ء), u kterých dochází v konkrétních postaveních k jejich vynechání, asimilaci nebo vzájemné alternaci.⁶⁴

⁶⁴ Viz *Moderní spisovná arabština: vysokoškolská učebnice I. díl.* (op.cit.), s. 11

I.6. Portugalština

Portugalština je románský jazyk, jenž se vyvinul nejprve z dialektů vulgární latiny v době středověkého Galicijského⁶⁵ království a patří k nejvíce rozšířeným jazykům na jižní polokouli. Z hlediska etap vývoje portugalského jazyka se uplatňuje následující periodizace:⁶⁶

- 1) *Stará portugalština (poslední třetina 12. století – druhá polovina 14. století)*
- 2) *Střední portugalština (druhá polovina 14. století – polovina 16. století)*
- 3) *Klasická portugalština (polovina 16. století – začátek 18. století)*
- 4) *Moderní portugalština (od začátku 18. století do současnosti)*

Tato periodizace tedy řadí arabský vliv na portugalštinu a arabskou přítomnost na portugalském území do první fáze vývoje tohoto jazyka.

Muslimská invaze a následná reconquista jsou směrodatné události ve formování třech jazyků Iberského poloostrova – galicijsko-portugalského na západě, kastilského ve vnitrozemí a katalánského na východě. Tyto jazyky, které všechny vznikly v severní části poloostrova, byly následně reconquistou rozšířeny dále na jih. V severních regionech, kde vznikala křesťanská království, byl jazykový a kulturní vliv muslimů minimální.⁶⁷ Naopak dál na jih – v případě Portugalska od Mondega až po Algarve – tento vliv významně rostl. Za kolébku portugalského jazyka se tedy považuje oblast nacházející se severně od řeky Douro.

S reconquistou jsou spojeny významné migrační proudy obyvatelstva na poloostrově. Nově nabytá území na jihu, relativně vylidněná, byla znovu osídlena právě obyvateli ze severu. S nimi začal i galicijsko-portugalský jazyk postupně pronikat do celé střední a jižní části portugalského teritoria.⁶⁸ Zde se setkal s mozarabštinou, významným jazykem křesťanů za arabského vládnutí, s arabštinou a jejími dialekty. Galicijsko-portugalský jazyk v tomto prostředí postupně vytlačuje mozarabštinu a mění se i jeho samotná struktura blížící se portugalštině. Na konci 12. století, kdy se objevují první psané portugalské texty, spěje vojenská a politická reconquista ke svému konci. Její lingvistické konsekvence však proběhly později, galicijsko-portugalský jazyk ze severu v literatuře ještě převažoval (galicijsko-portugalská lyrika).

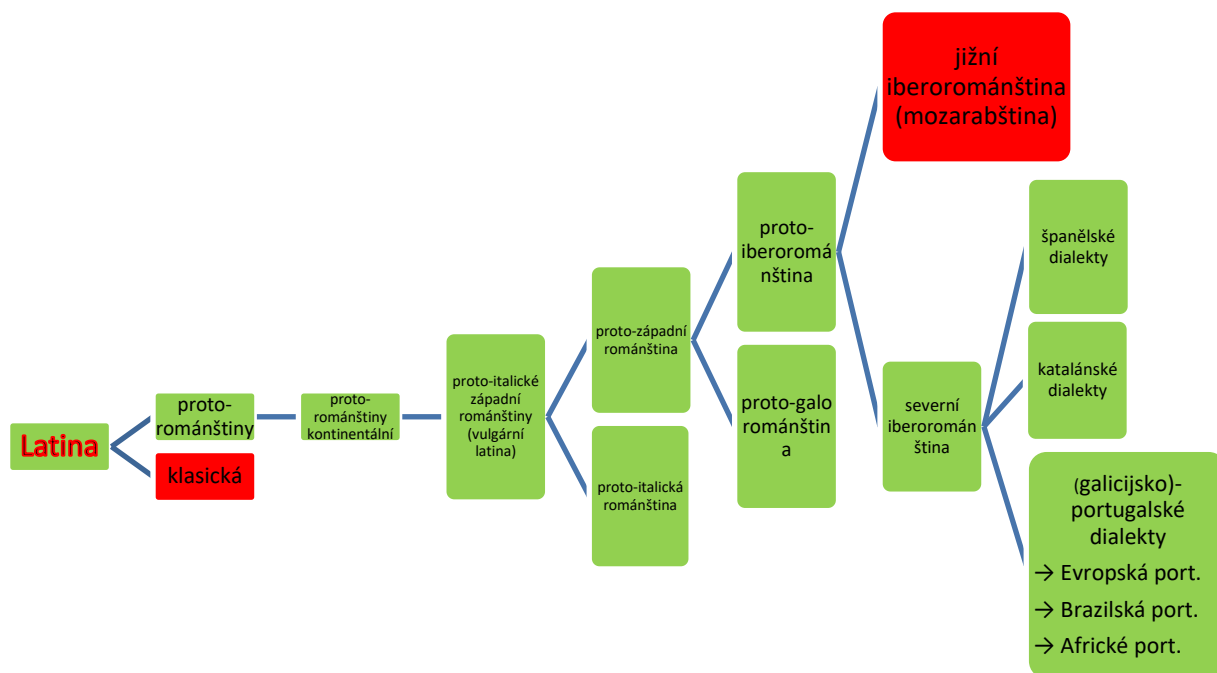
⁶⁵ Dnes součást Španělska.

⁶⁶ HRICSINA, J. (2015): *Vývoj portugalského jazyka*. Praha, s. 89-90

⁶⁷ Především na západě, kde se arabsko-islámská stopa severně od Douro objevila jen zběžně. Území dnešní Galicie a nejsevernější část dnešního Portugalska.

⁶⁸ Viz kapitola Arabský jazyk v Portugalsku a *Obrázek č. 3*.

Pro přehlednější orientaci vývoje tohoto románského jazyka je uveden následující graf.⁶⁹



Graf č. 5.: Vývoj portugalštiny; červeně jsou označeny větve mrtvých jazyků

I.6.1. Jazykový kontakt s portugalštinou

Arabština jakožto kulturní jazyk středověku

Díky kulturní a obchodní roli Arabů ve středověku lze ve všech románských jazycích sledovat jistý arabský jazykový vliv, a to i přesto, že některé z nich neměly přímý kontakt arabského jazyka v podobě adstrátu. Rozlišuje se několik cest v pronikání arabismů do románských jazyků:⁷⁰

1. Přímé kontakty s bilingvními komunitami (na území al-Andalus a na Sicílii)
2. Obchodní kontakty ve Středomoří, kde významná, italská obchodní města (Benátky, Pisa a Janov) tvořila hlavní cesty v šíření arabismů
3. Kontakty ve světě vědy, ve kterém Španělsko hraje při přejímání arabských znalostí podstatnou roli
4. Arabismy v rumunštině prostřednictvím turečtiny

⁶⁹ SALA, M. et POSNER, R. (1998): *Portuguese language*. [online], Cit. 1. 8. 2017. Dostupné z WWW: <<https://www.britannica.com/topic/Portuguese-language>>

⁷⁰ ROEGUEST, E. (2009): *Vers les sources des langues romanes: un itinéraire linguistique à travers la Romania*. Leuven, s. 114

Adstrát

Jak plyne z bodu 1 a 3 výše, na Pyrenejském poloostrově v době muslimské nadvlády docházelo k jazykovému míšení neboli tzv. konvergenci. Adstrát a superstrát jsou potom výsledné stavy (stráty – vrstvy) tohoto vzájemného ovlivňování. Pojem adstrát se vztahuje na jazyky vyskytující se ve specifických geopolitických (geolingvistických) kontextech. Nastává koexistence dvou jazyků, přičemž jeden působí na druhý.⁷¹ Od superstrátu se ale liší tím, že tento jazyk nezaniká.⁷² V portugalštině tímto adstrátem byla právě arabština, jejíž některá slovní zásoba do portugalštiny pronikala a jež je předmětem této práce.

I.6.2. Jazykový kontakt a fonetické změny u arabismů v portugalštině

Uvnitř jazykových plánů můžeme v portugalštině pozorovat výrazné stopy arabštiny, a to především na úrovni fonetické a již zmiňované úrovni lexikální. Ta bude zmíněna v dalších kapitolách. V této části budeme věnovat pozornost změnám foneticko-fonologickým od konsonantů po vokály. Jako výrazná opora posloužila studie brazilského arabisty a profesora Vargense.⁷³ Uvádíme ji proto v českém jazyce. V hranatých závorkách se nachází arabská transkripce pro výslovnost, dále následuje tučně vyznačený výsledný arabismus v portugalštině a u něj kurzívou překlad do češtiny. V přehledu uvádíme arabizovaná slova, původně arabská či prostřednictvím arabštiny přejatá.

KONSONANTY

A) Bilabiály

/b/: obouretná závěrová znělá hláska⁷⁴

☞ začáteční forma: ve většině případů se foném /b/ zachovává: **beduíno** (*beduín*) ← [badawwī] بدوي / **bairro** (*čtvrť*) ← [barrī] باري

- ve velmi vzácných případech dochází k desonorizaci nebo k aferézi⁷⁵: **zaragatoa** (tampon) ← [bazr qatūna(t)] بزر قظطونة / **papagaio** (papoušek) ← [babaġā?] ببغاء

☞ prostřední forma: ve většině případů se zachovává: **maravedi** (*španělská měna*) ← [murābiṭī] مرابطي / **arrabalde** (*předměstí, periferie*) ← [ar-rabaḍ] الربض

⁷¹ Většinou prostřednictvím lexikálních výpůjček.

⁷² Viz *Vývoj portugalského jazyka*. (op.cit.), s. 23

⁷³ Viz *Léxico português de origem árabe: subsídios para os estudos de filologia* (op.cit.), s. 49-73

⁷⁴ Dle arabských gramatiků velice často docházelo k zaměňování výslovnosti /b/ a /f/. Tento jev se projevoval například u Peršanů hovořících arabsky nebo u cizinců. Realizace /b/ za /f/ můžeme pozorovat i dnes v arabském Maghrebu. (ibid., s. 49)

⁷⁵ Desonorizace – ztráta znělosti, aferéze – zkrácení slova zleva.

- někdy vývoj směřoval k /v/: **alcavala** (*daň po staru*) ← [al-qabāla(t)] القبالة
- občas přechází do /f/: **anáfega** (*druh jabloně*) ← [an-nabīqa(t)] النبقة
- v několika málo výskytech se vokalizuje nebo nazalizuje: **almôndega** (*masový knedlíček*) ← [al-bunduqa(t)] البندقة / **ceitil** (*ceitil, stará portugalská mince*) ← [sabṭī] سبطي / **rédua** (*stádo, spřežení*) ← [rakba(t)]
- ☞ **koncová forma:** skoro vždy se zachovává: **aljube** (*kobka, jeskyně*) ← [al-ğubb] الجب / **močárabe** (*mozarab*) ← [mustaʿrab] مستعرب
- existují případy desonorizace: **xarope** (*sirup*) ← [šarāb] شراب
- v dalších případech dochází ke změně na /v/: **alqueive** (*úhor*) ← [al-qalīb] القليب
- velmi vzácně dochází k apokopě⁷⁶, vokalizaci nebo přechází na /f/: **arrequife** (*hrot tyče při čištění bavlny*) ← [ar-rakīb] الرقيب / **lacrau** (*štír*) ← [al-ʿaqrab] العقرب / **almotacé** (*arch. kontrolor u obchodování*) ← [al-muḥtasib] المحتسب

/m/: obouretná závěrová znělá nazální hláska

- ☞ **začáteční forma:** ve velké většině případů se zachovává: **mufti** (*muftí*) ← [muft] مفت / **mesquinho** (*ubohý*) ← [miskīn] مسكين
- ve velice vzácných případech přechází do /b/: **baraço** (*provázek, smyčka, oko*) ← [marasa(t)] مرساة
- ☞ **prostřední forma:** ve většině případů se zachovává: **azê(é)mola** (*soumar*) ← [az-zāmila(t)] الزاملة / **almude** (*stará portugalská jednotka objemu*) ← [al-mudd] المد
- v některých výskytech nazalizuje předešlý vokál a dochází k synkopě⁷⁷: **acém** (*bedro*) ← [as-siman] السمن
- v dalších výskytech dochází k synkopě: **alforra** (*rez*) ← [al-ḥumra(t)] الحمرة
- ve vzácných případech přechází do /n/: **zê(é)nite** (*zenit, nadhlavník*) ← [samt] سمت
- ☞ **koncová forma:** ve většině případů se zachovává: **cadimo** (*zručný, běžný*) ← [qadīm] قديم / **maroma** (*lano*) ← [mabrūma(t)] مبرومة

⁷⁶ Apokopa – zkrácení slova zprava (konec slova).

⁷⁷ Synkopa – zánik hlásky.

- v dalších případech se nazalizuje předešlý vokál a dochází k apokopě: **almocadém** (*bývalý vojenský šéf*) ← [al-muqaddam] المقدم
- občas došlo k vokalizaci a následné nazalizaci předešlého vokálu: **monção** (*monzun, příležitost*) ← [mawsim] موسم

B) Labiodentály

/f/: zuboretná úžinová neznělá hláska⁷⁸

☞ začáteční forma: zachovává se beze změn: **faquir** (*fakír*) ← [faqīr] فقير

☞ prostřední forma: ve většině případů se zachovává: **adufa** (*žaluzie*) ← [ad-daffa(t)] الدفة / **alferes** (*praporčík*) ← [al-fāris] الفارس

- v některých případech dochází k synkopě: **alaçor** (*druh rostliny*) ← [al-aşfur] الأصفر

- ve vzácných případech přechází do /b/: **alfobre** (*semeniště*) ← [al-ḥufra(t)] الحفرة

☞ koncová forma: zachovává se beze změn: **garrafa** (*láhev, karafa*) ← [gīrāf] غراف

C) Interdentály

/t/: interdentalní úžinová neznělá hláska⁷⁹

☞ začáteční forma: ve většině případů přechází do /z/: **zirbo**⁸⁰ (*pobřišnice*) ← [tarb] ثرب / **zegri** (*zegrijský kmen*) ← [tağrī] ثغري

- v některých případech přechází do /t/: **tripa** (*střevo zvířat*) ← [tarb] ثرب

☞ prostřední forma: skoro vždy vývoj dospěl k /t/: **alcatira** (*kozinec, tragan*) ← [al-kaṭīrāʔ] / **mitical**⁸¹ (*váha, zlatý dinár*) ← [mitqāl] متقال

- občas přechází do /s/: **açorda** (*chlebová polévka*) ← [at-turda(t)] التردة

- v dalších případech i výskyt /d/: **aludel** (*baňatá alchym. nádoba*) ← [al-ʔuṭāl] الأثال

☞ koncová forma: dochází k apokopě: **macana** (*hermafrodit*) ← [muḥannaṭ] مخنث

⁷⁸ Jak již bylo zmíněno u /b/, výslovnost /b/ a /f/ byla velice často zaměňována při čtení samotné klasické arabštiny. (ibid., s. 51)

⁷⁹ /t/ již v dávných dobách i v některých moderních arabských dialektch směřuje k výslovnosti /t/; v klasické arabštině se také objevují příklady přechodu /t/ na /f/ nebo /s/ (ibid., s. 51)

⁸⁰ Z arabštiny prostřednictvím vědecké latiny.

⁸¹ Rovněž se setkáváme s variantou metical. Dnes je metical národním platidlem Mozambiku.

/d/: interdentalní úžinová znělá hláska

- ☞ začáteční forma: v portugalské arabismy začínající na /d/
- ☞ prostřední forma: vývoj směřoval⁸² k /d/ nebo docházelo k rotacismu⁸³: **beringela** (*lilek*, *baklažán*) ← [bāḍingān] باذنجان / **adibe** (*vlk*, *šakal*) ← [aḍ-ḍiʿb] الذئب
- ☞ koncová forma: nebyly registrovány žádné portugalské arabismy mající koncový foném /d/

/z/: interdentalní úžinová emfatická znělá hláska⁸⁴

- ☞ začáteční forma: nezaznamenaly se výskyty portugalských arabismů s počátečním /z/
- ☞ prostřední forma: foném /d/ ve většině výskytů: **nadir** (*nadir*, *podnožník*) ← [nāḏir] ناظر / **anadel** (*vojenský kapitán*) ← [an-nāḏir] الناظر
- velmi málo výskytů, ve kterých dochází k synkopě: **marfim** (*slonovina*) ← [ʿaẓm al-fil] عظم الفيل
- dochází také ke ztrátě emfáze, lingvodentální: **názir** (*nadir*, *podnožník*) ← [nāzir] ناظر
- ☞ koncová forma: nezaznamenal se žádný výskyt portugalského arabismu s koncovým /z/

D) Lingvodentální

/t/: lingvodentální závěrová neznělá hláska

- ☞ začáteční forma: uchovává se beze změn: **tubel** (*struska*) ← [tūbāl] توبال / **talim** (*řemen*, *pás*) ← [tahlīl] تهليل
- ☞ prostřední forma: zachovává se: **alfitete** (*piroh z cukru, vajec, másla či slaniny a vína*) ← [al-fitāt] الفتات / **retama** (*kručinka*) ← [ratama(t)] رتم
- ve vzácných případech synkopa: **močárabe** (*mozarab*) ← [mustaʿrab] مستعرب
- ☞ koncová forma: skoro vždy se zachovává i s pomocným vokálem: **alfinete** (*špendlík*) ← [al-ḥilālāt] الخلالات / **azeite** (*olivový olej*) ← [az-zayt] الزيت

⁸² /d/ ve vývoji tíhne k /d/ v některých dialektech již dávno; často dochází v dialektech k asimilaci (ibid., s. 52)

⁸³ Změna souhlásky za /r/.

⁸⁴ /z/ v dialektech ztrácí emfázi.

- ve vzácných případech došlo k sonorizaci a přidání pomocného vokálu: **ataúde** (*hrob, rakev*) ← [at-tābūt] التابوت

/d/: lingvodentální závěrová znělá hláska⁸⁵

☞ začáteční forma: ve většině případů se zachovává: **dinar** (*dinár*) ← [dīnār] دينار / **darôês** (*derviš*) ← [darwīš] درويش

- v málo případech dochází k desonorizaci: **tercenas** (*loděnice*) ← [dār aš-šināʿa(t)] دار الصناعة

- v jiných vzácných případech se objevuje aferéze: **arsenal** (*arzenál*) ← [dār aš-šināʿa(t)]
دار الصناعة

☞ prostřední forma: skoro vždy se zachovává: **adufe** (*čtvercový bubínek*) ← [ad-duff] الدفت / **açude** (*jez*) ← [as-sadda(t)] السدة

- případy desonorizace a přechod na /t/: **alcatrúz** (*drapák rypadla*) ← [al-qādūs] القادوس

- ve vzácných výskytech, synkopa: **azul** (*modř*) ← [lāzūrdī] لازوردي

☞ koncová forma: ve většině případů se zachovává i s pomocným vokálem: **almofada** (*polštář*) ← [al-muḥadda(t)] المخدة / **almude** (*stará portugalská jednotka objemu*) ← [al-mudd] المد

- v některých případech apokopa: **(averroísmo) Averróis**⁸⁶ ← [ibn rušd] ابن رشد

- v dalších výskytech desonorizace a přechod na /t/: **alcoveto** (*kuplíř*) ← [al-qawwād] القواد

/s/: lingvodentální úžinová neznělá hláska

☞ začáteční forma: skoro vždy se zachovává: **sultão** (*sultán*) ← [sulṭān] سلطان / **ceitil** (*ceitil, stará portugalská mince*) ← [sabṭī] سبطي

- v některých případech dochází k sonorizaci⁸⁷, přechod na /z/: **zaga** (*zadní řada*) ← [sāqa(t)] ساقاة

- vzácně se palatalizuje a výslovnost směřuje k /ʃ/: **xelma** (*boční příčka*) ← [sullam] سلم

⁸⁵ Již z klasické doby byl foném /d/ zaměňován za /t/ či /t̪/.

⁸⁶ Ibn Rušd – významný arabský filozof žijící ve 12. století v Andalusii, Averróis je potom jeho latinizované jméno

⁸⁷ Změna znělosti z neznělých konsonantů na znělé

☞ **prostřední forma:** ve velké většině případů se zachovává: **almotacé** (*arch. kontrolor u obchodování*) ← [al-muḥtasib] المحتسب / **abaci** (*měna v Indii a Persii*) ← [ʿabbāsī] عَبَّاسِي

- v jiných výskytech dochází k sonorizaci a přechází na /z/: **azaria** (*kavalerie*) ← [as-sarya(t)] السرية

- vzácně dochází k palatalizaci na /ʃ/: **elixir** (*elixír*) ← [al-iksīr] الأكسير

☞ **koncová forma:** sonorizace na /z/:⁸⁸ **abenuz** (*eben*) ← [abnūs] أبنوس / **cadoz** (*zbytečný úřad*) ← [qādūs] قادوس

- zachovává se: **rês** (*dobytče, kus dobytka*) ← [rās] راس / **alferes** (*praporčík*) ← [al-fāris] الفارس

/z/: lingvodentální úžinová znělá hláska

☞ **začáteční forma:** časté zachování fonému: **zagal** (*ovčák, pastevec*) ← [zaḡal] زغل / **zarco** (*jasně modrý*) ← [zarqāʔ] زرقاء

- dochází i k palatalizaci /ʒ/: **girafa** (*žirafa*) ← [zarāfa(t)] زرافة / **ginete** (*čistokrevný kůň*) ← [zanātī] زناتي

- v jiných případech ztrácí znělost, přechází na /s/: **saфра** (*sklizeň, úroda*) ← [zubra(t)] زبرة

☞ **prostřední forma:** ve většině případů se zachovává: **alcanzia** (*pokladnička*) ← [al-kinzīa(t)] الكنزية / **azeite** (*olivový olej*) ← [az-zayt] الزيت

- ztráta znělosti, přechází na /s/: **açafrão** (*šafrán*) ← [az-zaʿfarān] الزعفران

- vzácně postupuje synkopě: **rima** (*halda, kupa*) ← [rizma(t)] رزمة

☞ **koncová forma:** často se zachovává: **arroz** (*rýže*) ← [ar-ruzz] الرز / **alfoz** (*distrikt*) ← [al-ḥūz] الحوز

- případy zeslabení znělosti a přechodu na /s/: **alvoroço** (*neklid*) ← [al-burūz] البروز

- vzácně přechod na /d/: **almarada** (*průbojník*) ← [al-muḥrāz] المخراز

⁸⁸ Ve staré portugalštině výslovnost /z/, dnes /ʃ/.

/n/: lingvodentální úžinová nazální znělá hláska⁸⁹

☞ začáteční forma: skoro vždy zůstává: **nesga** (*cíp, cár, malý kousek*) ← [nasīg] نسيج / **nafar** (*jedinec*) ← [nafar] نفر

- vzácně přechod na /l/ disimilací: **laranja** (*pomeranč*) ← [nāranġa(t)] نارنجة

☞ prostřední forma: ve většině případů se zachovává: **almenara** (*maják*) ← [al-manāra(t)]

النيل / **anil** (*mořidlo*) ← [an-nīl] المنارة

- nazalizace předešlého vokálu a synkopa: **alfândega** (*celnice, clo*) ← [al-funduq] الفندق / **alcândora** (*bidlo*) ← [al-kandara(t)] الكندرة

- v několika případech synkopa: **almoeda** (*aukce, dražba*) ← [al-munāda(t)] المنادة

- palatalizace na /j/ zpravidla následována /y/: **alcunha** (*přezdívka*) ← [al-kunya(t)] الكنية

- vzácně se stává laterální alveolárou, přechod na /l/: **falifa** (*plášť z vlny*) ← [ħanīfa(t)] خنيفة

☞ koncová forma: ve většině případů dochází k vokalizaci a vzniku nazálního diftongu: **armazém** (*sklad*) ← [al-maħzan] المخزن / **alcatrão** (*dehet*) ← [al-qaṭrān] القطران

- v několika případech se zachovává: **aduana** (*clo, celnice*) ← [ad-dīwān] الديوان

- případy, kde se nazalizuje předcházející vokál a dochází k apokopě: **albarrā** (*výběžek věže*) ← [al-barrān] البران

- v málo případech dochází k apokopě: **muladi** (*muladin*)⁹⁰ ← [mūlladīn] المولدين

- vzácně přechází na laterální alveoláru, přechod na /l/: **beringela** (*lilek, baklažán*) ← [bādingān] بادنجان

- vzácně se palatalizuje na /j/: **mesquinho** (*ubohý*) ← [miskīn] مسكين

- ojediněle dochází k rotacismu, přechod na /r/: **mudéjar** (*mudejar*)⁹¹ ← [mudaġġan] مدجن

⁸⁹ Klasická arabština zachovává ze semitštiny tento nazální lingvodentální konsonant. V dnešní arabštině u tohoto konsonantu dochází k různým typům asimilace dle fonetického prostředí, ve kterém se nachází.

⁹⁰ Křesťan, který konvertoval k islámu a žil mezi muslimy, či také dítě muslimského otce a nemuslimské matky.

⁹¹ Muslimové, kteří žili i dále po reconquistě na Pyrenejském poloostrově. Podle nich je i pojmenován mudejarský architektonický styl.

/t/: lingvodentální úžinová emfatická neznělá hláska

☞ začáteční forma: ztrácí emfázi⁹², přechází na /t/: **taifa** (*taifa*)⁹³ ← [tāʔifa(t)] طائفَة / **taipa** (*stěna z hlíny*) ← [tābyya(t)] طابِيَّة

☞ prostřední forma: ve většině případů ztrácí emfázi a přechází na /t/: **alcântara** (*most*) ← [al-qanṭara(t)] القنطرة / **alfitra** (*daň*) ← [al-fiṭra(t)] الفطرة

- případy se ztrátou emfáze a sonorizací: **almandra** (*vlněná přikrývka*) ← [al-mimṭara(t)]

المطرة

- výskyty synkopy: **almécega** (*tmel*) ← [al-maṣṭikā] المصطكا

- vzácně ztráta emfáze a přechod na /s/: **masmorra** (*žalář*) ← [maṣmūra(t)] مطمورة

☞ koncová forma: obvykle ztrácí emfázi a přechází na /t/: **nafta** (*nafta*) ← [naft] نفط / **anta** (*tapír*) ← [al-lamt] اللط

- ve vzácných případech ztrácí emfázi, dochází k sonorizaci a přechází na /d/: **almorávida** (*Almorávid*)⁹⁴ ← [al-murābiṭ] المرابط

/s/: lingvodentální úžinová emfatická neznělá hláska

☞ začáteční forma: ve většině výskytů ztrácí emfázi: **salá** (*modlení*) ← [šalā(t)] صلاة / **sufi** (*súfi*) ← [šūfi] صوفي

- vzácné případy emfáze a palatalizace: **chafariz** (*kašna, fontána*) ← [šihriḡ] صهريج

- ztráta emfáze a sonorizace: **zero** (*nula*) ← [šifr] صفر

☞ prostřední forma: ve většině výskytů ztráta emfáze: **alcacel** (*ječmen*) ← [al-qaṣīl] القصيل / **almocela** (*kobereček*) ← [al-muṣalā] المصلا

- ztráta emfáze a sonorizace: **alizari** (*kořen barvířské mořeny*) ← [al-ʕuṣāra(t)] العصارة / **mozmodi** (*měna*)⁹⁵ ← [maṣmūdī] مصمودي

☞ koncová forma: ztrácí emfázi, /s/ > /s/: 3 výskyty **alcorce** (*sladké těsto*) ← [al-qurṣ] رخيص / **refece** (*ubohý*) ← [rahīṣ] القرص

⁹² Již od klasického období /t/ ztrácí svoji emfázi a vyslovuje se jako /t/.

⁹³ Taifa – administrativní členění u dobytých území Araby.

⁹⁴ Almorávidská říše – nejdříve sekta, posléze říše sahající od Pyrenejského poloostrova po jižní Saharu.

⁹⁵ Užívaná za dynastie Almohadů.

- ztrácí emfázi a dochází k sonorizaci /š/ > /s/ > /z/ (výslovnost /f/): 1 výskyt **alvaraz** (*lepra*) ← [al-baras] البرص

E) Prepalatály

/ǧ/: prepalatální polozávěrová znělá hláska

☞ začáteční forma: skoro vždy se stává úžinovou hláskou: **jarra** (*džbán*) ← [ǧarra(t)] جرّة / **gelba** (*lod'*) ← [ǧilba(t)] جلبّة

- občas se stává úžinovou a ztrácí znělost: **xairel** (*pokrývka koně*) ← [ǧilāl] جلال

- vzácně přetrvává: **djim** (*džin*) ← [ǧinn] جنّ

☞ prostřední forma: ve většině případů se stává úžinovou: **algema** (*želízka, pouta*) ← [al-liǧāma(t)] اللجامة / **aljazar** (*ostrov*) ← [al-ǧazīra(t)] الجزيرة

- občas dochází k velarizaci a ztrátě znělosti: **embelecar** (*mást, šálit*) ← [baǧǧala] بجلّ / **mesquita** (*mešita*) ← [masǧid] مسجد

- zřídka dochází k vokalizaci: **alfaia** (*pomůcka, náčiní, tretka*) ← [al-hāǧa(t)] الحاجة

- vzácně dochází k synkopě: **leziria** (*zavodněná rovina u řeky*) ← [al-ǧazāʾir] الجزائر

- či se zachovává: **hadji** (*hadž*) ← [hāǧǧī] حاجي

- či se stává úžinovou a ztrácí znělost: **manchil** (*sekáček*) ← [minǧil] منجل

- či se velarizuje: **almogama** (*poslední žebra lodního trupu*) ← [al-maǧmaʿa(t)] المجمة

- stává se labiodentální konstriktivou: **azinhavre** (*měděnka*) ← [az-zinǧār] الزنجار

☞ koncová forma: ve většině případů se stává úžinovou: **sirage** (*sezamový olej*) ← [sīraǧ] الكاكنج / **alquequenje** (*mochyně židovská*) ← [al-kākanǧ] سيرج

- občas se stává úžinovou a ztrácí znělost: **azeviche** (*gagát*) ← [as-sabaǧ] السبج

- v dalších výskytech se stává lingvodentální konstriktivou: **xadrez** (*šachy*) ← [šaṭranǧ] شطرنج / **chafariz** (*kašna, fontána*) ← [šihrīǧ] صهريج

- velmi vzácně dochází k velarizaci: **nesga** (*cíp, cár, malý kousek*) ← [nasīǧ] نسيج

/š/; /f/: prepalatální úžinová neznělá hláska

☞ začáteční forma: ve většině případů přetrvává: **xerife** (*šerif*) ← [šarīf] شريف / **xaveco** (*maurská lod', PB – osoba či věc bez důležitosti*) ← [šabbak] شَبَك

- vzácně se stává lingvodentální: **siroco** (*sirocco*)⁹⁶ ← [šarqī] شرقي

☞ prostřední forma: skoro vždy se zachovává: **enxoval** (*výbava*) ← [aš-šiwār] الشوار / **enxeco** (*neštěstí*) ← [aš-šiqq] الشَّق

- v některých výskytech se stává lingvodentální: **acicate** (*podnět, vzpruha, struha*) ← [aš-šawkkāt] الشوگات

☞ koncová forma: ve výskytech se zachovává: **tarbuche** (*fez*) ← [tarbūš] طربوش / **almofreixe** (*velké cestovní zavazadlo*) ← [al-mifraš] المفراش

- v dalších výskytech se stává lingvodentální a dochází k sonorizaci: **alfrezes** (*lůžko*) ← [al-fīraš] الفراش

- vzácně se stává neznělou lingvodentální hláskou: **darôês** (*derviš*) ← [darwīš] درویش

- dochází k sonorizaci: **alfarge** (*ozdobný umělecký styl*) ← [al-farš] الفرش

/l/: prepalatální úžinová boková znělá hláska

☞ začáteční forma: běžně se zachovává: **loque** (*domácí lék*) ← [lu^q] لعق / **laca** (*lak*) ← [lakk] لَك

- občas dochází k aferézi: **benjoim** (*styraxová pryskyřice*) ← [lubān ġāwī] لبان جاوي

☞ prostřední forma: ve většině případů zůstává: **aval** (*podpis na směnce*) [ħawāla(t)] ← حوالة / **aljofaina** (*malá dřevěná miska*) ← [al-ġufayna(t)] الجفين

Velice často dochází k asimilaci, pokud je součástí členu „al“ před tzv. slunečnými souhláskami, tento jev je v arabštině všudypřítomný:⁹⁷ **adufe** (*čtvercový bubínek*) ← [ad-uff] الدف / **açafrão** (*šafrán*) ← [az-za^ʕfarān] الزعفران

- v některých výskytech dochází k nazalizaci předešlého vokálu nejspíše vlivem analogie a dochází k synkopě: **enxara** (*houští*) ← [aš-ša^ʕrā^ʔ] الشعراء / **enxerca** (*sušení masa*) ← [aš-šarqa(t)] الشارقة

⁹⁶ Silný J a JV vítr ve středozemní oblasti a S Afriky.

⁹⁷ Viz Příloha I., Arabská abeceda.

- taktéž dochází k synkopě: **maquia** (*jednotka = 4,5 litru*) ← [makīla(t)] مكيلة / **aguazil** (*biřic*)
← [al-wazīr] الوزير

- v některých případech dochází k rotacismu: **afagar** (*hladit*) ← [hālaqa] خالق

- vzácně se palatalizuje: **alheta** (*lem*) ← [al-ḥyaṭa(t)] الخيطة

- ve vzácných případech se mění v sykavku: **estragão** (*estragon*) ← [aṭ-ṭarḥūn]

الطرخون

☞ **koncová forma:** ve většině případů se zachovává: **atabal** (*tympán*) ← [aṭ-ṭabl] الطبل

- případy rotacismu: **alfâmbar** (*přikrývka*) ← [al-ḥanbal] الحنبل

- v jiných výskytech příklad apokopy: **alecrim** (*rozmarýn*) ← [al-iklīl] الاكليل

(v tomto slově lze pozorovat apokopu i nazalizaci koncového /i/)

/r/: prepalatální úžinová kmitavá znělá hláska

☞ **začáteční forma:** stává se neměnně velárou:⁹⁸ **rebite** (*nyť*) ← [ribāt] رباط / **rês** (*dobyčce, kus dobytka*) ← [rās] راس

☞ **prostřední forma:** ve většině případů se zachovává: **alcântara** (*most*) ← [al-qanṭara(t)]

القنطرة / **alferes** (*praporčík*) ← [al-fāris] الفارس

- stává se velárou, pokud je v arabštině geminována: **surrão** (*kapsa*) ← [ṣūrra(t)] صرة

- v některých případech se stává nepodmíněně velárou: **garrafa** (*láhev, karafa*) ← [ḡirāf]

مطمورة / **masmorra** (*žalář*) ← [maṭmūra(t)] مطمورة

- stává se laterální hláskou: **azarola** (*mišpule*) ← [az-zuʿrūra] الزعرورة

- dochází k synkopě: **nuca** (*šije*) ← [nuqra(t)] نقرة

☞ **koncová forma:** ve většině případů se zachovává: **berbere** (*Berber*) ← [barbar] بربر /

alfeire (*vepřín*) ← [al-ḥayr] الحير

- občas se stane laterální hláskou: **aguazil** (*biřic*) ← [al-wazīr] الوزير

- stane se velární, pokud je v arabštině geminována: **forro** (*volný*) ← [ḥurr] حر

⁹⁸ Dnes uvulára či vícekmitová vibranta.

- dochází k apokopě: **alfanje** (*šavle*) ← [al-ḥanġar] الخنجر

/d/: laterální prepalatální emfatická znělá hláska⁹⁹

☞ začáteční forma: nejsou žádné výskyty /d/

☞ prostřední forma: ve většině případů se stává okluzivní lingvodentální: **ramadão** (*ramadán*) ← [ramaḍān] رمضان / **alguidar** (*mísa, lavor*) ← [al-ġidār] الغضار

- zachování laterálnosti: **alcalde** (*soudce*) ← [al-qāḍī] القاضي

- vzácně se stává lingvodentální okluzivou: **atafera** (*pás z kavyly*) ← [aḍ-ḍafīra(t)] الضفيرة

- dochází k synkopě: **aroeira** (*lentyšek*) ← [aḍ-ḍarū] الضرو

☞ koncová forma: stává se lingvodentální okluzivou v několika případech: **alarde** (*honosnost, okázalost*) ← [al-ʕard] العرض

- v málo výskytech zachovává primitivní laterálnost: **arrabalde** (*předměstí, periferie*) ← [ar-rabaḍ] الربض

- vzácně vývoj k lingvodentální konstriktivě: **alefriz** (*řez na lodi*) ← [al-firād] الفراض

F) Postpalatály

/k/: závěrová postpalatála

☞ začáteční forma: ve všech studovaných výskytech se stává velární: **caravana** (*karavana, skupina*) ← [karawān] كروان / **capuz** (*kápě, kapuce*) ← [kabbūs] كبّوس

☞ prostřední forma: ve většině případů velární: **rincão** (*kout, zákoutí*) ← [rukn] ركن / **mesquinho** (*ubohý*) ← [miskīn] مسكين

- dochází k velarizaci a sonorizaci: **barregana** (*odolná vlna*) ← [barrakān] برّكان

- vzácně dochází k synkopě: **elixir** (*elixír*) ← [al-iksīr] الأكسير

☞ koncová forma: ve většině případů se stává velární: **mameluco** (*mameluk*) ← [mamlūk]

الملوك / **almíscar** (*pižmo*) ← [al-misk] المسك

⁹⁹ Tato emfatická hláska je pro arabštinu typická, někdy bývá dokonce označována za jazyk “ḍad”. Je důležité poznamenat, že portugalská a španělská slova přejatá z arabštiny si přisvojila /l/ před /d/, pokud původní arabské slovo obsahovalo právě /ḍ/. Vystává tak hypotéza, že výslovnost ض v hispánské arabštině byla /ld/.

- stává se sibilantou: **lilás** (*šerík*) ← [laylak] ليلك

G) Veláry

/h/: velární úžinová neznělá hláska

☞ začáteční forma: stává se labiodentální: **falifa** (*plášť z vlny*) ← [ḥanīfa(t)] خنيفة

- stává se okluzivou: **califa** (*chalífa*) ← [ḥalīfa(t)] خليفة

☞ prostřední forma: ve většině případů se stává labiodentální: **alfinete** (*špendlík*) ← [al-ḥilālāt] الخلالات / **alforj(g)e** (*sedlová brašna*) ← [al-ḥurġ] الخرج

- stává se okluzivou: **máscara** (*maska*) ← [mashara(t)] مسخرة

- dochází k synkopě: **aleli** (*plumérie, ozdobná květina*) ← [al-ḥīrī] الخيري

- stává se znělou okluzivou: **estragão** (*estragon*) ← [aṭ-ṭarḥūn] الطرخون

- vzácně se stane vibrantou (synkopa): **armazém** (*sklad*) ← [al-maḥzan] المخزن

☞ koncová forma: stává se labiodentální: **alifafe** (*měkký nádor u koni*) ← [an-nāfah] النافخ

- v jiných výskytech okluzivou: **almanaque** (*almanach*) ← [al-munāḥ] المناخ

/ġ/: velární úžinová znělá hláska

☞ začáteční forma: ve všech zjištěných výskytech se stává velární okluzivou: **gazua** (*invaze*) ← [ġazwa(t)] غزوة / **gazela** (*gazela*) ← [ġazāla(t)] غزالة

☞ prostřední forma: ve většině případů se stává okluzivní: **osga** (*ještěrka – gekon, averze*) ← [wazaġa(t)] وزغة / **algarvio** (*algarvský*) ← [al-ġarbī] الغربي

- dochází k velarizaci a ztrátě znělosti: **alcatraz** (*kormorán*) ← [al-ġaṭṭās] الغطاس

- postupuje synkopa: **almafne** (*pletená pokrývka u brnění*) ← [al-muġfur] المغفر

☞ koncová forma: nebyly nalezeny portugalské arabismy zakončené hláskou /ġ/

/q/: velární závěrová emfatická hláska

☞ začáteční forma: ve velké většině případů ztrácí emfázi: **quilate** (*karát, dokonalost*) ← [qirrāt] قراط / **cabide** (*věšák, ramínko*) ← [qābiḍ] قابض

- vzácně ztrácí emfázi a dochází k sonorizaci: **gafa** (*lepra*) ← [qufāʕ] قفاح

☞ **prostřední forma:** ve velké části ztrácí emfázi: **alcântara** (*most*) ← [al-qanṭara(t)] القنطرة / **alcácer** (*hrad, pevnost*) ← [al-qaṣr] القصر

- občas ztrácí emfázi a dochází k sonorizaci: **taleiga** (*malý sáček*) ← [taʿlayqa(t)] تعليقة

☞ **koncová forma:** ve většině výskytů ztrácí emfázi: **damasco** (*damašek, meruňka, Damašek*) ← [dimašq] دمشق / **atabaque** (*atabaque*) ← [aṭ-ṭabq] الطبق

- v jistých výskytech ztrácí emfázi a dochází k sonorizaci: **açougue** (*jatka*) ← [as-sūq] السوق

H) Faryngály

/h/: faryngální úžinová neznělá hláska

☞ **začáteční forma:** ve velké většině případů dochází k aferézi: **aval** (*podpis na směnce*) [hawāla(t)] ← حوالة / **harmala** (*routa*) ← [ħarmal]

- vzácně se stává labiodentální: **forro** (*volný*) ← [ħurr] حرّ

☞ **prostřední forma:** ve velké většině výskytů se stává labiodentální: **alfeire** (*vepřín*) ← [al-ħayr] الحير / **alfaia** (*pomůcka, náčiní, tretka*) ← [al-ħāḡa(t)] الحاجة

- dochází i k synkopě: **almotacé** (*arch. kontrolor u obchodování*) ← [al-muḡtasib] المحتسب

- vzácně se stává znělou velární okluzivou: **saguão** (*světlík*) ← [ṣaħn] صحن

☞ **koncová forma:** stává se labiodentální: **alcadafe** (*hliněná nádoba*) ← [al-qadaħ]

القدح

- vzácně se stává velární okluzivou: **almadraque** (*matrace*) ← [al-maṭraħ] المطرح

- vzácně také dochází k apokopě: **felá** (*zemědělec, rolník*) ← [fallāħ] فلاح

/ʕ/: faryngální úžinová znělá hláska

☞ **začáteční forma:** ve všech studovaných případech postupuje aferézi: **ulamá**¹⁰⁰ (*ulamá*) ← [ʕulamāʔ] علماء / **abácida** (*abbásovský*) ← [ʕabbāsī] عَبَّاسِيّ

☞ **prostřední forma:** ve většině případů synkopa: **močárabe** (*mozarabové*) ← [mustaʕrab]

مستعرب

¹⁰⁰ Islámský učenec, odborník na islámské právo.

- málokdy dochází k velarizaci: **almeitiga** (*rychlé jídlo*) ← [al-mitʕa(t)] المتعة

☞ koncová forma: ve všech studovaných případech apokopa: **abroque** (*plášť pro ženy*) ← [al-burquʕ] البرقع / **moxama** (*slaná a vysušená ryba*) ← [mušammaʕ] مشمم

CH) Laryngály

/ʔ/: laryngální závěrová neznělá hláska

☞ začáteční forma: nejsou výskyty

☞ prostřední forma: ve všech studovaných případech dochází k synkopě: **Alcorão** (*Korán*) ← [al-qurāāʔn] القرآن

☞ koncová forma: ve všech studovaných případech dochází k apokopě: **aba** (*abája*) ← [ʕabāʔ] عبأ / **achaque** (*neduživost, slabost*) ← [aš-šakāʔ] الشكا

/h/: laryngální úžinová neznělá hláska

☞ začáteční forma: aferéze: **hégira** (*hidžra*) ← [hağra(t)] هجرة

- stává se labiodentální: **febra** (*filé*) ← [habra(t)] هبرة

☞ prostřední forma: synkopa v několika případech: **jaez** (*koňský postroj, druh, odrůda*) ← [ğahāz] جهاز

- stává se labiodentální: **refém** (*rukojmi*) ← [rahn] رهن

☞ koncová forma: vždy dochází k apokopě: **Alá** (*Bůh*) ← [al-llah] الله / **arre** (*~ sakra!*) ← [arrīh] أريه

VOKÁLY

Systematizace vokálů a jejich proběhlých změn je u arabismů v portugalštině mnohem obtížnější především z důvodu mnohých fonetických změn v arabských dialektech. Dlouhý vokál bývá obecně v moderních arabských dialektech zachovávan. Ztráta vokálu je spíše vzácným jevem. Vlivem fonetického prostředí může avšak docházet k jevu, kdy se mění dlouhý vokál v krátký. Pokud jde o krátké vokály, ty se mohou dále zkracovat či nastává jejich úplná ztráta. Jsou vzácné případy, kdy dochází k prodlužování krátkého vokálu. Základní změny dlouhých vokálů jsou následující:

- /ā/ může přejít na /e/, /i/, /o/ a /u/;
- /ū/ může přejít na /i/ a /o/;
- /ī/ může přejít na /u/, /o/ a /e/

Krátké vokály jsou náchylné k mnohým dialektickým změnám. U krátkých vokálů /a/, /u/, /i/ dochází ke změnám v závislosti na prostředí sousedních konsonantů a vokálů. Obvykle existuje tendence k fonetické harmonii. Jak již bylo zmíněno, při přechodu z arabštiny do portugalštiny jsou vokalické změny různé a nesystematické. Uvádíme základní výskyty dle studie profesora Vargense.¹⁰¹

/ā/: střední otevřený orální dlouhý vokál

☞ začáteční forma: není výskyt

☞ prostřední forma: zachovává se, ztrácí délku: **albarrada** (*ochranná stěna*) ← [al-barrāda(t)] البَرَادَة / **abedale** (*následovník, stoupenci súfismu*)¹⁰² ← [abdāl] ابدال

- přechází na /e/: **açucena** (*lilie bělostná*) ← [as-sūsān] السوسان / **algema** (*želízka, pouta*) ← [al-liğāma(t)] اللجامة

- nazalizace, pokud předchází /n/ a vznik diftongu /ãw/: **alabão** (*dojený skot*) ← [al-labbā]

الزعفران / **açafrão** (*šafrán*) ← [az-zaʿfarān] اللبّان

- přechází na /ɛ/: **alferes** (*praporčík*) ← [al-fāris] الفارس / **acéquia** (*strouha*) ← [as-sāqya(t)] الساقية

☞ koncová forma: zachovává se ve všech výskytech: **almocela** (*kobereček*) ← [al-muṣalā]

الدنيا / **adúnia** (*hodně, hojně*) ← [ad-dunīā] المصلا

/ū/: zadní zavřený orální dlouhý vokál

☞ začáteční forma: není výskyt

☞ prostřední forma: zachovává se, ztrácí délku: **ataúde** (*hrob, rakev*) ← [at-tābūt] التابوت

/ **abenuz** (*eben*) ← [abnūs] أبنوس

- přechází na /o/: **alcachofra** (*artyčok*) ← [al-ḥaršūfa(t)] الخرشوفة / **alaroça** (*nevěsta, snoubenka*) ← [al-ʿarūsa(t)] العروسة

¹⁰¹ (ibid., s. 72-73)

¹⁰² Mezi stoupenci súfi jeden ze stupňů hierarchie svatých.

- přechází na /ɔ/: **avelório** (*skleněná perla, korálek*) ← [al-ballūr] البَلُور / **alfoz** (*distrikt*) ← [al-ħūz] الحوز

☞ koncová forma: zůstává: **aroeira** (*lentyšek*) ← [aḍ-ḍarū] الضرو

/i/: přední zavřený orální dlouhý vokál

☞ začáteční forma: není výskyt

☞ prostřední forma: zachovává se, ztrácí délku: **almedina** (*staré město*) ← [al-madīna(t)]

المدينة / **acepipe** (*chuťovka, lahůdka, pamlsek*) ← [az-zabīb] الزبيب

- přechází na /e/: **albudeca** (*meloun*) ← [al-baṭīḥa(t)] البطيخة / **alheta** (*část lodi*) ← [al-ḥīṭān] الحيطان

I.6.3. Pronikání arabismů do portugalštiny (datace)

Na základě poznatků Antónia Diase Farinhy¹⁰³ můžeme vymezit tři historická období, byť s nepřesnými limity ohraničení, ve kterých pronikala slova arabského původu do portugalštiny:

První období, považované za nejdůležitější, je důsledkem muslimské přítomnosti na Iberském poloostrově. *Druhé* období započalo rokem 1415, tedy rokem dobytí Ceuty Portugalci, s počátkem portugalských zámořských expanzí ve světě. V rámci těchto plaveb se portugalština dostala do styku s jazyky různých jazykových rodin, tedy i s arabštinou. Éra plaveb se vymezuje od 15. století do 18. století. *Třetí* období potom v sobě zahrnuje slova převzatá prostřednictvím jiných jazyků – francouzštiny, italštiny a jiných. Můžeme dodat, že tento proces pokračuje nadále i do dnešních dní, ale velmi pomalým tempem.

Nicméně existují slova, jejichž výskyt je doložen z prvního či druhého období, ale k jejich celkovému rozšíření došlo později. Jsou evidovány také případy, kdy ze stejného arabského slova vzešla dvě významově odlišná slova

Zajímavým a překvapivým faktem jsou potom slova arabského původu, jež v Brazílii nabyla jiného významu. U těchto slov se nebral v potaz jejich evropský nebo africký původ. Mnoho těchto slov do Brazílie proniklo prostřednictvím muslimských komunit z Afriky (otrocká pracovní síla) a syrsko-libanonskou migrační vlnou v průběhu 20. století.

¹⁰³ (ibid., s. 76)

Z tohoto důvodu existují mezi lexikografy názorové rozdíly v datacích arabismů do portugalského jazyka. Některé z nich bývaly zaznamenávány v latinských nebo španělských textech. V mnoha případech etymologové zaznamenávali dataci těchto slov, i když se třeba jednalo o jejich variantu.

V následující tabulce přehledně shrnujeme jednotlivá období arabismů a jejich pronikání do portugalštiny s geografickým rozdělením. Další kapitoly se těmto oblastem podrobněji věnují z historického i jazykového hlediska.

→ EVROPA	→ BRAZÍLIE
<p>I. Muslimská přítomnost na Iberském poloostrově (712-1249)</p> <p>II. Portugalská expanze (15. st.-18. st)</p> <p>III. Přejatá slova z jiných jazyků</p>	<p>I. Portugalská kolonizace (1500-1822)</p> <p>II. Afro-muslimská migrace, přítomnost <i>malé</i> (18. st.)</p> <p>III. Syrsko-libanonská migrace (19. st.-20. st.)</p>

Tabulka č. 3.: Arabismy v rámci portugalského jazyka (časové rozdělení)

II. ARABSKÝ JAZYK V PORTUGALSKU

Abychom mohli dále hlouběji proniknout do problematiky arabismů v portugalském jazyce, je nutné zaměřit se také i na historický kontext doby. V této kapitole stručně uvedeme nejdůležitější milníky období, kdy se část portugalského území ocitla pod islámskou správou a kdy došlo ke kontaktu mezi arabštinou a portugalštinou. Lingvistické hledisko arabismů je rovněž zahrnuto, zmíníme roli mozarabštiny a samotné arabismy pocházející z tohoto vzájemného soužití.

II.1. Historie Portugalska během islámské nadvlády

Přední portugalský historik José Mattoso, věnující se středověku, zpracoval velmi přehledný systém rozdělení etap islámské přítomnosti v Portugalsku. Toto rozdělení jsme použili v této práci.¹⁰⁴

Dobytí Pyrenejského poloostrova a muslimská nadvláda (711-828)

První fáze je spjata především s Berbery, kteří postupně přejímali islám a tím se stali vazaly rychle expandujících Arabů. Vojska vedena Tárikem ibn Zijádem využila slabosti vizigótského státu, jenž byl oslaben především kvůli vnitřním bojům. Po porážce vizigótského vojska v bitvě u Guadalete v roce 711, ve které zahynul král Rodrigo, začali muslimové ihned s dobýváním Pyrenejského poloostrova. Důležité vizigótské centrum Toledo se vzápětí vzdalo bez boje a tím znemožnilo volbu nového vizigótského krále.

Do roku 714 se Zijádovi podařilo získat velkou část poloostrova včetně portugalského území, které dobyl syn Musy ibn Nusaira, Abd al-Azíz. Ten také v roce 712 získal města Beja a Ossónobo.¹⁰⁵ V roce 714 potom kapitulovaly Évora, Santarém, Lisabon a Coimbra.¹⁰⁶

Událostí, jež změnila chod dějin poloostrova, byl pád vládnoucí dynastie Umajjovců v roce 750. Tuto dynastii vystřídalí Abbásovcí. Jediným přeživším Umajjovců byl Abd ar-Rahmán, jemuž se podařilo utéct před svými pronásledovateli a jenž v roce 756 našel své útočiště na Iberském poloostrově, kde přijal titul emíra.

¹⁰⁴ MATTOSO, J. (1992): *História de Portugal: Vol. I*. Lisboa, s. 418-429

¹⁰⁵ Za vlády Římanů se takto jmenovalo dnešní město Faro.

¹⁰⁶ GOIA, A. da. (2011): *O período islâmico em Portugal e o seus vestígios na toponímia do país*. Brno, s. 9 (vlastní překlad)

Autonomie západní části Pyrenejského poloostrova (828-929)

Povstání křesťanů a muslimů na západě poloostrova zahájené ke konci 8. století proti centrální moci emíra, který od roku 766 působil v Córdobě, přičkla této oblasti statut s širokou autonomií trvající déle než jedno století. Za začátek této éry lze označit rok 828, kdy propukla velká povstání Berberů a muslimů v Meridě a v roce 835 byla uzavřena mírem Abd ar-Rahmánem II. V době těchto vnitřních bojů na území kontrolované muslimy se křesťanům dařilo pronikat dál na jih od řeky Douro a v roce 878 získali město Coimbra, které zůstalo pod jejich kontrolou až do konce následujícího století.

Plné podrobení západu bylo dokončeno v letech 929-930 díky vojenskému tažení chalífy Abd ar-Rahmána III. Získání Badajozu v roce 930, centra západní autonomní moci, znamenalo jasnou svrchovanost umajjovského chalífátu v této části poloostrova na dalších osmdesát let.

Nadvláda umajjovského chalífátu, jeho rozdělení na království a taify (929-1086)

V době, kdy Córdoba prosazovala silný centralismus, klade na události v periferních oblastech včetně oblasti Portugalska menší důraz. Zaměřovala se především na upevňování moci v rámci chalífátu. Kompetence hážiba¹⁰⁷ neboli prefekta paláce výrazně zesílila. S konsolidací moci se Córdoba postupně navracela i do periferních oblastí s novými vojsky. Získala zpět Coimbru a vrátila hranice k řece Douru. Tomu pomohl především příchod cizích žoldnéřů v bojích na straně chalífátu proti křesťanům ze severu. Zároveň to ale vedlo k postupnému tříštění říše v dalším století.¹⁰⁸

Vražda chalífy Hišámy II. v roce 1013 s sebou přinesla dobu krvavých bojů a povstání, které vyvrcholily v roce 1031 celkovým rozpadem centrální moci umajjovského chalífátu. Ten se rozdělil na mnohá knížectví, jež se nazývaly „taify“.¹⁰⁹ Ačkoliv se tyto útvary označují za království, jejich vládci nikdy nepřijali titul chalífy nebo krále.

Na západě poloostrova, kde si místní klany udržovaly výraznější moc již od 8. století, vzniklo mezi lety 1012 a 1094 šest taif, jejichž existence je možné interpretovat jako projev autonomie místního obyvatelstva či touhu po ní. Chápat to můžeme také jako projev zájmů různých arabských kmenů. První taifa na portugalském území byla založena v roce 1012 v Huelvě, což zhruba odpovídá dnešní východní části Algarve, odkud vládla dynastie Bahrí

¹⁰⁷ Z arabského [hāḡib] حاجب

¹⁰⁸ Viz *O período islâmico em Portugal e o seus vestígios na toponímia do país*. (op.cit.), s. 11 (vlastní překlad)

¹⁰⁹ Viz str. 36 (ibid., s. 12)

po dobu 40 let. Město Ossónoba,¹¹⁰ známé poté jako Santa Maria, patřilo do pobřežního pásu této taify. V roce 1026 se západní část pásu Huelva oddělila, aby mohlo dojít k zformování nezávislého knížectví ovládaného rodinou Ban Harún,¹¹¹ které přetrvalo až do roku 1052.

Ani tomuto knížectví se ale nepodařilo udržet svou celistvost a v roce 1048 se na jeho území zformovala jiná taifa s centrem ve městě Silves.¹¹² Ta zahrnovala zhruba západní část dnešního Algarve.

Křesťanským královstvím se podařilo využít politické roztržičnosti muslimského území a zahájila sérii vojenských tažení proti taifám. Udržela stálá a silnější vojska, než byla ta muslimská. Jelikož nebyli vládci z taif ze Sevilly a Badajozu schopni čelit křesťanskému postupu, požádali v roce 1085 o pomoc severoafrickou dynastií Almorávidů. Jejich říše se tehdy rozkládala od řeky Senegal až po středozevní pobřeží.

Pád nadvlády muslimů v Portugalsku (1086-1250)

Příchod Almorávidů v roce 1086 znamenal začátek posledního úseku v dějinách muslimského Portugalska. Centrum rozhodování se definitivně přesunulo do severní Afriky. Místní muslimové se tímto ocitli na okraji zájmu.¹¹³ Postupný rozklad moci nové dynastie vedl k vytváření dalších taif, ačkoliv ty trvaly velmi krátce. Tento proces se odehrával ve stejnou dobu jako tažení vojsk z nově vzniklého Portugalského království směrem na muslimský jih. (1139-1147).

Nové dynastii Almohadů se naopak podařilo definitivně vytlačit Almorávidy a zmocnili se části poloostrova. V roce 1147 pomohli Ibn Kásimu dostat se k moci v Silves. Navíc to bylo ve stejném roce, ve kterém křesťané dobyli Santarém a Lisabon. Vláda Ibn Kásiho trvala pouze do roku 1151, kdy ho zavraždili obyvatelé Silves.¹¹⁴

V roce 1212 utrpěli muslimové porážku v důležité bitvě u Las Navas de Tolosa¹¹⁵ od vojsk složených z řad Kastilců, Portugalců, Aragonců a Navařanů. Toto významné vítězství umožnilo křesťanům dále pokračovat v reconquistě a v průběhu čtyřiceti let se tak zmocnit zbývajících území pod muslimskou kontrolou na západě. V roce 1229 byl osvobozen Badajoz obyvateli Leónu, v roce 1234 následovaly Beja a Aljustrel v Portugalsku a o čtyři roky

¹¹⁰ Viz Příloha II., Faro

¹¹¹ Viz Příloha II., Faro

¹¹² Viz Příloha II., Silves

¹¹³ (ibid., s.13)

¹¹⁴ (ibid., s.14)

¹¹⁵ (ibid., s.15)

později Mértola, to vše již pod vedením hlavní postavy portugalské reconquisty, tj. Afonse III.¹¹⁶ Ten získal i poslední muslimské bašty v Portugalsku, jimiž byly Silves a Faro v roce 1249. Tímto rokem definitivně končí muslimská (arabská) přítomnost v Portugalsku.

Portugalské námořní plavby a kontakt s arabským světem (1415- dnešek)

Portugalský kontakt s arabštinou nicméně neskončil rokem 1249. Od roku 1415, kdy Portugalci získali Ceutu a začali se usazovat v Maghrebu, se začal otevírat nový most s arabským světem.¹¹⁷

Avšak roku 1496, kdy byl vydán oficiální dekret o vyhnání všech muslimů z portugalského území, byli arabsky hovořící obyvatelé vytlačeni na úplný okraj zájmu společnosti. Ostatní, kteří chtěli zůstat, byli nuceni konvertovat ke křesťanství. Tento proces se urychlil roku 1552 za vlády D. Joãa III. se zřízením proslulé inkvizice, jež formálně skončila až v roce 1821. V průběhu dvou set šedesáti devíti let teroru maurská identita a užívání hovorové i psané arabštiny zcela vymizely.

Portugalci zůstali v Maghrebu až do roku 1769, když opustili Mazagão.¹¹⁸ Dále se ale dostali do kontaktu s Araby ve východní Africe, v Golfském zálivu a v Indii při svých plavbách. Z těchto spojení vzešlo mnoho nových jazykových arabských výpůjček. Arabský jazyk totiž v mnoha těchto oblastech plnil funkci *lingua franca*.¹¹⁹ Zajímavým příkladem je osídlování ostrovů ve východní části Atlantiku, na kterém se podíleli i obyvatelé marockých faktorí, jež tehdy byly pod portugalskou správou. Když Portugalci odešli z Maroka, místem pro možný kontakt s arabštinou zůstávala vzdálená Indie.

S pádem Portugalské Indie v roce 1961 se proto nadobro uzavírá důležitá brána jednoho z přímých vstupů arabismů v Orientu.¹²⁰ Od té doby portugalština bohužel ztratila v bývalých portugalských državách v Indii svůj status a význam.

Arabismy do portugalštiny vstupují především nepřímou cestou, tj. přes jazyky jiných koloniálních mocností, a po pádu Osmanské říše se načas tímto jazykem stala francouzština. Tato situace se ale mění od druhé poloviny 20. století a francouzštinu v této pozici vystřídala angličtina. Vlivem globalizace, konfliktů, politické geografie, mocenských zájmů a dalších faktorů se dnes arabský jazyk dostává do povědomí většinou přes angličtinu.

¹¹⁶ Viz Příloha II., Faro

¹¹⁷ ALVES, A. (2013): *Dicionário de arabismos da língua portuguesa*. Lisboa, s. 25-26 (vlastní překlad)

¹¹⁸ Dnešní marocká El Jadida

¹¹⁹ Viz *Dicionário de arabismos da língua portuguesa*. (op.cit.), s. 25 (vlastní překlad)

¹²⁰ (ibid., s.26)

II.2. Jazykové hledisko

Z jazykového hlediska může být toto období charakterizováno jako soužití a zároveň soutěžení mezi mozarabštinou a arabštinou. Zde se seznámíme právě s často opomíjenou mozarabštinou a znovu zmíníme arabštinu, tentokrát ale ze sociolingvistického pohledu. Zajímavá je v tomto směru ale i berberština, která v této době taktéž dotvářela lingvistickou mapu poloostrova. Velice často bývala románskými mluvčími ze severozápadu zaměňována právě s arabštinou. Bohužel se u berberštiny nedochovala žádná stopa v jazyce.

II.2.1. Mozarabština (Mozarabové)¹²¹

Obyvatelé poloostrova, kteří se křesťanské víry nevzdali, jsou označováni jako Mozarabové.¹²² Ačkoliv odolávali konverzi k většinovému náboženství státu a tím i možnosti vylepšit svůj sociální status, převzali do své kultury mnoho arabských prvků. Nepodlehli ani postupné arabizaci a zanechali si mnoho hispano-vizigótských zvyků, např. liturgické obřady, jež byly křesťany zakázány v roce 1080. V Portugalsku byla výrazná přítomnost Mozarabů doložena v městských centrech, jakými dnes jsou Coimbra, Lisabon nebo oblast Algarve.

Křesťané, kteří opouštěli svou víru a konvertovali k islámu, často opouštěli i svůj mozarabský jazyk a přijímali arabštinu. Mozarabština je někdy známá jako mozarabská románština. V porovnání s jazyky tehdejšího severu, tj. s portugalštinou a španělštinou, mozarabština vykazovala odlišnosti dané svou konzervativní povahou a vlivem arabštiny.

Psaných záznamů mozarabské románštiny je poměrně málo. Zachovaly se krátké strofy – *chardži* zařazené v *muwaššahu*,¹²³ souboru dlouhých výpravných básní. Interpretace těchto literárních památek psaných v arabské abecedě, obvykle nezaznamenávající krátké vokály, představuje výrazné problémy pro jejich porozumění. Jiné to je u toponym mozarabského původu, jež se dochovala obzvláště na jihu od Mondega. Za zmínku stojí i existence rozdílů mezi mluvenou mozarabštinou na západě a dialekty ve zbývajících částech poloostrova, o kterých se ví bohužel velmi málo.

¹²¹ (Mozarab) ← [mustaʿrab] مستعرب

¹²² Viz *O período islâmico em Portugal e o seus vestígios na toponímia do país*. (op.cit.), s. 19 (vlastní překlad)

¹²³ Viz str. 19

II.2.2. Arabština

Arabština představovala bezpochyby nejprestižnější, dominantní a rodný jazyk významných arabských klanů na poloostrově té doby. Kromě Arabů na poloostrov dorazili v prvních letech dobývání různí obchodníci, vzdělanci a řemeslníci, kteří sem přicházeli z celého Blízkého východu. Na šíření arabštiny se podíleli také židé ve městech.¹²⁴

Expanze arabštiny na úkor mozarabštiny výrazně zrychlila v 11. století. Postupně se z arabštiny stává významná součást městského koloritu. V 11. a 12. století dochází nesporně k úpadku mozarabských dialektů. Reconquista je s největší pravděpodobností již v takovém stavu nacházela. Po konci reconquisty byla arabština stále ještě užívána mudéjáry, tedy těmi, kteří zůstali na křesťanských dobytých územích. V průběhu následujících třech století jazyk postupně upadal, až úplně z území Portugalska zmizel.¹²⁵

V předchozích kapitolách jsme se zmiňovali o složitém rozvrstvení arabského jazyka a jeho dialektů. Na Pyrenejském poloostrově došlo taktéž k diglosii, tedy k situaci, která přetrvává ve všech arabofonních zemích dodnes. Užívání klasické arabštiny se rozšířilo i mezi Mozaraby, což znamenalo na krátkou dobu odklon i od latiny jakožto jazyka vzdělců.

Početně nejvýznamnější skupinou muslimské invaze byli Berbeři, jejichž imigrace na poloostrov pokračovala na rozdíl od Arabů až do 12. století. Podle některých studií lze předpokládat, že okolo roku 1100 tvořili muslimové, muladíové, společně s Araby a Berbery 80 % populace na území pod muslimskou správou.

Na území Portugalska se vyskytovali ve větší míře jemenští Arabové a Syřané. Jemenité se například usadili v regionu Silves, kde užívali svůj dialekt. Syřané se usazovali v regionu Beja a Algarve. Odhaduje se, že před příchodem Abd ar-Rahmány v roce 756 čítala arabská populace mezi 50 a 60 tisíci lidmi. Původních obyvatel bylo dle odhadů 5 až 6 miliónů. Přestože byli Arabové menšinou ve společnosti, tvořili ve velkém muslimskou aristokracii věnující se řemeslům, mezinárodnímu obchodu a kontrole rozsáhlých velkostatků.

¹²⁴ (ibid., s.23)

¹²⁵ Arabský vliv přetrval déle na území Španělska a i v jazyce je doloženo více stop, než tomu bylo v Portugalsku. Granadský emirát se udržel až do konce 16. století. Poslední muslimové jsou nuceni odejít v 17. století a s nimi definitivně mizí i přítomnost arabského jazyka z poloostrova.

Příklady arabismů

Arabismus v portugalštině (<i>datace</i>)	Arabský původ, výslovnost	Český překlad z portugalštiny
→ ALCAIDE (1099)	[al-qāʾid] ← القائد (starosta)	sudí, správce, starosta
→ ENXECO (1270)	[aš-šiqq] ← الشق (trest)	neštěstí
→ ASSASSINO (15. století) ¹²⁶ <i>italština ← arabština ← perština</i>	[al-ḥaššāšīn] ← الحشاشين (konzument hašiše, příslušník sekty)	vrah
→ ELIXIR (18. století) <i>francouzština ← řečtina ← arabština</i>	[al-iksīr] ← الأكسير (elixír)	elixír
→ ZERO (19. století) <i>francouzština ← italština ← arabština</i>	[šifr] ← صفر (nula, prázdný)	nula

Tabulka č. 4.: Příklady arabismů (pozn.: první dva arabismy se do portugalštiny dostaly přímým kontaktem, zatímco u zbylých arabismů uvedených v tabulce byl kontakt s arabštinou zprostředkován dalšími jazyky)

¹²⁶ "assassino", in Dicionário Priberam da Língua Portuguesa [em linha], 2008-2013, <https://www.priberam.pt/dlpo/assassino> [consultado em 04-07-2017].

III. ARABSKÝ JAZYK V BRAZÍLI

Největší lusofonní země Brazílie měla také kontakt s arabským jazykem. Cesty arabismů do brazilské portugalštiny se nicméně liší od těch do evropské portugalštiny. V této části se s nimi podrobně seznámíme. Avšak nebudeme znovu uvádět koloniální dobu, kdy portugalština pronikla na jihoamerický kontinent společně s již integrovanými arabismy z doby muslimské správy na Pyrenejském poloostrově. To lze dohledat v předcházející kapitole. Nás budou především zajímat dvě historické události v rámci brazilských dějin, tj. příchod otroků z oblasti subsaharské Afriky na počátku 19. století a fenomén syrsko-libanonské migrace na konci 19. století a v průběhu 20. století. Byť se jedná o kontakt nepřímý a časově kratší, než tomu bylo na Pyrenejském poloostrově, do portugalštiny proniklo zajímavé lexikum, jež rozhodně stojí za analýzu. Vždy ke každé části uvádíme příklady arabismů.

III.1. Přítomnost muslimských otroků „*malês*“¹²⁷

První období,¹²⁸ kdy se do brazilské portugalštiny začínají dostávat slova arabského původu, je spojeno s nucenou migrací černých otroků. Od konce 18. století a intenzivně v první části 19. století se z Brazílie stává důležité místo koncentrace pracovní otrokářské síly přicházející ze západní Afriky. Otroci ve velké míře působili v Bahii, Salvadoru a bahijské zátocce. Přítomnost afrických muslimů v otrokářské Brazílii plyne také z územních sporů, mezinárodních a náboženských válek v západní Africe. Z oblasti vnitrozemského středního Súdánu se do Beninského zálivu přesouvali lidé a obchodovalo se s nimi, aby byli dále v rámci tohoto obchodu posíláni přes Atlantický oceán dále do Brazílie. Mezi těmito lidmi byli Hausové, Nupové, Bornové, Jorubové či Borguové. Dalším důvodem těchto přesunů byl vyhlášený džihád od roku 1804 šejkem Usmanem dan Fodiem, zakladatelem Sokotského chalífátu. Jeho výbojnost a válčení přivedly mnoho lidí do zajetí v blízkosti Beninského zálivu především v letech 1804 a 1810. Následná přítomnost islamizovaných otroků v Brazílii je jen důsledek afrických událostí.¹²⁹

¹²⁷ *malês* – označení pro muslimské otroky pocházející ze západní Afriky.

¹²⁸ nezávisle na evropské variantě.

¹²⁹ SOUSA, F. B. de et MARANHÃO, S. de M. (2015): *Sobre arabismos africanos no Dicionário etimológico resumido de Antenor Nascentes (1966)*. In: *Letras Escreve*. Macapá, v. 5, n. 1, 1^o semestre, p. 176 [online], Cit. 25. 6. 2016. Dostupné z WWW: < <https://periodicos.unifap.br/index.php/letras/index> >

Těmto otrokům se říkalo *malês*.¹³⁰ Toto označení se používalo pro vzdělané africké muslimy, kteří byli většinou součástí městských center. Dávalo jim to relativní svobodu v mezilidských vztazích, a tudíž i v připravování povstání. Mezi lety 1807 a 1835 vedli tito muslimští otroci vzpoury rasového charakteru proti otroctví a proti přijímání katolické víry. Mezi různými muslimskými kmeny byli nejvzdělanějšími a nejaktivnější Hausové, kteří se podíleli na nepokojích a také vystupovali jako šířitelé islámu pro ostatní kmeny. Ve velké míře mohli Hausové například významně ovlivňovat chod každodenního života v Bahii, a to díky jejich postavení v rámci africké společnosti. V Salvadoru později pracovali i jako pouliční prodáváci koření a koberců.

Otroci žili systematicky ve ztížených životních podmínkách, bylo jim upíráno mnoho základních práv, např. právo mluvit na veřejnosti. To mělo za následek velice omezený kontakt s rodilými mluvčími. Podobná situace nastala i v psané komunikaci, kdy se dochovaly zapsané záznamy v arabštině jen díky koránským veršům, islámským modlitbám a symbolům na amuletech. Rovněž neexistuje důkaz o každodenních záznamech místní arabštiny mezi africkými otroky v Brazílii, což ztěžuje další bádání o vztazích mezi těmito dvěma jazyky z této doby. I když byly jejich jazykové kompetence značně omezené, jejich znalosti se ohraničovaly na opisování či opakování koránských modliteb v arabském písmu a na jeho zdobení, aby dosáhli snadného zapamatování. Odborníci se shodují na tom, že vzdělanost otroků *malê* byla ve vztahu k jiným otrokům výrazně vyšší. Ať tak či onak, z každodenního života těchto otroků pronikala do hovorové brazilské portugalštiny slova arabského původu většinou z náboženské oblasti. Ukazuje to, o čem byli přesvědčeni a čemu sami pevně věřili.

Kontakt portugalštiny a arabštiny ale postupně z tohoto proudu zmizel. Přispěl k tomu výrazný tlak ze strany brazilské většinové společnosti, která k islámu přistupovala negativně po sérii nepokojů ze strany otroků. Po ukončení otrokářského systému v Brazílii tato komunita neměla důvod dál jazyk uchovávat a již dávno tvořila pestrou součást brazilské společnosti.

¹³⁰ ABREU, M. Y. et AGUILERA, V. de A. (2010): *A influência da língua árabe no português brasileiro: a contribuição dos escravos africanos e da imigração libanesa*. In: *Entretextos*. Londrina, v.10., n.2, s. 19 [online], Cit. 25. 6. 2016. Dostupné z WWW: <<http://www.uel.br/revistas/uel/index.php/entretextos/article/viewFile/7963/6948>> (vlastní překlad)

III.1.1. Příklady arabismů

Seznam arabismů, kterými afričtí muslimští otroci obohatili brazilskou portugalštinu, tvoří 25 lexikálních jednotek a jsou součástí dvou sémantických polí. V následující tabulce je přehledně všechny uvádíme:¹³¹

¹³¹ Viz *A influência da língua árabe no português brasileiro: a contribuição dos escravos africanos e da imigração libanesa* (op.cit.), s. 16-17

Sémantické pole – NÁBOŽENSTVÍ		Sémantické pole – KULINÁŘSTVÍ	
Arabismus	Český překlad	Arabismus	Český překlad
(portugalská a arabská varianta)		(portugalská a arabská varianta)	
1) açubá ← [ṣalā(t) as-ṣabaḥ] صلاة الصبح	ranní modlitba	aluá ← [al-ḥalwa(t)] الحلوة	alkoholický nápoj z bílé kukuřice
adixá ← [ṣalā(t) al-ʿašāʾ] صلاة العشاء	večerní modlitba		
aiassari ← [ṣalā(t) al-ʿaṣr] صلاة العصر	odpolední modlitba		
2) alicali ← [al-qāʾil] القائل	rádce		
alufá ← [al-auf(a)] الأوفى	duchovní		
lemanó ← [al-ʾimām] الإمام	imám		
3) amim ← [al-ʾamīn] الأمين	zanícený muslim (náb.)		
malê ← [muʿallam] معلم	muslimský otrok		
mussurumim ← [muslimīn] مسلمين	muslimové		
4) djema ← [ḡāmiʿ] جامع	mešita		
maçalassi ← [muṣalla(a)] مصلّى	místo modliteb		
5) aligenum ← [al-ḡunūn] الجنون	duch dobra a zla		
6) tecebá ← [misbaḥa(t)] مسبحة	růženec		
7) assumi ← [aṣ-ṣawm] الصوم	půst		

azaca ← [az-zakā(t)] الزكاة	daň
Jihad ← [ġihād] جهاد	džihád
sacá ← [ḍakara(t)] ذكرة	almužna, dar
8) barica da subá ← dobrý den [baraka(t) aṣ-ṣabāḥ] بركة الصباح	
bissimilai ← [bismi l-allahu] بسم الله	ve jménu Boha
maneco lassalama ← [maʿkum as-salām] عليكم السلام	pozdrav
sala ← [ṣalā(t)] صلاة	modlitba
maneco viz výše	pozdrav

Tabulka č. 5.: Příklady arabismů z africko-muslimské migrace [1) islámské modlitby, 2) představitelé náboženského kultu, 3) věřící, 4) místo modliteb, 5) bytost, 6) liturgické předměty, 7) nařízení, 8) pozdravy a citoslovce]

III.2. Syrsko-libanonská migrace

Druhé období pronikání arabismů do brazilské portugalštiny je svázáno s příchodem syrsko-libanonské migrace. Jedná se zatím o poslední výrazný kontakt portugalštiny s arabštinou.

III.2.1. Historický vývoj migrace

Imigrace Arabů do Ameriky započala ve druhé polovině 19. století a pokračovala až do 50. let 20. století. Spojené státy a Brazílie jsou země, které přijaly nejvíce arabských migrantů.

Osmanská říše byla nekompromisní a netolerantní. Na Blízkém východě neexistovala de facto žádná svoboda. Válka roku 1860 rozpoutala náboženskou nesnášenlivost, a pracovní příležitosti byly vzácné a politické pronásledování znemožňovalo jakýkoliv pokus o změnu. Kromě těchto zmíněných příčin byla arabská migrace, především syrská a libanonská, vyvolána řadou sociálních (osobních a rodinných) faktorů.

Brazilský císař Pedro II. navštívil při třech příležitostech v letech 1871/1872, 1876 a 1887/1888 Egypt, Palestinu, Sýrii a Libanon. Jeho Výsost si přála, aby do Brazílie odcházeli imigranti z těchto zemí, a také jim slíbila pomoc a ochranu. Císař otevřel dveře těm, kteří do země později opravdu odjeli.¹³²

První syrští a libanonští imigranti přijeli do Ria de Janeiro okolo roku 1860 a usídlili se v místech, jakými byly ulice Alfândega a Ouvidor. Přijížděli společně s Italy, Španěly a dalšími imigranty. Nicméně motivy migrujících byly rozdílné. Ačkoliv se Arabové nacházeli v nepříznivých ekonomických podmínkách, netrpěli chudobou ve svých zemích. Přijížděli do Brazílie žít nejprve přechodně, lépe se organizovat a dostat arabskou otázku do širšího povědomí. Mnozí se věnovali pouličnímu obchodování, zároveň byli nuceni učit se portugalštinu, aby mohli dále rozvíjet svoji práci. Na začátku jim však jak jazyk, tak kultura byly velice cizí. K tomu nedocházelo u španělského, italského či portugalského imigranta. Arabové na rozdíl od nich zakládali deníky či kluby, ve kterých se sdružovali a diskutovali, aby nepřetrhali kulturní vazby. Imigraci lze rozdělit do čtyř hlavních fází:¹³³

První fáze (1860-1900)

Kromě Ria de Janeiro jsou sever a jih země dalšími centry, kam směřovaly cesty těchto lidí především kvůli ekonomickým cyklům kaučuku a kávy. V této fázi je migrační proud

¹³² Viz *Léxico português de origem árabe: subsídios para os estudos de filologia* (op.cit.), s. 38

¹³³ (ibid., s.39-41) (vlastní překlad)

výhradně mužskou záležitostí. Jen velmi malý počet žen, vdaných či ovdovělých, doprovázel své manžely a příbuzné. Rodina vždy hrála důležitou roli v rámci arabsky hovořící komunity a při její obchodní činnosti. Právě obchod byl vždy u této komunity rozhodující, a nejen v Brazílii, ale i např. v USA. Děti mladší 14 let vždy pomáhaly svému otci, navíc se děti velice rychle naučily portugalsky a poté byly rodinou využívány jako tlumočníci.

Po počátečním pouličním prodeji si imigranti postupně začali otevírat obchody a měnili sortiment zboží. Funkce v rodině byly jasně dány, stěhovaly se také do větších měst.

Na konci této první fáze vznikají rekreační a dobročinné spolky. Také se udržují arabské tradice a jsou podporovány rodiny, které při integraci do společnosti čelily problémům.

Druhá fáze (1900-1918)

O druhé fázi lze hovořit jako o době, kdy v zemi již existuje etablovaná arabská kolonie. Počet Syřanů a Libanonců s jejich narozenými (již brazilskými) dětmi je výrazný. Díky ziskům z první fáze potřebuje sama Brazílie čím dál víc těchto lidí. Nově příchozím při obchodování pomáhají krajané, z kterých jsou nyní velkoobchodníci. Učí se základům portugalského, aby mohli provádět běžné obchodní transakce. V Sýrii a Libanonu se nabírají noví lidé, o které se v Brazílii starají jejich starší zkušení krajané. Touto cestou získávají garantovanou práci i ubytování. Systém se používal v Riu a v São Paulu.

Během druhé imigrační fáze se rovněž objevuje druh literatury, která opěvuje život v Brazílii jako takový. To v mnohých syrských a libanonských rodinách prahnoucích po lepším životě vyvolávalo sny, jež si chtěly za každou cenu splnit.

Třetí fáze (1918-1945)

V hlavních průmyslových centrech země, Riu a São Paulu, se arabští imigranti s pokračujícím průmyslovým rozvojem neomezují jen na obchod, v této době se někteří z nich také stávají vlastníky velkých či malých továren. Stávají se rovněž vlastníky zemědělských pozemků s převažující monokulturou kávy. V této fázi se nedá mluvit o nějakém dočasném pobytu. Od roku 1932 se potomci arabských imigrantů začínají prosazovat v brazilských politických hnutích a také zastávají vysoké pozice ve veřejné správě země.

Čtvrtá fáze (od 1945)

Po konci druhé světové války se vznikem státu Izrael se objevila v Brazílii, především na jihu země, nová imigrační vlna pocházející z Blízkého východu. Tentokrát většinově muslimští Palestinci odcházeli do Brazílie a věnovali se také obchodu. Tato vlna má svůj výrazný vzestup po dvou arabsko-izraelských válkách v letech 1967 a 1973. Pokud jde o

předešlé rodiny, vzešlé ze syrsko-libanonské migrace, ty byly plně integrovány do rasově bohatého brazilského národa. Aktivně se podílejí ve všech směrech a oblastech brazilské společnosti.¹³⁴

III.2.2. Příklady arabismů

Postupem času provázaností brazilské a libanonské kultury v každodenním styku a používáním jazyka v mluvené podobě se vzájemně ovlivňovaly jazyky i slovní zásoba.¹³⁵ Je zaznamenáno dvacet pět slov integrovaných do portugalštiny africkými otroky, která náležejí do sémantického pole „náboženství“, a dvanáct reprezentativních slov¹³⁶ vyskytujících se v sémantickém poli „kuchyně a kulinářství“, importovaných syrsko-libanonskými migranty do Brazílie. V ostatních sémantických polích se další jiná slova nenacházejí. Zde si můžeme uvést v číslech, kolik arabismů je celkově zahrnuto v brazilské portugalštině a které se v jazyce vyskytují.¹³⁷ Pozornost samozřejmě bude věnována arabismům ze Sýrie a Libanonu. Následující tabulka uvádí podrobně dvanáct syrsko-libanonských arabismů v brazilské portugalštině s překladem a původní výslovností v arabštině.¹³⁸

¹³⁴ Arabští imigranti jsou známí především díky svým obchodním schopnostem. Pokud se ale jednalo o vzdělání svých potomků, byli velice velkorysí. Další generace migrantů se v nové vlasti vzdělaly – stali se vědci, doktory atd. – a svou prací, ale také svou kulturou a orientální literaturou se aktivně podíleli na budování brazilské kultury a identity.

¹³⁵ Viz *A influência da língua árabe no português brasileiro: a contribuição dos escravos africanos e da imigração libanesa* (op.cit.), s. 19

¹³⁶ (ibid., s.5)

¹³⁷ Viz *Sobre arabismos africanos no Dicionário etimológico resumido de Antenor Nascentes* (op.cit.), s. 174
Tabulka č.8.

¹³⁸ (ibid., s. 20)

Ostatně i jiná arabská slova či arabismy brazilské portugalštiny vycházející z libanonsko-syrské migrace, která trvala přibližně sto třicet let, se mohou dále integrovat do jazyka. Zde můžeme doložit několik slov. Většina slov souvisí s názvy jídel, koření a různých přísad, které tvoří nedílnou součást libanonské kuchyně. Zatím je však tato oblast málo zmapována. Tento proces je v neustálém vývoji a je dán jak lingvistickými, tak sociolingvistickými souvislostmi. Další tabulka poukazuje na ne zcela probádanou oblast těchto arabismů, které mohou být do portugalštiny v budoucnu hlouběji integrovány.¹³⁹

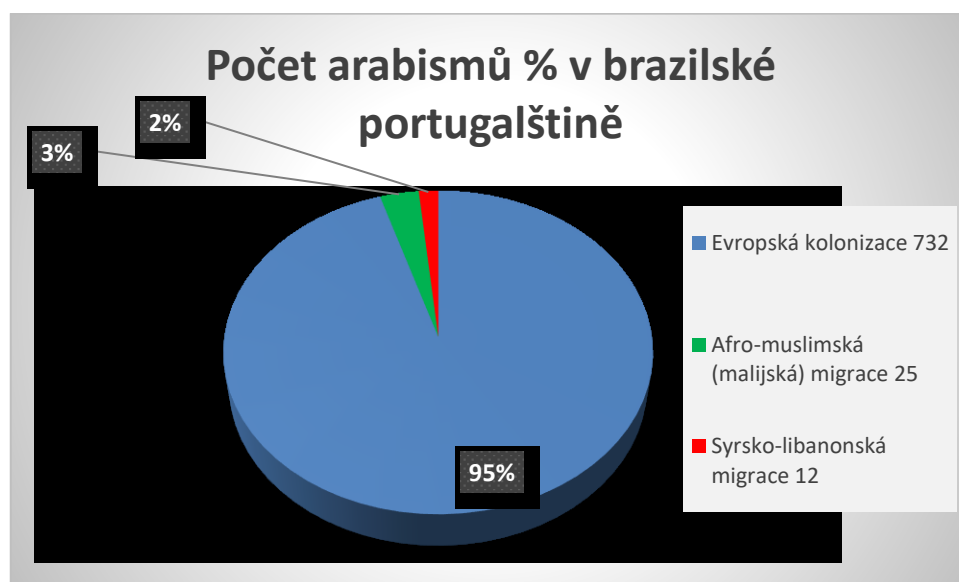
Arabismus	Význam
Áala <i>s.m.</i>	Muškatový květ
Áatar <i>s.f.</i>	Výtažek ze slézu
Baadúnis <i>s.f.</i>	Petržel
Baalat <i>s.f.</i>	Jalovec
Bahar <i>s.f.</i>	Syrský pepř
Baharat <i>s.f.</i>	Baharat (směs koření)
Chamró <i>s.f.</i>	Fenykl
Chilchi halawi <i>s.m.</i>	Sirup z tamarindu
Chimichurri <i>s.f.</i>	Chimichurri (omáčka)
Chumrat <i>s.m.</i>	Pískavice řecké seno
Fanília <i>s.f.</i>	Výtažek z vanilky
Fulful mathun <i>s.f.</i>	Černý pepř
Fulful ábiad <i>s.f.</i>	Bílý pepř
Fulful ahdar <i>s.f.</i>	Zelený pepř
Fulful ássuid <i>s.f.</i>	Černý pepř
Hábet elhel <i>s.m.</i>	Kardamom
Hárdel árabí <i>s.f.</i>	Hořčice
Janjabil <i>s.m.</i>	Zázvor
Jauz táib <i>s.f.</i>	Paprika
Kerf <i>s.f.</i>	Mletá skořice
Uára elhár <i>s.m.</i>	Bobkový list
Máhlebi <i>s.m.</i>	Máhlebi (koření z jadérek třešně)
Mai záhar <i>s.f.</i>	Voda z květů pomerančovníku
Mai ward <i>s.f.</i>	Růžová voda
Mástic <i>s.f.</i>	Pryskyřice z řečíku lentišku (pistácie)
Mint <i>s.f.</i>	Výtažek z máty
Misk <i>s.m.</i>	Rostlinná pryskyřice
Náana <i>s.f.</i>	Máta
Náana Yêbsi <i>s.f.</i>	Sušená máta
Sábaa bharat <i>s.f.</i>	Směs koření sedmi druhů paprik
Sumak <i>s.m.</i>	Sumake (kyselý načervenalý prášek používaný jako náhrada citronu v jídlech a salátech)
Tahine <i>s.m.</i>	Tehine (zahuštěný krém s praženými

¹³⁹ Viz *A influência da língua árabe no português brasileiro: a contribuição dos escravos africanos e da imigração libanesa* (op.cit.), s. 20-26

	sezamovými jádérky)
Záatar <i>s.f.</i>	Tymián
Yansum <i>s.m.</i>	Anýz
Yansun áhdar <i>s.m.</i>	Anýz hvězdnatý
Zadarán <i>s.m.</i>	Šafrán
Záatar <i>s.f.</i>	Záatar (směs různých druhů suchých a mletých koření)
Zauba <i>s.f.</i>	Zauba (bylinné zelené listy a koření)

Tabulka č. 7: Další možné arabismy v brazilské portugalštině (vypracována dle Abreuové a Aguilery)

ZDROJ	POČET SLOV	PROCENTUÁLNĚ (%)
Evropská kolonizace – arabský vliv (<i>Evropská portugalština</i>)	732	95,2
Afro-muslimská (<i>malê</i>) migrace (<i>Brazilská portugalština</i>)	25	3,2
Syrsko-libanonská migrace (<i>Brazilská portugalština</i>)	12	1,6
CELKOVĚ	769	100



Tabulka č. 8: Počet arabismů v brazilské portugalštině (vypracována dle Souzy a Maranhãoové); Graf č. 6: Procentuální počet arabismů v brazilské portugalštině

ČÁST II

ARABISMY

IV. ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Ve druhé praktické části práce se zaměříme na arabismy samotné. V předešlých kapitolách byly zmíněny základní informace o jejich historických souvislostech a jejich pronikání do portugalštiny. Nyní zacílíme naši pozornost na jejich frekvenci užití v portugalštině. K tomu nám poslouží lusofonní korpusy, u nichž vždy uvedeme i základní informace o nich. Kromě frekvence bude u některých zajímavých výskytů doplněn i kontext společně s překladem do češtiny. Než ale přistoupíme k hlavní analýze, stručně charakterizujeme pojmy a postup.

IV.1. Jazykové výpůjčky, arabismy

Jazyková výpůjčka je jedna z forem obnovy slovní zásoby, která spočívá v přijímání a následnému přizpůsobení výrazu přejatého z cizího jazyka. K výpůjčkám dochází nevyhnutelně, pokud lidé udržují s jinými jazyky přímý nebo nepřímý kontakt. K přímému kontaktu může dojít v případě územní blízkosti, expanze území vedoucí k postupné kolonizaci a podmanění si obyvatelstva nebo válečného stavu. Migrace, otroctví a obchod mohou být dalšími možnými způsoby jazykového kontaktu a pronikání nové slovní zásoby do jiného jazyka.¹⁴⁰ Je nutné poznamenat, že kontakt může mít různou intenzitu.¹⁴¹ Dle tzv. *borrowing scale*¹⁴² může být arabština ve vztahu s portugalštinou zařazena do druhého stupně, tj. slabý kontakt trvalejšího charakteru.

Jazykové výpůjčky je možné klasifikovat podle Haugena¹⁴³ na tzv. importaci a substituci. Importaci se myslí neintegrováný neologismus obvykle v původním ortografickém zápisu a nepodléhající tvarosloví daného jazyka. V rámci importace to může být i zcela integrovaná výpůjčka po stránce ortografické, fonologické a morfologické. Substitucí se potom rozumí

¹⁴⁰ SEBBA, M. A. Y. et QUINTELA, A. C. (2012): *O léxico árabe na língua portuguesa*, s. 2 [online], Cit. 5. 10. 2017. Dostupné z WWW: < https://www.letras.ufg.br/up/25/o/VIISLE_19.pdf >

¹⁴¹ K tomuto tématu uvádí více Thomas a Kaufman: [online], Cit. 7. 10. 2017. Dostupné z WWW: < <http://www.jazykovy-koutek.cz/?p=6188> >

1. slabá intenzita kontaktu – nahodilý kontakt: pouze výpůjčky lexikální
2. slabý kontakt trvalejšího charakteru – některé funkční lexikální výpůjčky (spojky, částice); menší fonologické a morfosyntaktické prvky, například přijetí nových fonémů, ale pouze ve výpůjčkách
3. intenzivnější kontakt – z lexikálních výpůjček například nižší číslovky, předložky, ukazovací zájmena; ze slov mohou být abstrahovány derivační afixy; dále fonemizace původně alofonních alternací (včetně slov původní slovní zásoby); dále některé prozodické a fonotaktické rysy (stavba slabiky); v této fázi například může vstoupit postpozice do jinak preponujícího jazyka
4. silný kulturní tlak – vyrovnání fonetických systémů, zánik některých opozic, možný vznik nových; pronikání celých paradigmát a kategorií
5. velmi silný kulturní tlak – významné typologické proměny přijímajícího jazyka (například přechod od flektivního jazyka k aglutinačnímu).

¹⁴² Škála výpůjček nebo výpůjční škála.

¹⁴³ Viz Jazykový kontakt Dostupné z WWW: < <http://www.jazykovy-koutek.cz/?p=6188> >

doslovný překlad termínu neboli jazykový kalk. Dále se do procesu substituce zařazují tzv. hybridy a vypůjčené významy. Pokud vztáhneme tyto charakteristiky jazykových výpůjček na arabštinu a výsledné arabismy v portugalštině, můžeme zde nalézt příklady importace i substituce. Příklad importace můžeme doložit na dvou níže uvedených arabismech:

إن شاء الله [in šāʾ l-allah] dá-li Bůh → **Oxalá** (*Snad, doufejme, kdyby tak, kéž by*)

انتفاضة [intifāda(t)] → **intifada** (*intifáda*)

Za arabismy tedy označujeme slova pocházející z arabštiny¹⁴⁴, která se dostala do určitého jazyka, ačkoliv původně nepatřila do jeho slovní zásoby. Mohou mít podobu jednoduché transliterace původního arabského výrazu nebo jsou velmi pozměněná, až se stávají těžce čitelná dokonce i pro odborníky. Dostávají se do jazyka ústní i písemnou formou, lidovou, učenou cestou i skrze vzdělání.

Samotné lexikální jednotky o jazykovém kontaktu mohou vypovědět mnohé. Mohou poskytnout informace o historii, tedy s jakými jazyky přišel dotýčný jazyk do kontaktu nebo o migračních trasách. Důležitými lexikálními jednotkami jsou v tomto směru toponyma, názvy rostlin či zvířat, jež toto působení mohou zachycovat. Toto tvrzení opět dokládáme příklady portugalských arabismů:

الجزر [al-ğuzur] ostrovy → **Aljezur** (*město v západním Algarve*)

العليا [al-ʿulyā] vysoký → **Loulé** (*město ve středním Algarve*)

جبلی [ğabalī] horský → **javali** (*divoké prase*)

نارنجة [nāranğa(t)] pomeranč → **laranja** (*pomeranč*)

IV.2. Jazykové kalky

Lexikálním výpůjčkám (arabismům) je věnováno více pozornosti než jazykovým kalkům různých typů, které se v portugalštině běžně užívají. Ti, kteří do portugalštiny tyto kalky uvedli, byli bilingvní mluvčí arabštiny a portugalštiny. V tomto směru se za tyto původní mluvčí uvádějí Mozarabové. Sémantické kalky z arabštiny jsou v portugalštině plně integrovány, jedná se o morfologicky a lexikálně sestavená slova z latinského základu, která ale odkazují na arabskou skutečnost. Jazykové kalky uvádíme rozdělené do tří skupin dle Alvesova slovníku – sémantické, syntaktické a strukturální kalky:¹⁴⁵

¹⁴⁴ MAÍLLO SALGADO, F. (1998): *Los arabismos del castellano en la Baja Edad Media: consideraciones históricas y filológicas*. Salamanca, s. 467 (vlastní překlad)

¹⁴⁵ ALVES, A. (2013): *Dicionário de arabismos da língua portuguesa*. Lisboa, s. 888-894

Sémantické kalky:

a) idiomatické výrazy:

Deus o abençoar! *At' vám žehná Bůh!* ← [baraka l-llāhu fīk]

برك الله فيك

Graças a Deus! *Díky Bohu!* ← [al-ḥamdu l-llāh]

الحمد لله

Que Deus o proteja! *At' ho Bůh ochraňuje!* ← [allāh juḥmīh]

الله يحميه

Valha-me Deus! *Panebože!* ← [ya allāh]

يا الله

b) pořekadla, přísloví, aforismy

Vale mais um pássaro na mão do que dois a voar. *Lepší vrabec v hrsti nežli holub na střeše.*

← [ʿaṣfūr fī l-jadi ḥayrun min ʿašratin ʿalā l-šadžaratin] عصفور في اليد خير من عشرة على الشجرة

Syntaktické kalky:

Bom de aprender, Bom de aturar, Bonito de se ver, Mau de tomar

Reflexivní konstrukce:

Morreu-lhe o pai

Estou-me nas tintas

Chove-me em casa

Strukturální kalky (dny v týdnu)

Segunda(-feira) *pondělí, druhý den trhu* ← [al-ʿitnayan] druhý

Terça(-feira) *úterý, třetí den trhu* ← [al-ṭalātā] třetí

Quarta(-feira) *středa, čtvrtý den trhu* ← [al-arbiʿā] čtvrtý

Quinta(-feira) *čtvrtek, pátý den trhu* ← [al-ḥamīs] pátý

/Sábado *sobota, sedmý den*, původ z hebrejštiny/

U dnů v týdnu (dle Alvesovy teorie) je nutné poznamenat, že v arabštině je prvním dnem týdne neděle označena první číslicí [al-ʿaḥad] na rozdíl od portugalštiny, ve které neděli označuje substantivum *domingo* vzhledem ke křesťanským konotacím. Ze stejného důvodu zde není uveden pátek *sexta-feira*, protože není přímým kalkem, ale pouze pokračováním výčtu. V arabštině je pátek ekvivalentem křesťanské neděle neboli svatý den bez dalších souvislostí s trhy.

IV.3. Výběr arabismů k analýze

Těžištěm praktické části práce je analýza náhodného výběru arabismů rozdělených do sémantických polí. Sémantické pole je soubor určitých lexikálních jednotek, které mezi sebou sdílejí dynamické vztahy paradigmatického charakteru. Tyto vztahy jsou odvozeny ze sdíleného obsahu neboli společného významu souvislého lexika.¹⁴⁶

Při analýze jsme arabismy rozdělili do následujících sémantických polí: administrativa, spravedlnost; náboženství a kulinářství, kuchyně. Korpusovým výzkumem jsme analyzovali dohromady 30 arabských výpůjček a jejich frekvenci výskytu v portugalštině. Tento počet jsme rozdělili dle variant portugalštiny a dle nově integrovaných arabismů. Zařadili jsme tudíž arabismy vycházející z migračních proudů do Brazílie (PB) a srovnali jsme jejich frekvenci s arabismy pocházejícími z doby muslimské přítomnosti na Pyrenejském poloostrově (PE), jež byly plně integrovány do brazilské varianty v rámci kolonizace. Počet těchto arabismů je tedy v analýze logicky menší¹⁴⁷ – 21 arabismů v rámci evropské portugalštiny a doby přítomnosti arabského jazyka na poloostrově, 5 arabismů v rámci brazilské portugalštiny a doby příchodu muslimských otroků z Afriky a 4 arabismy v rámci brazilské portugalštiny a syrsko-libanonské migrace. Vybrané arabismy jsou přehledně zaznamenány v následující tabulce.

PE (21)			PB (9)		
Administrativa, spravedlnost	Náboženství	Kulinářství, kuchyně	Administrativa, spravedlnost	Náboženství	Kulinářství, kuchyně
aduana	Alcorão	açorda	azaca	djema	aluá
algoz	hégira	açúcar		Jihad	esfiha
alvará	intifada	alface		malê	falafel
assassino	minarete	alcachofra		tecebá	homus
aval	mufti	fatia			
leilão	muçulmano	garrafa			
tarifa	talibã	garfo			

Tabulka č. 9: Sémantická pole arabismů k analýze

Počet arabismů k analýze (30)

¹⁴⁶ Viz *O léxico árabe na língua portuguesa* (op.cit.), s. 1

¹⁴⁷ Viz počet arabismů v brazilské portugalštině (III.2.2.)

V. ARABISMY V LUSOFONNÍCH KORPUSECH

V.1. Korpusy v rámci projektu Linguateca

V analýze výskytu arabismů jsme použili korpusy v rámci projektu Linguateca. Jedná se o portugalský CETEMPúblico, brazilský CETENFolha a mozambický Moçambula.

V.1.1. CETEMPúblico

Charakteristika korpusu

CETEMPúblico neboli excerpční korpus elektronických textů CT Público je korpus o velikosti zhruba 180 miliónů slov evropské portugalštiny (PE). Byl vytvořen v rámci projektu *Processamento computacional do português* (Počítačové zpracování portugalštiny), tedy projektu, jenž stál za vznikem Linguatecy. Vznikl po podpisu protokolu mezi portugalským ministerstvem pro vědu a technologii a deníkem Público v dubnu roku 2000.

Deník Público je přední denní novinový portugalský tisk velkého oběhu, který byl založen v roce 1991. Deník byl také prvním portugalským tiskem disponujícím elektronickým vydáním online.¹⁴⁸

V analýze jsme pracovali s korpusem verze 1.7. Veškeré kvantitativní údaje o korpuse uvádíme v následující tabulce:

Typ	Žurnalistický
Varianta portugalštiny	PE (evropská)
Velikost (jednotky)	240.4 miliónů
Velikost (slova)	191.3 miliónů

Tabulka č. 10: Velikost korpusu CETEMPúblico

¹⁴⁸ Cit. 8. 10. 2017. Dostupné z WWW: < <http://www.linguateca.pt/> > Webové stránky deníku Público: www.publico.pt

Análýza a frekvence arabismů v korpusu CETEMPúblico

Administrativa		Náboženství		Kulinářství	
PE	PB	PE	PB	PE	PB
Aduana-1	azaca-0	Alcorão-129	djema-0	açorda-146	aluá-0
Algoz-19		hégira-2	Jihad-660	açúcar-1363	*esfiha-0
Alvará-1260		intifada-56	malê-1	alface-158	falafel-1
Assassino-210		minarete-54	tecebá-0	alcachofra-9	homus-3
Aval-1676		mufti-33		fatia-2345	
Leilão-4056		muçulmano-2647		garrafa-1585	
Tarifa-786		talibã-7		garfo-128	

V.1.2. CETENFolha

CETENFolha neboli excerptní korpus elektronických textů NILC Folha de São Paulo je korpus o velikosti zhruba 30 miliónů slov brazilské portugalštiny. Obdobně byl vytvořen v rámci projektu *Processamento computacional do português* (Komputační zpracování portugalštiny), tedy projektu, jenž stál za vznikem LINGUECY. Korpus tvoří texty brazilského deníku Folha de São Paulo, které jsou zároveň součástí korpusu NILC/São Carlos. Ten je sestaven projektem *Núcleo Interinstitucional de Lingüística Computacional* (Meziinstitucionálním jádrem komputační lingvistiky, NILC).

Zmíněný deník Folha de São Paulo, založený roku 1960, je významný každodenní brazilský tisk ve velkém denním oběhu. Kromě každodenních rubrik deník tvoří různé přílohy, jejichž větší část byla zahrnuta do korpusu. Od roku 1996 existuje rovněž elektronické online vydání deníku.¹⁴⁹

Jako v předešlé části i zde uvádíme informace o velikosti korpusu. Při analýze arabismů byla použita verze 1.0.:

¹⁴⁹ Cit. 8. 10. 2017. Dostupné z WWW: < <http://www.lingueca.pt/> > Webové stránky deníku Folha de São Paulo: <http://www.folha.uol.com.br/>

Typ	Žurnalistický
Varianta portugalštiny	PB (brazilská)
Velikost (jednotky)	42.9 miliónů
Velikost (slova)	32.5 miliónů

Tabulka č. 11: Velikost korpusu CETENFolha

Analýza a frekvence arabismů v korpusu CETENFolha

Administrativa		Náboženství		Kulinářství	
PE	PB	PE	PB	PE	PB
Aduana-8	azaca-0	Alcorão-33	djema-0	açorda-0	aluá-0
Algoz-26		hégira-2	Jihad-85	açúcar-639	*esfiha-0
Alvará-105		intifada-1	malê-5	alface-85	falafel-5
Assassino-389		minarete-2	tecebá-0	alcachofra-39	homus-3
Aval-410		mufti-0		fatia-332	
Leilão-1517		muçulmano-229		garrafa-304	
Tarifa-661		talibã-0		garfo-47	

V.1.3. Moçambula

Abychom se pouze neomezovali na evropskou a brazilskou variantu portugalštiny, zařadili jsme do praktické části i korpus z mosambického prostředí. Korpus Moçambula je složený ze sta čtenářských dopisů, názorů, reklamací z pěti mosambických deníků a týdeníků, jakými jsou *Notícias*, *O País*, *Diário de Moçambique*, *Savana* a *@Verdade*. Korpus obsahuje zhruba 60 000 slov. Vznikl prostřednictvím projektu AC/DC¹⁵⁰ započatého v roce 1999.

Moçambulu tvoří psaný materiál, jehož autoři ve většině pocházejí z jihu a středu země. Autoři těchto psaných textů představují vzorek populace se středním či vysokoškolským vzděláním, jedná se o monolingvní mluvčí portugalštiny a bilingvní mluvčí hovořící portugalsky a různými bantuskými jazyky. Velikost korpusu je uvedena v tabulce níže.

¹⁵⁰ Acesso a Corpos/Disponibilização dos Corpos

Přestože se jedná o početně menší korpus, pro zajímavost ho uvádíme, nicméně do hlavního zkoumání ho nezařazujeme. Při analýze arabismů byla použita verze 3.4.

Typ	Dopisy, komentáře čtenářů	Druh	Název	Velikost
Varianta	Mosambická portugalština	DdM	Diário de Moçambique	24.331
Velikost (jednotky)	71 tisíc	Verd	Jornal A verdade	11.253
Velikost (slova)	58 tisíc	Not	Notícias	15.640
		País	O País	7.250
		Sav	Savana	2.719

Tabulka č. 12: Informace o korpusu Moçambula a jeho velikost

Analýza a frekvence arabismů v korpusu Moçambula

Administrativa		Náboženství		Kulinářství	
PE	PB	PE	PB	PE	PB
Aduana-0	azaca-0	Alcorão-0	djema-0	açorda-0	aluá-0
Algoz-0		hégira-0	Jihad-0	açúcar-0	*esfiha-0
Alvará-0		intifada-0	malê-0	alface-0	falafel-0
Assassino-1		minarete-0	tecebá-0	alcachofra-0	homus-0
Aval-0		mufti-0		fatia-1	
Leilão-0		muçulmano-2		garrafa-0	
Tarifa-2		talibã-0		garfo-0	

Jak vyplývá z údajů korpusu Moçambula, počet nalezených arabismů je minimální. Musí se ale přihlídnout k velikosti samotného korpusu a typu textů, což značně omezuje hledání. Mimo hlavní zkoumání se ale zde objevují dvě arabské výpůjčky.¹⁵¹ Obě náleží k náboženské oblasti. Jedná se o slova kurban (1) a muálím (2). Tyto příklady se vyskytly v deníku *Diário*

¹⁵¹ REITE, T. (2013): *À descoberta de particularidades no português de Moçambique : Explorações quantitativas e comparativas ?* Mestrado. Universidade de Oslo, ILOS. [online], Cit. 10. 9. 2017. Dostupné z WWW <
https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/37080/Reite_MasterFinal.pdf?sequence=1&isAllowed=y >

de Moçambique. V tomto směru můžeme poznamenat, že v oblasti středního a jižního Mosambiku je procentuální podíl muslimů výrazně vyšší než v jiných oblastech země.

- (1) O melhor dia para a prática do **Qurbán** é o dia de Ide (dia 10), devendo obrigatoriamente ser feito depois da oração, pois se for feito antes perde a sua validade. (Zdroj: Diário de Moçambique)

(Nejlepší den na Qurbán je den Ídu (10. den) následující po povinně vykonané modlitbě. Pokud se modlitba vykoná předtím, ztratí svoji platnost.)

- (2) O Profeta Muhammad. S.A.W., como forma de valorizar esta nobre tarefa de ensinar, disse: “Eu fui enviado apenas como um **Muālim** (Professor)”. (Zdroj: Diário de Moçambique)

(Prorok Mohamed. S.A.W. o způsobu, jak zhodnotit vyučování, tento šlechetný úkol, řekl: „Byl jsem poslán pouze jako Mualim (profesor).“

V.2. Korpusy mimo projekt LINGUATECA

V.2.1. Corpus do Português

Nová edice (2016) *Corpus do Português* obsahuje okolo 1 miliardy tokenů z více než 1 miliónu webových stránek ze 4 lusofonních zemí (Brazílie, Portugalsko, Angola a Mosambik). Tento korpus umožňuje analýzu moderní portugalštiny (texty pocházejí z let 2013-2014) a zároveň ji můžeme díky jeho velikosti srovnávat s různými dialekty. Je mnohem větší než předešlé korpusy. Přehledná tabulka shrnuje veškeré informace o korpusu.¹⁵²

¹⁵² DAVIES, M. (2016-) *Corpus do Português: One billion words, 4 countries*. [online], Cit. 8. 10. 2017. Dostupné z WWW: < <http://www.corpusdoportugues.org/web-dial/> > (Web / Dialects)

Země	Varianty portugal- štiny	Obecné (zahrnující blogy)			Blogy (pouze)			Celkově		
		Slova	Stránky	Sítě	Slova	Stránky	Sítě	Slova	Stránky	Sítě
Brazílie	BR	319,435,592	286,712	25,351	336,244,918	321,305	35,248	655,680,510	608,017	60,599
Portugalsko	PT	136,144,529	184,512	12,082	190,503,822	221,338	9,005	326,648,351	405,850	21,087
Angola	AO	17,877,399	19,178	1,240	17,255,595	21,233	418	35,132,994	40,411	1,658
Mosambik	MZ	16,936,743	19,236	1,065	15,070,829	17,910	404	32,007,572	37,146	1,469
Celkově		490,394,263	509,638	39,738	559,075,164	581,786	45,075	1,049,469,427	1,091,424	84,813

Tabulka č. 13: Informace o korpusu Corpus do Português a jeho velikosti

Analýza a frekvence arabismů v korpusu Corpus do Português

Administrativa

Náboženství

Kulinářství

PE

PB

PE

PB

PE

PB

Aduana-368 azaca-0

Alcorão-7049 djema-22

açorda-558 aluá-22

Algoz-1351

hégira-156 Jihad-1046

açúcar-45010 *esfiha-181

Alvará-4375

intifada-356 malê-53

alface-4023 falafel-138

Assassino-13149

minarete-130 tecebá-0

alcachofra-418homus-51

Aval-4772

mufti-116

fatia-8286

Leilão-9915

muçulmano-5860

garrafa-13702

Tarifa-12847

talibã-616

garfo-3463

*¹⁵³ - Esfia 5

- Esfirra 4

¹⁵³ Esfia (5), Esfirra (49) = Do výzkumu jsme zahrnuli i dvě varianty tohoto slova. Esfia s 5 výskyty ovšem významově neodpovídala zkoumanému slovu.

V.3. Diachronní hledisko v rámci Corpus do Português

Diachronní korpus byl vytvořen profesorem Markem Daviesem a financován nezávislou federální agenturou NEH¹⁵⁴ (v letech 2004 a 2015). Korpus je součástí Korpusu BYU a je původní verzí Corpus do Português z roku 2006, avšak s novými možnostmi pro uživatele spuštěnými v roce 2016, tj. s přehlednými archivy, hledáním dle autorů, fontů a témat.

Korpus tvoří databáze o velikosti 45 miliónů slov z let 1200 až 1900, což uživatelům umožňuje ověřovat a zkoumat historickou stránku portugalštiny. V sekci pro 20. století je navíc možné pracovat s materiály rozdělenými dle stylů hovorových, fikce, novinových a akademických textů.¹⁵⁵

Diachronní analýza a frekvence arabismů v korpusu Corpus do Português

	XIIs	XIIIs	XIVs	XVs	XVIs	XVIIs	XVIIIs	XIXs
aduana	-	-	1	-	6	-	-	13
algoz	-	1	5	19	33	12	141	23
alvará	-	2	1	156	13	35	15	65
assassino	-	-	-	-	-	8	261	255
aval	-	-	1	1	-	-	-	123
leilão	-	-	-	15	3	-	57	776
tarifa	-	2	3	1	7	1	9	171
azaca	-	-	-	-	-	-	-	-
Alcorão	-	-	-	20	3	1	10	31
hégira	-	-	-	-	-	-	7	12
intifada	-	-	-	-	-	-	-	17
minarete	-	-	-	-	-	-	1	14
mufti	-	-	-	-	-	-	-	2
muçulmano	-	-	-	-	-	-	25	163

¹⁵⁴ NEH – National Endowment for the Humanities (Národní nadace pro humanitní vědy).

¹⁵⁵ Viz *Corpus do Português: One billion words, 4 countries* (op.cit.), [online]

talibã	-	-	-	-	-	-	-	45
djema	-	-	-	-	-	-	-	-
Jihad	-	-	-	-	-	-	-	27
malê	-	-	-	-	-	-	1	1
tecebá	-	-	-	-	-	-	-	-
açorda	-	-	-	-	1	3	5	12
açúcar	-	-	-	19	62	20	167	787
alface	-	-	-	2	26	7	19	52
alcachofra	-	-	-	-	2	4	-	2
fatia	-	-	1	5	15	2	28	159
garrafa	-	-	-	3	9	4	309	382
garfo	-	-	-	4	17	3	27	70
aluá	-	-	-	-	-	-	10	3
esfiha	-	-	-	-	-	-	-	-
falafel	-	-	-	-	-	-	-	-
homus	-	-	-	-	-	-	-	1

V.4. Vyhodnocení analýzy

Nyní přikročíme k analýze údajů z předešlé kapitoly společně s jednotlivými arabismy zasazenými do kontextu a jejich překladem. Pro přehlednější orientaci v číselných údajích doprovází každou korpusovou část graf.

Korpus CETEM Público

V rámci projektu Linguateca jsme nejdříve analyzovali arabismy v portugalském CETEMPúblico, ve kterém bylo nejfrekventovanějším arabismem substantivum *leilão* (aukce, dražba), následované substantivem i adjektivem *muçulmano* (muslim, muslimský) a substantivem *fatia* (krajíc, plátek). Naopak bez výskytu se zde objevily především arabismy pocházející z PB jako *aluá*, *azaca*, *djema*, *esfiha*, *tecebá*. *Humus* se se svojí variantou *homos* v korpusu objevil avšak nikoliv ve zvoleném významu. Zaznamenali jsme jeden výskyt substantiva *malê* a to ve velmi specifickém kontextu. Je ovšem nutné vzít v potaz i to, že většina textů v korpusu je žurnalistické povahy, a proto nemůžeme očekávat výrazné zastoupení těchto slov. Přítomnost substantiv *aduaná* a *almoz*, arabismů z PE, je minimální.

Leilão (4 056)

par=ext1723-eco-96a-2: O cenário da Opa parece, assim, cada vez mais afastado, bem como o recurso ao **leilão** competitivo, uma solução que foi desmentida pelas Finanças mas intrigantemente admitida como «uma possibilidade» por Teixeira dos Santos em entrevista ao «Diário Económico» .

(1) *Scénář Opy se tak zdá být čím dál tím víc vzdálenější stejně jako možnost aukce, což je řešení, které MF popřelo, nicméně je neoficiálně připustil jako “možnost” Teixeira dos Santos v rozhovoru pro « Diário Económico. »*

Malê (1)

par=ext1140884-clt-95a-1: «Chego em Salvador sem paradeiro / e sinto o batuque / dançar luta de **malê** / tem lugar para mais um mundo inteiro / que eu ouvi dizê», canta Mariela Santiago sobre um tema afro-reggae do guitarrista Pascal Senegal .

(2) *„Přijíždím do Salvadoru bez ubytování / a slyším buben / tančit boj malê / jsou všude / co jsem slyšela říkat“, zpívá Mariela Santiago o tématu afro-reggae kytaristy Pascala Senegala.*

Homus (3)

par=ext1339185-soc-92b-1: Nesta transformação de «**homus**» rural em «**homus**» urbano (em 1950, 70 por cento da população mundial era rural; em 2025 esta percentagem situar-se-á nos 35 por cento) , alterámos a relação com o espaço, com as coisas e com os outros .

par=ext1153857-soc-95b-3: Não só esta lei é discriminatória, como vai contra uma regulamentação do Parlamento Europeu que recomenda que a «idade do consentimento» seja igual para **homos** e heteros .

(3) V této transformaci, z venkovské půdy na městskou (v roce 1950 bylo 70 % světové populace na venkově; v roce 2025 se tento podíl bude pohybovat na 35 %) jsme změnili poměr v prostoru, věcech a dalších.

(4) Tento zákon není pouze diskriminující, jde proti usnesení Evropského parlamentu, který doporučuje, aby „věk souhlasu“ byl stejný jak pro heterosexuály, tak pro homosexuály.

Algoz (19)

par=ext1318298-pol-92a-1: Manuel José -- O treinador do Boavista transformou-se no maior **algoz** do Benfica: nos três jogos realizados entre os dois clubes este temporada (dois dos quais no Estádio da Luz), Manuel José levou sempre a melhor sobre Eriksson .

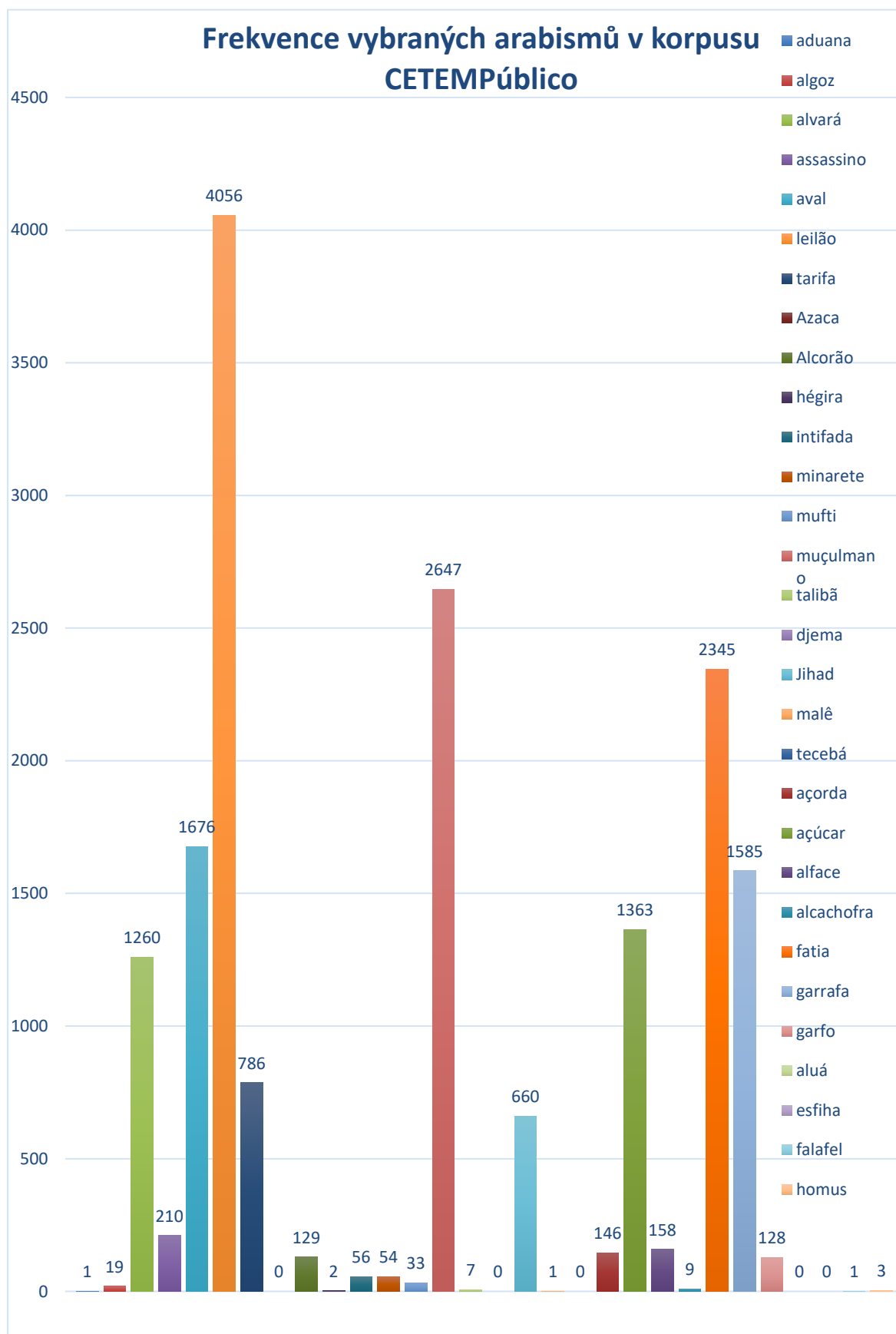
par=ext1358268-soc-92b-1: O conhecimento de tais factos, aliados à conclusão obtida em 1, dão-nos a certeza de que o crime não foi ali cometido e que a vítima ali foi abandonada pelo seu **algoz** muito tempo após a perpetração do acto criminoso .

par=ext827625-pol-91b-2: E dá como exemplo a forma como a notícia dada pelo «Expresso» no passado sábado está redigida, apresentando o Record como «uma vítima» e o seu jornal como «um **algoz**», o que, em sua opinião, «não corresponde à verdade» .

(5) Manuel José, trenér Boavisty se stal největším katem Benfiky: ve třech odehraných zápasech této sezóny mezi těmito dvěma kluby (z nichž dvě se odehrála na stadiónu Luz), si Manuel José vždy vedl lépe než Eriksson.

(6) Znalost takovýchto skutečností souvisejících se závěrem 1 nás ujišťuje, že trestný čin tam nebyl spáchán a že oběť byla opuštěna násilníkem dlouho potom, co byl spáchán trestný čin.

(7) Jako příklad uvádí způsob, jakým je zpráva vydaná „Expressem“ minulou sobotu, sepsána a, Record v ní představuje jako „oběť“ a svůj deník jako „tyrana“, což podle názoru deníku „neodpovídá pravdě“.



Graf č. 7: Frekvence arabismů v korpusu CETEMPúblico

Korpus CETENFolha

Z korpusu z brazilského deníku Folha de São Paulo se obdobně, jako tomu bylo u portugalského protějšku, objevil nejfrekventovanější arabismus *leilão* (aukce, dražba). Dalšími frekventovanými slovy byly *tarifa* (sazba, tarif), *açúcar* (cukr) či *aval* (aval, podpis na směnce). Velice překvapivě se i zde objevil omezený počet arabských výpůjček pocházející z doby přítomnosti otroků *malês* nebo syrsko-libanosské migrační vlny i přesto, že se jedná o brazilský korpus. *Jihad* (džihád), *malê* (malê), *homus* (humus) a *falafel* (falafel) jsme z tohoto směru v korpusu zaznamenali s odpovídajícím významem. Za další velice překvapující údaj je výskyt substantiva *intifada* (intifáda), které se zde vyskytlo pouze jednou. Vzhledem k dataci textů jsme předpokládali větší výskyt tohoto slova reflektující nedávné politicko-geografické problémy a přítomnost Palestinců v brazilské společnosti. Z náboženského směru potom největší zastoupení mělo slovo *muçulmano* (muslim), výrazně menší *Alcorão* (Korán) a pouze 2 výskyty slovo *hégira* (hidžra).

Leilão (1 517)

par=7504: Nova IORQUE -- Começou na noite de terça-feira e termina amanhã, na casa Sotheby's, em Nova Iorque, o leilão mais comentado do ano: o do espólio da ex-primeira dama dos Estados Unidos, Jacqueline Kennedy Onassis .

par=7506: Ficou evidente nas sessões do leilão -- nove no total -- que os fãs estavam mais interessados nos objetos de uso pessoal da família Kennedy do que nas várias obras de arte postas à venda .

par=7507: Só na primeira sessão, a Sotheby's faturou cerca de US\$ 4,7 milhões, mais do que estimava arrecadar em todo o leilão.

- (1) New York – Nejkomentovanější aukce roku začala v úterý v noci a skončí zítra v domě Sotheby's v New Yorku: aukce majetku bývalé první dámy Spojených států, Jacqueline Kennedyové Onassisové.*
- (2) Na dražbách – celkem devíti – bylo evidentní, že se fanoušci zajímali více o objekty vlastní potřeby rodiny Kennedyů než o různá umělecká díla určená k prodeji.*
- (3) Pouze na prvním zasedání Sotheby's vyúčtoval skoro 4,7 miliónů dolarů, více než odhadoval, že se vybere v celé dražbě.*

Falafel (5)

par=Cotidiano--94b-2: No Marais, o bairro judeu no centro de Paris, o sanduíche na baguete dá lugar ao **falafel**, delicioso almoço enquanto se olha as vitrines .

par=Cotidiano--94b-2: O **falafel** é tão grande que vem servido com um garfinho.

par=Cotidiano--94b-2: Gregos, turcos e árabes vendem **falafel**, kababs e churrasquinhos em sanduíches com pão árabe, alface, tomate e molhos «ricos» .

(4) *V Marais, židovské čtvrti v centru Paříže, sendvič z bagety uvolňuje místo falafelu, lahodnému obědu, jak je vidět na vitrínách.*

(5) *Falafel je tak velký, že se podává s vidličkou.*

(6) *Řekové, Turci a Arabové prodávají falafely, kebaby a opékaná masa v sendvičích s arabským chlebem, salátem, rajčetem a hutnými omáčkami.*

Homus (3)

par=Cotidiano--94b-2: Por cerca de 20 francos (US\$ 4) , um pão sírio recheado com salada de repolho, pepino, tomate, berinjela, coalhada, **homus** e bolinhos de grão de bico .

(7) *Za zhruba 20 franků (4 dolary), syrský chléb plněný hlávkovým zelím, okurkou, rajčetem, lilkem, jogurtem, humusem a kuličkami cizrny.*

Hégira (2)

par=1740: Tal fato, conhecido como» **hégira**», iniciou a era muçulmana .

par=114688: A administração ficou sendo a **hégira**, donde ele contava para diante e para trás.

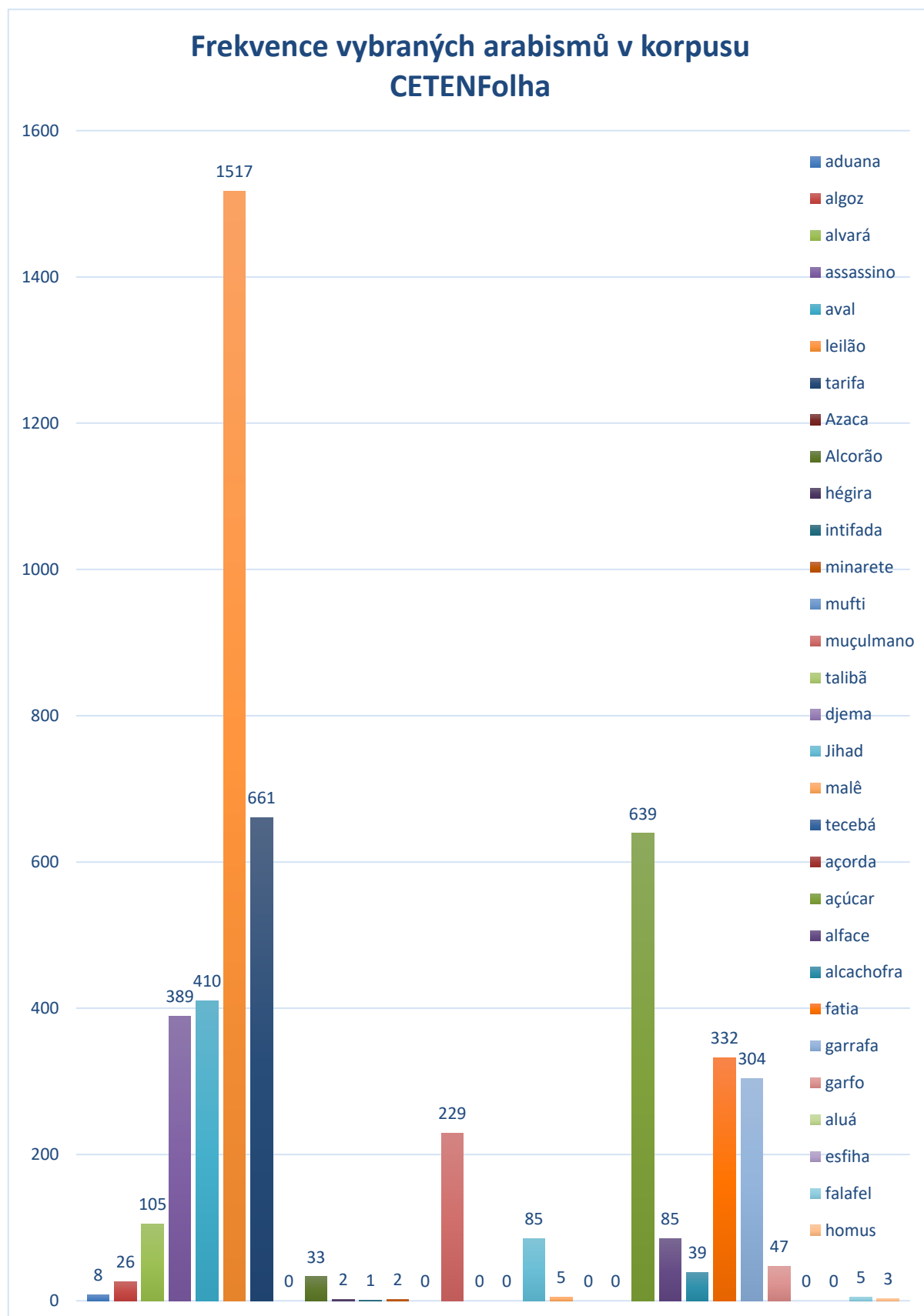
(8) *Tímto skutkem, známým jako hidžra, započala muslimská éra.*

(9) *Správa zůstala nadále hidžrou, odkud počítal tam a zpět.*

Intifada (1)

par=Folhinha--94a-2: Um exemplo de crianças «voluntárias» são as crianças palestinas que participam da «**intifada**», a revolta de pedras nos territórios ocupados por Israel.

(10) *Příkladem „dětí-dobrovolníků“ jsou palestinské děti, které se podílejí na intifádě, kamenné revoltě na územích okupovaných Izraelem.*



Graf č. 8: Frekvence arabismů v korpusu CETENFolha

Korpus Corpus do Português

Mimo projekt Linguateca jsme provedli výzkum v lusofonním korpusu Corpus do Português, který nám umožnil analyzovat arabismy ve dvou směrech – v synchronní a diachronní perspektivě. Díky své velikosti a rozsahu působnosti se data z tohoto korpusu výrazně liší od dat z korpusů projektu Linguateca. Jako velmi přínosnou vidíme možnost pracovat s informacemi a daty z dalších dvou lusofonních zemí (Angola a Mosambik). Nejfrekventovanějším arabismem bylo v tomto případě substantivum *açúcar* (*cukr*), následované substantivy *garrafa* (*láhev, karafa*), *assassino* (*vrah*) a *tarifa* (*sazba, tarif*). Jedinými dvěma slovy bez výskytu byla substantiva *azaca* (*daň*) a *tecebá* (*růženec*), obě dvě z PB. Můžeme tedy konstatovat, že tyto arabismy jsou tak specifické a omezené pro danou komunitu, že nepronikly dále do širšího úzu. Ve slovnících jsou substantiva nicméně zaznamenána. Naopak jsme v korpusu zaznamenali výskyt skupiny slov patřících do jednoho okruhu: *aluá* (*alk. nápoj*), *djema* (*mešita*), *esfiha* (*esfiha*). Nutno poznamenat, že význam substantiva *djema* se objevil v místopisném označení, a nikoliv ve spojení s komunitou *malês*.

Açúcar

Brasil: 22 222 Portugal: 20 935 Angola: 895 Moçambique: 958

As exportações brasileiras se baseiam nas vendas de misturas de sulfetos de níquel, minérios e concentrados, café e **açúcar**, entre outros. O Brasil importa dos finlandeses máquinas e aparelhos para fabricação de pasta de matéria celulósica, papel e cartão dos tipos utilizados para escrita, impressão ou em gráficas.

(1) Brazilský export je založen mimo jiné na prodeji směsí síranu nikelnatého, rud a koncentrátů, kávy a cukru. Brazílie importuje od Finů stroje a zařízení na výrobu celulóзовé hmoty, papíru a kartonu používaných na psaní, tisk nebo v tiskárnách.

Zařazení: Brasil / General

Název článku: Brasil quer intensificar parcerias com a Finlândia | Agência Brasil

Zdroj: <http://agenciabrasil.ebc.com.br/noticia/2013-08-23/brasil-quer-intensificar-parcerias-com-finlandia>

Assassino

Brasil: 8 949 Portugal: 3 260 Angola: 760 Moçambique: 180

A partir deste momento Joey terá que recorrer aos seus contactos na máfia chinesa para deste modo descobrir o **assassino** da sua amada, e nada vai impedir-lo de fazer justiça com as próprias mãos...

- (2) *Od tohoto momentu se bude muset Joey uchýlit ke svým kontaktům s čínskou mafii, aby vypátral vraha své milované, nic ho nezastaví, aby vzal spravedlnost do svých rukou.*

Zařazení: Portugal /blog

Název článku: Redenção | Mundo do Cinema

Zdroj: <http://www.mundodocinema.pt/movie-review/redencao/>

Tarifa

Brasil: 9 656

Portugal: 2465

Angola: 459

Moçambique: 267

Umas das consequências causadas pela situação reside na subida da **tarifa** dos táxis, em virtude de os motoristas optarem por fazer linhas curtas, justificando que este comportamento serve para compensar o desgaste diário das viaturas.

- (3) *Jedním z důsledků vyvolaných touto situací je zvýšení sazeb taxikářů, na základě čeho vybírají kratší trasy. Ti to zdůvodňují tím, že toto chování slouží ke kompenzaci denního opotřebování vozidel.*

Zařazení: Angola / General

Název článku: Sociedade 23 Jul Estrada degradada cria - Jornal de Angola

Zdroj: http://m.jornaldeangola.sapo.ao/sociedade/estrada_degradada_cria_constrangimentos

Poderá ser cobrada uma **Tarifa** de Anúncio, que estará vinculada ao nível de exposição do anúncio no site e uma **tarifa** de venda, que somente será paga ao Angolalista.com quando a negociação se concretizar, caso não se concretizar por culpa exclusiva do Usuário Vendedor, ou quando este não qualificar a negociação no prazo estipulado. O Usuário concorda em pagar ao Angolalista.com os valores correspondentes pelas tarifas de anúncio, ou qualquer outro serviço prestado pelo Angolalista.com em que haja uma **tarifa** estabelecida.

- (4) *Může být pokryto reklamním tarifem, který bude navázán na uveřejnění reklamy na síti, a prodejním tarifem, který bude placen společností Angolista.com pouze v případech, pokud se obchod uskuteční, pokud nebude uskutečněn vinou uživatele-prodávajícího nebo pokud tento uživatel nezhodnotí jednání ve sjednané lhůtě. Uživatel souhlasí se zaplacením společností Angolista.com odpovídajících částek dle reklamního tarifu či s jakýmkoliv dalšími službami zajišťovanými společností Angolista.com, kde bude stanovený tarif.*

Zařazení: Angola / General

Název článku: Termos e Condições : Angola Lista!, Loja on-line!

Zdroj: http://www.angolalista.com/index.php?main_page=conditions

Aluá

Brasil: 20

Portugal: 2

Angola: -

Moçambique: -

Há os que apreciem o caldo mesmo depois de iniciado o processo de fermentação, quando ele adquire sabor semelhante ao do **aluá**, bebida fermentada típica de as festas juninas brasileiras, similar a o quentão, em o Sudeste do Brasil.

- (5) *Jsou tací, kteří mají v oblibě šťávu po počátku procesu fermentace, když získá podobnou chuť jakou má aluá, fermentovaný nápoj typický pro červené brazilské oslavy, podobný quentão na jihovýchodě Brazílie.*

Zařazení: Brasil / General

Název článku: Caldo de cana - Pesquisaescolar@fu - Fundação Joaquim Nabuco

Zdroj: http://basilio.fundaj.gov.br/pesquisaescolar/index.php?option=com_content&view=article&id=867&Itemid=1

Esfiha

Brasil: 145

Portugal: 34

Angola: 1

Moçambique: 1

Aproveite um lindo dia de sol e leve seu cão para socializar, enquanto degusta pratos da culinária árabe como quibe assado, kafta, calzone, pizza e **esfiha**.

- (6) *Využijte slunečného dne a vezměte svého pejska na procházku, zatímco budete ochutnávat jídla arabské kuchyně jako pečené quibe, kafta, calzone, pizza a esfiha.*

Zařazení: Brasil / General

Název článku: Descobrindo o Rio de Janeiro com o seu melhor amigo – Yahoo

Zdroj: <http://br.noticias.yahoo.com/descobrindo-o-rio-janeiro-com-seu-melhor-amigo-124500902.html>

Djema

Brasil: -

Portugal: 22

Angola: -

Moçambique: -

Localizados a norte e a leste da praça **Djema** el-Fnaa os souks estão grosso modo organizados segundo os ofícios / produtos comercializados, se bem que em os dias que correm já se encontre em praticamente todos os souks os incontornáveis souvenirs e os produtos de contrafacção.

- (7) *Súky, nacházející na severu a na východě od náměstí Djema el-Fnaa jsou organizovány zhruba podle řemesel / obchodovaných výrobků a v průběhu dnů se najdou skoro ve všech súcích nekontrolovatelné suvenýry a padělané výrobky.*

Zařazení: Portugal / Blog

Název článku: Crônicas de "Um" VagaMundo: Os souks de Marraquexe

Zdroj: <http://cronicasdeumvagamundo.blogspot.com/2012/04/os-souks-de-marraquexe.html>

Diachronní hledisko

V rámci *Corpus do Português* jsme na okraj nahlédli i do diachronní perspektivy analyzovaných arabismů, kterou nám tento korpus umožňuje. Informace o frekvenci byly již zmíněny v kapitole V.3. Z ní vyplývá, že mezi nejstarší doložené arabismy v tomto korpusu patří *algoz*, *alvará*, *tarifa*, jejichž výskyt se datuje do 13. století. Pokud je srovnáme s korpusy zkoumající synchronní perspektivu, jsou substantiva *tarifa* a *alvará* stále mezi těmi frekventovanými i v moderní portugalštině.¹⁵⁶ V případě slova *algoz* už tomu tak není. Bez jakéhokoliv výskytu nám z této perspektivy vyšla následující slova: *azaca*, *djema*, *falafel*, *esfiha*, *tecebá*. Potvrzuje nám to tak stále informace z předcházejících kapitol o specifičnosti tohoto lexika. Mnoho dalších arabismů je dnes považováno za archaické a v jazyce bývají nahrazovány jiným lexikem (*algibeira* – *bolsa*), nicméně to nebylo předmětem této analýzy.

***algoz*¹⁵⁷**

Date: (1300 – 1400)

Název: Crónica Geral de Espanha de 1344

(Všeobecná kronika Španělska 1344)

***alvará*¹⁵⁸**

Date: (1200 – 1300)

Název: Textos Notariais. Documentos Notariais dos Séculos XII a XVI.

(notářské texty z XII. a XVI. století)

***tarifa*¹⁵⁹**

Date: (1300 – 1400)

Název: Crónica Geral de Espanha de 1344 (Ms. L)

(Všeobecná kronika Španělska 1344)

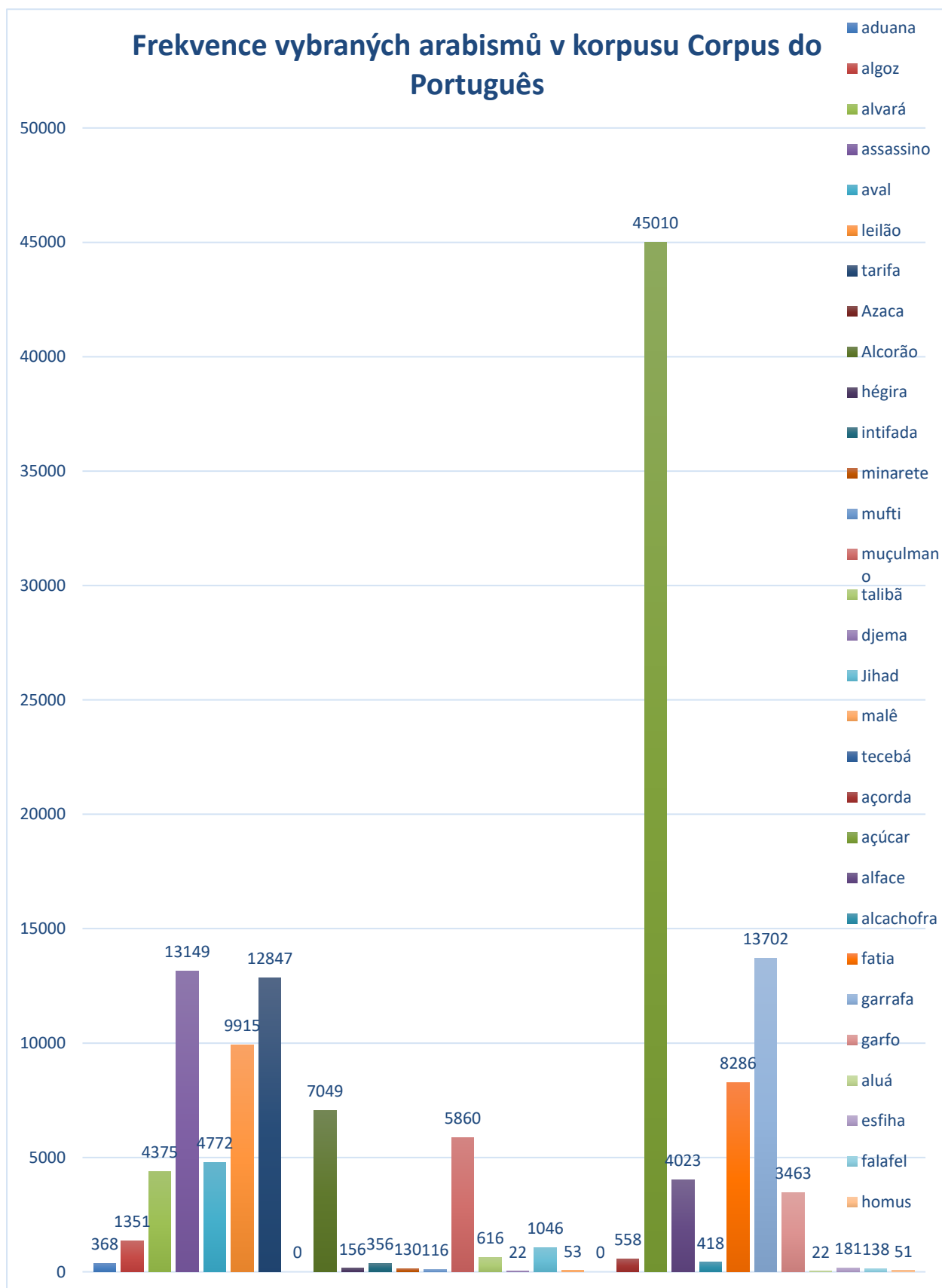
¹⁵⁶ Viz Grafy č.7, 8, 9

¹⁵⁷ *E, depois que esto ouve dito e outras muytas cousas, mandou logo a hûu **algoz** que o escabeçasse e que despenasse o corpo de cima do muro enna rua.*

¹⁵⁸ *e oyto dias do mes de Julho Era de mjl e quatroçētos e vijnte e oyto ānos testemunhas que presentes forō Gonçale anes Abbade de sam Johane de portela e Rodrigo afonso morador em cabaaços e lourēço stevez morador ē francellos termho de prado e outros e E eu sobredicto taballiō que a esto presente fuy e este stromento escreuy e aqui fiz meu sinal que tal he **Alvará** feito em Braga,*

¹⁵⁹ *E veeron en ajuda dos mouros outras gentes de mouros d'Aljazira e de **Tarifa**.*

*Dhy a pouco, foy el rey sobre **Tarifa** e foy hy muy bē servydo do iffante, ca per a sua parte foy a villa primeiro entrada.*



Graf č. 9: Frekvence arabismů v korpusu Corpus do Português

VI. PORTUGALSKO-ČESKÝ SLOVNÍK

Poslední kapitolu praktické části tvoří shrnující slovník sestavený ze všech analyzovaných arabismů z předešlých částí seřazených podle náležitých sémantických polí. Uvádíme český a portugalský význam. Okrajově i arabské znění. Tato část je proto užitečná nejen filologům portugalského jazyka, ale také arabského. Při sestavování jsme použili materiály, které byly věnovány přímo arabismům a jejich problematice. Citujeme z hlavních prací prof. Zaidana¹⁶⁰, prof. Vargense¹⁶¹ a z internetového výkladového arabského slovníku Almaany.¹⁶²

ARABISMUS V PORTUGALŠTINĚ (překlad a arabská výslovnost)

ARABSKÝ TVAR

ADMINISTRATIVA, SPRAVEDLNOST

Aduana s.f. (1. clo 2. celnice) ← [dīwān]

1. Alfândega. 2. Antigo bairro cristão em terras pertencentes a muçulmanos. 3. ant. Lugar onde se reuniam administradores ou ministros. 4. Conselho.

→ Aduaneiro s.m. / adj. (celník / celní)

ديوان: (اسم)

Algoz s.f. (1. kat, popravčí 2. mučitel 3. surovec) ← [ġuzz]

Nome da tribo onde se recrutavam carrascos 1. Carrasco. 2. fig. Pessoa perversa. 3. Fig. Coisa que magoa.

→ Algozaria s.f. (krutost, surovost)

غَزَّ: (اسم)

Alvará s.m. (1. výnos, vyhláška 2. povolení 3. charta) ← [barā'a(t)]

1. Documento que contém ordem oficial para a prática de determinado ato. 2. ant. Ordem assinada pelo soberano e pelo ministro competente. 3. Licença administrativa para o exercício de uma atividade, ou para realização de obra arquitetônica. Var. alvalá.; Var. arc. aluala, aluara, aluaraa, aluaraaes, alvara, alvaraae.

¹⁶⁰ Viz Viz *Letras e Histórias: mil palavras árabes na língua portuguesa* (op.cit.), s. 131-278

¹⁶¹ Viz *Léxico português de origem árabe: subsídios para os estudos de filologia* (op.cit.), s. 80-220 (vybraná hesla)

¹⁶² Almaany (Viz On-line zdroj arabského slovníku)

Assassino s.m. (*vrah*) ← [ħaššāšīn]

[do persa hassassin, membros da tribo Hussein Sabah, consumidores de haxixe] **1.** Que assassina. **2.** Relativo a assassinio. s.m. **3.** Aquele que comete assassinio. **4.** Destruidor, tirano. **5.** Fig. Aquele que causa perda ou ruína. Var. arc. asasino.

→ Assasínio s.m. (*vražda*) / Assassinar v. (*zavraždit, zabít, pozabijet*) / Assassinado adj. (*zavražděný, zabitý*)

Aval s.m. (*1. aval, podpis na směnce 2. záruka, morální podpora*) ← [ħawāla(t)]

[letra de câmbio; ordem de pagamento; delegação; mandato, pelo francês aval e este pelo italiano avallo] **1.** Garantia pessoal. **2.** fig. Apoio moral ou intelectual

→ Avalista s.m. (*odhadce*)

Azaca s.f. (*daň*) ← [zakā(t)]

Tributo. Var. az-zaka

Leilão s.m. (*aukce, dražba*) ← [iʿlān]

Venda pública a quem oferece maior lance.

→ Leiloeiro s.m. (*dražebník*)

→ Leiloar v. (*dražit, dát do dražby*)

Tarifa s.f. (*sazba, tarif*) ← [taʿrīfa(t)]

[lista de preços; pelo francês tarife] **1.** Pauta de direitos alfandegários. **2.** Registro especial de um gênero. **3.** Preço do bilhete para transportar pessoas ou carga.

→ Tarifar v. (*tarifovat, určovat tarif*)

NÁBOŽENSTVÍ

Alcorão *s.m.* (*Korán*) ← [al-qurāʾn]

1. Livro sagrado do islamismo, composto de 114 capítulos. 2. fig. Minarete. Var. corão.;

Var. arc. Alcorã, alcoran, allcoram

→ Alcorânico *adj.* (*koránský*)

قُرْآن: (اسم)

Djema *s.f.* (*mešita*) ← [ǧāmiʿ]

Mesquita

جامع: (اسم)

Hégira *s.f.* (*hidžra*) ← [hiǧra(t)]

1. Fuga de Maomé de Meca para Medina em 622. 2. fig. Qualquer tipo de fuga.

هجرة: (اسم)

Intifada *s.f.* (*intifáda*) ← [intifāda(t)]

Movimento nacionalista popular palestino contra as forças israelenses de ocupação em Gaza e na Cisjordânia.

انتفاضة: (اسم)

Jihad *s.m.* (*džihád*) ← [ǧihād]

Guerra santa. Var. jihád, jihéd.

جهاد: (اسم)

Malê *s.m.* (*malê*) ← [muʿallam]

1. Referente ou relativo ao negro muçulmano no Brasil. *s.m.* 2. Nome genérico para designar o negro muçulmano no Brasil.

مالاس: (اسم)

Minarete *s. m.* (*minaret*) ← [manāra(t)]

Torre de mesquita; almádena. Var. minar.

منار: (اسم)

Mufti *s. m.* (*muftí*) ← [muftī]

Chefe religioso muçulmano a quem cabe decidir em última instância controvérsias religiosas e civis. Var. mafti.

مفتي: (اسم)

Muçulmano *adj. / s. m.* (*muslimský / muslim*) ← [muslim]

1. Pertencente ou relativo ao islamismo. 2. Que é sectário da religião de Maomé. s.m. 3. Sectário do islamismo.

مُسْلِم: (اسم)

Talibã *adj. /s. m. (talibánský / Talibán a talibánec) ← [tālībān]*

1. Pertencente ou referente a grupo político do Afeganistão. 2. Grupo político do Afeganistão.

طَالِب: (اسم)

Tecebá *s. m. (tecebá, růženec) ← [misbaḥa(t)]*

Rosário. Var. teçuba, tessubá

مِسْبَحَة: (اسم)

Açorda s. f. (*chlebová polévka / slaboch, strašpytel*) ← [turda(t)]

1. Sopa de migalhas de pão, muito apreciada no Alentejo, temperada com azeite, alho e coentro ou preparada com manteiga, ovos e açúcar. 2. Sopa alentejana.. 3. fig. Pessoa fraca, medusa.

ثُرْدَة: (اسم)

Açúcar s. m. (*cukr*) ← [sukkar]

1. Produto doce usado na alimentação. 2. fig. Doçura, meiguice, suavidade. Var. arc. acucar, açucar, açugar, acuquar, açuquar, açuquer

→ Açucarado adj. (*cukrový, sladký*)

→ Açucarar v. (*ocukrovat, sladit*)

→ Açúcar-cande s.m. (*kandovaný cukr*)

→ Açucareiro s.m./adj. (*cukrovarník, cukřenka / cukrovarnický*)

سُكَّر: (اسم)

Alcachofra s. f. (*artyčok*) ← [haršūfa(t)]

Planta utilizada na culinária que contém vitamina C. Var. alcachofa.; var. arch.

خَرْشُوفَة: (اسم)

Alface s. f. (*hlávkový salát*) ← [hašša(t)]

Hortaliça usada crua em saladas. Var. arc. alfaça.

→ Alfacinha s.m. (*Lisaboňan*)

خَسَّ: (اسم)

Aluá s. f. (*aluá, alkoholický z bílé kukuřice*) ← [halwa(t)]

1. Doce feito de leite, açúcar, amêndoas trituradas e manteiga. 2. Alfêloa. 3. Entre os malês, bebida de milho branco fermentado de infusão com rapadura e gengibre. Var. aruá

حَلْو: (اسم)

Esfiha s. f. (*arabský syrsko-libanonský pokrm z těsta z pšeničné mouky naplněný masem s různými druhy koření*) ← [iṣfīḥa(t)]

Iguaria árabe, síria e libanesa, com massa de farinha trigo e recheio de carne com temperos variados.

→ Slovo pochází z libanonského a syrského dialektu arabštiny a je již zaznamenáno v arabských slovnících.

صَفِيحَة: (اسم)

Falafel s. m. (*falafel*) ← [falāfil]

Boinho de massa de grão-de-bico, com temperos, frito.

فَلَّافِل: (اسم)

Fatia s. f. (*krajíc, plátek*) ← [futāt]

1. Pedaco de um sólido, geralmente comestível. 2. Ganho; quinhão

→ Fatiar v. (*krájet na plátky*)

فُتَات: (اسم)

Garfo s. m. (*vidlička*) ← [garfa(t)]

Instrumento de dentes que serve para levar alimentos à boca; forquilha; segmentp de ramo para enxertia.

غَرَفَة: (اسم)

Garrafa s. f. (*láhev, karafa*) ← [girrāf]

1. Recipiente para líquido. 2. Porção de líquido contida na garrafa.

→ Engarrafado adj. (*1. lahový /pivo/, stáčený do lahvi 2. ucpáný /ulice, silnice/*)

→ Engarrafamento s. m. (*1. plnění, stáčení do lahvi 2. ucpání, ~ de trânsito dopravní zácpa*)

→ Engarrafar v. (*1. stáčet do lahvi 2. ucpat; způsobit dopravní zácpu*)

→ Garrafão s. m. (*demižon; tech. kovová láhev, plynová bomba*)

→ Garrafa-termo s. f. (*termoska*)

غَرَّافَة: (اسم)

Homus s. m. (*humus*) ← [ḥummuṣ]

Pasta de grão-de-bico, temperada com azeite, alho, sal e salsa. Var. homus.

حمص: (اسم)

Závěr

Ačkoliv patří portugalský a arabský jazyk do zcela odlišných jazykových rodin a odlišují se od sebe fonologickou, fonetickou, morfologickou, syntaktickou strukturou a v mnohých dalších směrech, přece jen existuje společný průnik těchto dvou jazyků. Tento průnik má své historické souvislosti a výsledkem jsou arabské lexikální výpůjčky používané v portugalském jazyce. V této práci jsme nahlédli do všech těchto směrů a pečlivě je popsali. Korpusovým výzkumem jsme se potom zaměřili na frekvenci a použití tohoto lexika v rámci moderní portugalštiny. Vybrali jsme 30 lexikálních jednotek z 3 sémantických polí. Díky možnostem korpusu Corpus do Português jsme mohli okrajově analyzovat i diachronní perspektivu.

Za velice obohacující část lze považovat vliv arabštiny na brazilskou portugalštinu. Byla popsána dvě stěžejní období pronikání těchto dvou jazyků a přehledně uvedeny všechny arabismy. Ty se vyskytovaly ve velmi specifických kontextech, a tím tak pomohly rozšířit také povědomí o životě arabofonních komunit v Brazílii. Důležitou a nedílnou součástí práce rovněž spatřujeme v přehledu fonetických změn, které v precizní studii poposal profesor Vargens.

Zmíněné arabismy jsme v korpusovém výzkumu srovnali s dalšími, mnohem staršími arabismy. Výskyt novějších přejímek byl výrazně nižší. V některých případech jsme dokonce žádný příklad nezaznamenali, i když je slovo součástí portugalských výkladových slovníků. Přikláníme se tedy spíše k závěru, že vzhledem ke specifčnosti a ke kontextu doby, k nimž se tyto přejímky vážou, je jejich nízká frekvence pochopitelná. Například ale u výpůjček ze syrsko-libanonské migrační vlny se frekvence slov omezuje jen na specifické sémantické pole. Zato u arabismů pocházejících z období muslimské nadvlády nad Pyrenejemi a zámořských plaveb, je frekvence výskytu vyšší. Pokud jde o zcela nově přichozí slova arabského původu, jejich zastoupení je menší, nicméně vzhledem ke geopolitické situaci v arabofonním prostoru, lze očekávat, že jejich význam dál poroste.

Každé slovo má svoji historii, souvislosti a v rámci této práce bylo velice obohacující je analyzovat. Veškeré údaje jsme zachytili do přehledných grafických zobrazení, která ulehčují orientaci v problematice.

V rámci tohoto tématu však stále zbývá mnoho dalších detailně neprobádaných okruhů. Jsou to například další, tentokrát neintegrované arabismy vzešlé ze syrsko-libanonských migračních proudů posledního století, které mimochodem v práci uvádíme, či

úplně nové arabské výpůjčky a způsob, jak k nim přistupuje moderní portugalština. Mohou to být ale i různé africké jazyky, ve kterých se arabismy vyskytují a pronikají prostřednictvím nich do afrických variant portugalštiny.

K tématu jsme přistupovali jak z portugalského, tak částečně i z arabského filologického hlediska, aby se tyto poznatky mohly dostat do většího pole zájmu. Tato práce přinesla základní informace a ukázala, že vliv arabského jazyka byl v minulosti značný a stále existuje mnoho prostoru k dalšímu pronikání vlivu tohoto semitského jazyka. Nebude asi tak silný jako za doby muslimské správy Portugalska, Al-Gharbu, ale zajisté přinese mnoho zajímavých nových slov.

A INFLUÊNCIA DA LÍNGUA ÁRABE NO PORTUGUÊS

Dissertação de Mestrado em Estudos Luso-brasileiros

Universidade Carolina

RESUMO

Mesmo que as línguas portuguesa e árabe pertençam a famílias linguísticas completamente diferentes, e, distingam-se no que diz respeito às suas estruturas fonológica, fonética, morfológica, sintática ou ainda em outros aspetos, há entre elas uma interseção comum. Esta interseção tem explicações históricas, e o seu resultado final é projetado na utilização de empréstimos árabes na língua portuguesa. Nós observámos todas essas interseções e direções neste trabalho e procurámos descrevê-las em detalhes. Na pesquisa de corpus lusófonos focalizámo-nos na frequência e na utilização deste léxico no quadro do português moderno. Seleccionámos 30 unidades lexicais de 3 campos semânticos. Graças a possibilidades do Corpus do Português pudemos também analisar a perspectiva diacrónica do léxico.

Consideramos como muito interessante neste trabalho a parte dedicada à influência do árabe no português do Brasil. Foram descritas duas épocas cruciais da penetração de arabismos no Brasil, os quais foram todos claramente apresentados. Tais arabismos ocorriam em contextos muito especiais, e, por isso, ajudavam a alargar, sobre si mesmos, o conhecimento sobre a vida de comunidades arabófonas no Brasil. Consideramos também como uma parte importante e integrante do trabalho o estudo do professor brasileiro Vargens sobre transformações fonéticas do árabe para a variante citada do português.

Comparámos os arabismos mencionados na pesquisa do corpus juntamente com outros arabismos integrados, mais antigos. A ocorrência das novas palavras foi consideravelmente mais baixa do que as antigas. Em certos casos, não havia nenhuma ocorrência mesmo que as palavras fizessem parte de dicionários monolinguísticos lusófonos. Portanto, tendemos a pensar que, dado à especificidade e ao contexto da época de penetração de arabismos, a sua presença é mínima. Isto não foi o caso dos empréstimos lexicais árabes provenientes da onda migratória sírio-libanesa. Contudo, a frequência dos arabismos provenientes da dominação muçulmana nos Pireneus é mais alta. Como já foi dito, a representação dos novos arabismos é menor, mas dada a situação geopolítica atual do espaço arabófono, é possível esperar que a sua importância deles cresça.

Todas as palavras têm as suas próprias histórias, raízes e relações. A discussão sobre o enriquecimento por novas palavras teve amplo espaço no quadro do trabalho. Captámos todos os dados sobre essas palavras em visualizações sinóticas que facilitam a orientação na problemática de arabismos.

Aliás, no que diz respeito a esse tema, ainda ficam muitos setores, desconhecidos ou pouco analisados, por descobrir. Podemos citar, por exemplo, os arabismos recentes provenientes dos movimentos migratórios sírio-libaneses, dos quais tentámos apresentar ao menos um deles; os empréstimos árabes completamente novo; ou a maneira como o português moderno os procede. Podem ser igualmente incluídas várias línguas africanas das quais também fazem parte arabismos que podem penetrar no português de Moçambique.

No trabalho procedemos ao tema do ponto de vista filológico português, e, parcialmente, também árabe, para que todos os conhecimentos pudessem alcançar um campo de interesse mais amplo. Esta tese traz informações básicas e mostra que a influência da língua árabe foi no passado considerável e ainda há muito espaço para outras entradas de novos empréstimos e penetrações desta língua semita. Claramente, isto não será tão forte como na época do domínio muçulmano em Portugal, Al-Gharb, mas acreditamos que muitas novas palavras interessantes podem aparecer.

Seznam použité literatury a zdrojů

- ALVES, A. (2013): *Dicionário de arabismos da língua portuguesa*. Lisboa, 961 s. ISBN 978-972-27-2163-9
- BAHBOUH, CH., SMOLÍK O., SVAŠKOVÁ T. (2014): *Malý arabsko-český slovník*. Brandýs nad Labem: Dar Ibn Rushd, 228 s. ISBN 978-80-86149-89-9
- FLEISSIG, J. et BAHBOUH CH. (2016): *Základy moderní spisovné arabštiny*. Páté opravené vydání. Brandýs nad Labem: Dar Ibn Rushd, 127 s. ISBN 978-80-88099-09-3
- GOIA, A. da. (2011): *O período islâmico em Portugal e o seus vestígios na toponímia do país*. Brno, 81 s. Bakalářská práce. Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Metoděj Polášek.
- JINDROVÁ, J. et PASIENKA A. (2005): *Portugalsko-český slovník*. Praha: Leda, 669 s. ISBN 80-7335-061-0
- MATTOSO, J. (1992): *História de Portugal: Vol. I*. Lisboa: Círculo de Leitores, s. 567 ISBN 9789723309201
- MAÍLLO SALGADO, F. (1998): *Los arabismos del castellano en la Baja Edad Media: consideraciones históricas y filológicas*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 554 s. ISBN 9788474819939
- OLIVERIUS, J. et ONDRÁŠ, F. (2007): *Moderní spisovná arabština: vysokoškolská učebnice I. díl*. Praha, 287 s. ISBN 80-86277-51-8
- SIEGEL, J. (1985). *Koines and koineization. Language in Society*. Cambridge, 14(3), 357-378 s. 10.1017/S0047404500011313
- ROEGUEST, E. (2009): *Vers les sources des langues romanes: un itinéraire linguistique à travers la Romania*. Leuven, 265 s. ISBN 90-334-6094-7
- VARGENS, J. B. M. (2007): *Léxico português de origem árabe: subsídios para os estudos de filologia*. Rio Bonito, 272 p. ISBN 978-85-60651-01-6
- WANIEZ, P. et BRUSTLEIN, V. (2000): *Os muçulmanos no Brasil: elementos para uma geografia social*. In: *ALCEU*, v.1 - n.2., 155-180 p.
- ZAIDAN, A. (2010): *Letras e História: mil palavras árabes na língua portuguesa*. São Paulo, 287 p. ISBN 978-85-314-1277-6
- ZEMÁNEK, P. (2007): *Vývoj arabštiny*. Praha, 241 s. ISBN 978-80-7308-201-7

On-line zdroje

ABREU, M. Y. et AGUILERA, V. de A. (2010): *A influência da língua árabe no português brasileiro: a contribuição dos escravos africanos e da imigração libanesa*. In: *Entretextos*. Londrina, v.10., n.2, 5-29 p. [online], Cit. 25. 6. 2016. Dostupné z WWW:

<<http://www.uel.br/revistas/uel/index.php/entretextos/article/viewFile/7963/6948> >

CARREIRO, J. (2015): *Poesia Trovadoresca Galego-Portuguesa*. [online], Cit. 10. 7. 2017.

Dostupné z WWW: <http://lusofonia.x10.mx/literatura_portuguesa/poesia_trovadoresca.pdf >

SARAIVA, T. (2015): *Lenda dos Alfacinhas*. [online], Cit. 5. 7. 2017. Dostupné z WWW:

<<https://portugalidade.pt/lenda-dos-alfacinhas/> >

SEBBA, M. A. Y. et QUINTELA, A. C. (2012): *O léxico árabe na língua portuguesa*, 1-6 p.[online], Cit. a 25. 6. 2016. Dostupné z WWW::

<https://www.letras.ufg.br/up/25/o/VIISLE_19.pdf >

SOUSA, F. B. de et MARANHÃO, S. de M. (2015): *Sobre arabismos africanos no Dicionário etimológico resumido de Antenor Nascentes (1966)*. In: *Letras Escreve*. Macapá, v. 5, n. 1, 1º semestre, 171-182 p. [online], Cit. a 25. 6. 2016. Dostupné z WWW:

<<https://periodicos.unifap.br/index.php/letras/index> >

PUC-Rio. *Saudade: Em torno das origens: um debate*. [online], Cit. 5. 7. 2017. Dostupné

z WWW: < https://www.maxwell.vrac.puc-rio.br/11441/11441_4.PDF >

REITE, T. (2013): *À descoberta de particularidades no português de Moçambique :*

Explorações quantitativas e comparativas ? Mestrado. Universidade de Oslo, ILOS. [online],

Cit. 10. 9. 2017. Dostupné z WWW

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/37080/Reite_MasterFinal.pdf?sequence=1&isAllowed=y >

ZOGHBI, P. (2007): *History of Arabic Type Evolution from the 1930's till present*. [online],

Cit. 24. 7. 2017. Dostupné z WWW: < <https://blog.29lt.com/2007/05/28/arabic-type-history/> >

On-line zdroj arabského slovníku [online] DOSTUPNÉ Z WWW:< >

<https://www.almaany.com/>

Seznam použitých symbolů a zkratek

s.m. – substantivum mužského rodu

s.f. – substantivum ženského rodu

adj. – adjektivum

v. – verbum, sloveso

PB – brazilská varianta portugalštiny

PE – evropská varianta portugalštiny

MSA – moderní standardní arabština

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA I. : ARABŠTINA

ARABSKÁ ABECEDA

Na konci samostatné	Na konci	Uprostřed	Na začátku	Samostatné	أَلِفْ الْهَمْزَة	Název písmene	Česká transkripce
أ	شواطئ	رائع		أ	أَلِفْ الْهَمْزَة	Alif hamza	'
ب	صعب	جبن	بيت	ب	الْبَاء	Bá'	b
ت	بنت	مختلف	تأكيد	ت	التَّاء	Tá'	t
ث	حديث	ثلاثة	ثور	ث	التَّاء	Tá'	t - th
ج	نتج	درجة	جملة	ج	الْجِيم	Žím - ğ	ž
ح	ريح	صحراء	حليب	ح	الْحَاء	Há	h
خ	مطبخ	شخص	خزانة	خ	الْخَاء	Há'	h
د	عند			د	الدَّال	Dál	d
ذ	لذيذ			ذ	الدَّال	Ḍál	ḍ - th
ر	نظر			ر	الرَّاء	Rá'	r
ز	دهليز			ز	الزَّاء	Záj	z
س	تونس	غسل	سجادة	س	السَّيْن	Sín	s
ش	مشمش	مشروب	شتاء	ش	الشَّيْن	Šín	š
ص	قفص	نصف	صديق	ص	الصَّاد	Šád	š
ض	عريض	حضر	ضيف	ض	الضَّاد	Ḍád	ḍ
ط	خط	سلطان	طير	ط	الطَّاء	Tá'	t
ظ	يقظ	عظيم	ظهر	ظ	الظَّاء	Zá'	z
ع	ربيع	فعل	عودة	ع	الْعَيْن	‘ajn	‘
غ	بلغ	مغرب	غرب	غ	الْغَيْن	Ġajn	ġ
ف	مؤلف	نفس	فندق	ف	الْفَاء	Fá'	f
ق	دقيق	فقد	قطار	ق	الْقَاف	Qáf	q
ك	كذلك	شوكة	كتاب	ك	الْكَاف	Káf	k
ل	عقل	كلمة	لغة	ل	الْلام	Lám	l
م	ترجم	عمر	ماء	م	الْمِيم	Mím	m
ن	سكن	فنجان	نقود	ن	النُّون	Nún	n
ه	وجه	شهر	هواء	ه	الْهَاء	Há'	h
و	لو			و	الْوَو	Wáw	w
ي	ليلى	صليب	يوم	ي	الْيَاء	Já'	j

Ligatury jsou zvláštní spojení více písmen za sebou. Jde zejména o ʾAlif hamza, l, k, m, ġ¹⁶³

Lám		
L + ʾAlif hamza (jediná povinná ligatura)	Samostatná a začáteční forma: لا عب, لا	Středová a koncová forma: طويلاً, بلاط
K + ʾAlif hamza	Samostatná a začáteční forma: كاتب	Středová a koncová forma: شريك, مسكن
K + L	Samostatná forma: كل Začáteční forma: كلما	Středová forma: مكلف Koncová forma: أكل

Další možné ligatury:¹⁶⁴

بـ	b-ħ-	مـ	b-m-	م	b-m	بي	bi:
حـ	ħ-m-	سـ	s-m-	لـ	l-ħ-	لح	l-ħ
لـ	l-m-	لم	l-m	لحـ	l-m-ħ-	لهـ	l-h-
لي	li:	محـ	m-ħ-	ممـ	m-m-	همـ	h-m-

→ Sluneční (t, ṭ, t̤, d, ḍ, d̤, s, š, ṣ̌, z, ẓ, z̤, r, l, n) a měsíční hlásky (ostatní)¹⁶⁵

U určitého členu *al-* a jeho „l“ dochází k asimilaci k následující souhlásce

Např. [at̤-turda(t)] التردة

→ Tāʾ marbūṭa¹⁶⁶ ة

Tāʾ marbūṭa se v arabštině nachází pouze ve finální pozici a do portugalštiny tento jev nepřešel. V arabských dialektech se skoro vždy nevyslovuje. V některých případech může být realizována jako /h/ na konci slova. Např. [tāʾifa(t)] طائفة

¹⁶³ FLEISSIG, J. et BAHBOUH, CH. (2016): *Základy moderní spisovné arabštiny*. Páté opravené vydání. Brandýs n. L.: Dar Ibn Rushd Str. 21

¹⁶⁴ [online] DOSTUPNÉ Z WWW: < <http://skyknowledge.com/arab.htm> >

¹⁶⁵ BAHBOUH, CH., SOMOLÍK O., SVÁŠKOVÁ T. (2014): *Malý arabsko-český slovník*. Brandýs nad Labem, s. 10

¹⁶⁶ VARGENS, J. B. M. (2007): *Léxico português de origem árabe: subsídios para os estudos de filologia*. Rio de Janeiro, s. 53

STYLY ARABSKÉHO PÍSMÁ

الحط لسان الله

Old Kufi

الحط لسان الله

Ornamented Kufi

الحط لسان اليد

Thuluth

الحظ لسان الله

Diwani

الحظ لسان الله

Diwani Djeli

الحط لسان اليد

Naskh

الحط لسان اليد

Persan

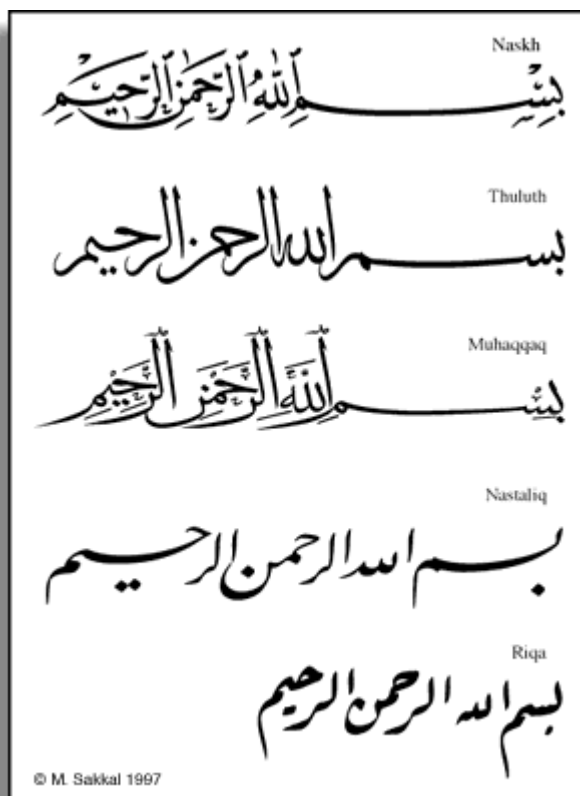
الحط لسان اليد

Ruqaa

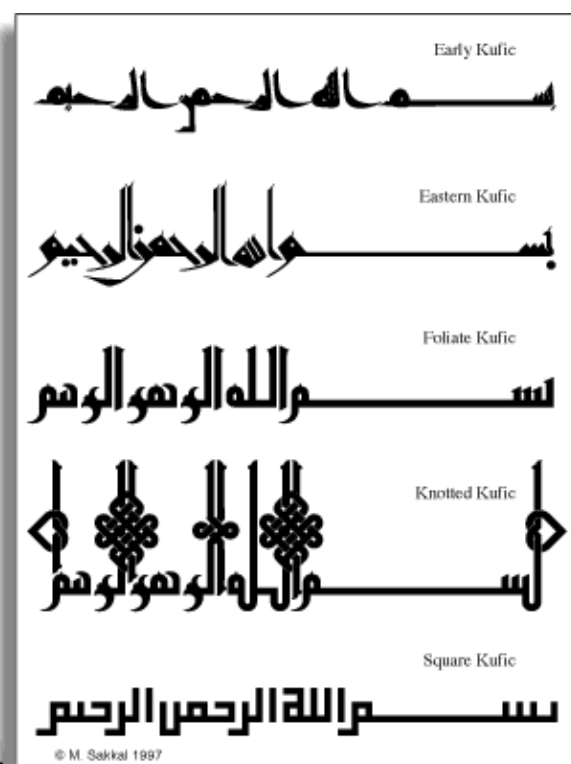
الحط لسان اليد

Maghrébi

Obrázky: jednotlivé styly arabského písma



7.



6.

[online] DOSTUPNÉ Z WWW: <<http://www.sakkal.com/ArtArabicCalligraphy.html>>

ARABSKÉ SUBSTANTIVUM (základní stručné informace)¹⁶⁷

غَرْبٌ

← neurčené substantivum

[ġarbun] západ

الْغَرْبُ

← určené substantivum (se členem 'al-)

[al-ġarbu]

غربي / ية

← adjektivum (přidání koncovky ī pro mužský rod / īyatun pro ženský rod)

ČÍSLO:

Jednotné

Dvojně

→ (1. pád – āni, 2. a 4. pád – ajni)

Množné číslo → Nepravidelné (vnitřní, lomený plurál)

→ Pravidelné (ženský rod: ātun / mužský rod: ūna)

ROD:

Mužský

Ženský → pomocí přípony (-at) kladoucí se za tvar mužského rodu před pádovou koncovku

URČENOST: pomocí členu 'al- nebo následujícím genitivem (zájmena osobní připojená)

důležitá role při sestavování jmenné věty

NEURČENOST: neurčitý člen -n

PÁD: dohromady 3

pádová koncovka (+neurčitý člen)

→ nominativ (pád podmětu a jmenného přísudku)

-u(n)

→ genitiv (předložky, fce přívlastku neshodného)

-i(n)

→ akuzativ (český 4. pád, fce přímého předmětu)

-a(n)

Skloňování: 2 typy → trojvýchodné (1., 2. a 4. pád) a dvojvýchodné (1. a 4. pád)

¹⁶⁷ BAHBOUH, CH., SOMOLÍK O., SVÁŠKOVÁ T. (2014): *Malý arabsko-český slovník*. Brandýs nad Labem, s. 8-10

PŘÍLOHA II. : AL-GHARB & dědictví arabské minulosti

FARO



- 1) Faro a odkaz na rod Harún, podle kterého je město pojmenováno.
(Santa Maria Ibn Harune)



- 2) Faro a tehdejší ulici Aljube
(arabismus viz strana)



- 3) Udělení povolení osvobozeným Maurům
D. Afonsem III.
(ve stylu azulejo)
- 4) Socha krále D. Afonse III.
(dobył poslední portugalská území pod
muslimskou správou)

TAVIRA



- 1) Muzeum věnované muslimské minulosti v Taviře.
- 2) Tavirský hrad postavený v době pod muslimskou správou (XII. století).

SILVES

1)



2)



3)





4)

5)

6)





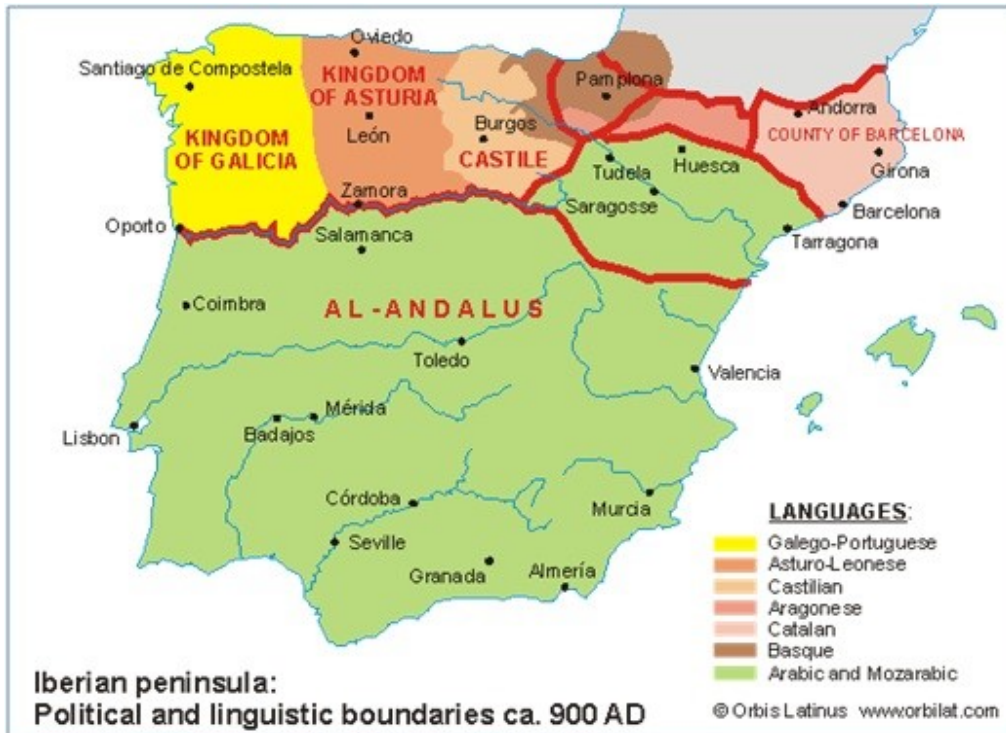
7)

- 1) Výhled na město Silves a jeho dominantu – hrad.
- 2) Hrad Silves a jeho hradby, hrad je nejhezčím příkladem islámské vojenské architektury v zemi. Počátky stavby se datují do 8. století.
- 3) Aš-Šilb, název města v arabštině.
- 4) Ve městě se koná každý rok v srpnu středověký festival zasvěcený muslimské přítomnosti.
- 5) Náměstí Al Mouhatamid Ibn Abbad v Silves neboli král básník (1051-1091), narodil se v Beje, vládl taifě Silves, kraloval Seville a zemřel v Marrakéši.
- 6) Festival se snaží navodit atmosféru tehdejších časů.
- 7) Silves a výzdoba města v rámci festivalu.

(veškeré fotografie byly pořízeny v srpnu 2017, autor: Bc. Jiří Bedrníček)

AL-GHARB

1)



2)

Reinos Taifas



3)



- 1) Politická a jazyková mapa Al-Andalus (rok 900)
- 2) Taify a správní rozdělení v rámci Al-Andalus (rok 1031)
- 3) Galicijsko-portugalský jazyk a území, následující reconquistou

- 1) [online] DOSTUPNÉ Z WWW: <<http://geopolitica.pt.blogspot.cz/2013/03/1>>
- 2) [online] DOSTUPNÉ Z WWW: <<https://stottilien.com/2016/01/26/9436/>>
- 3) TEYSSIER, P. (1997): *História da língua portuguesa*. Lisabon, s. 9